

UNIVERSITATEA DE VEST
"VASILE GOLDIȘ"
din ARAD

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ КАФЕДРА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА
ТА ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВознавства
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА КРАЇН ЄВРОПИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ПРАВОСУДДЯ
АСОЦІАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ОСВІТНЬОГО
ТА НАУКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. В. ГОЛДІША
(М. АРАД, РУМУНІЯ)

Конституційно-правові механізми реалізації та захисту прав людини і громадянина в умовах війни: світовий досвід та Україна

*Матеріали міжнародної науково-практичної
конференції*

26 травня 2022 р.

Ужгород • 2022

К 65 Конституційно-правові механізми реалізації та захисту прав людини і громадянина в умовах війни: світовий досвід та Україна: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 26 травня 2022 р. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2022. – 418 с.

ISBN 978-617-8046-00-2

У збірнику представлено стислий виклад доповідей і повідомлень, поданих на міжнародну науково-практичну конференцію «Конституційно-правові механізми реалізації та захисту прав людини і громадянина в умовах війни: світовий досвід та Україна», яка відбулася на базі юридичного факультету Ужгородського національного університету 26 травня 2022 р.

ISBN 978-617-8046-00-2

© ДВНЗ «Ужгородський національний університет, 2022

Справедливий Закон —
найвища суспільна мудрість

Почесні співголови організаційного комітету:

- Смоланка В.І** ректор ДВНЗ «Ужгородський національний університет», доктор медичних наук, професор.
- Рогач О.Я.** проректор з науково-педагогічної роботи ДВНЗ «Ужгородський національний університет», доктор юридичних наук, професор.
- Лазур Я.В.** декан юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет», доктор юридичних наук, професор.
- Берлінгер Р.Д.** декан Західного університету імені Василя Голдіша в м. Арад.
- Квіт С.М.** голова Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, Президент Національного університету «Києво-Могилянська академія», доктор філологічних наук, професор.
- Маховенко Є.Г.** професор кафедри публічного права Вільнюського університету, доктор соціальних наук (право), професор (Литовська Республіка).
- Натуркач Р.П.** керівник апарату Закарпатської обласної державної адміністрації, кандидат юридичних наук, докторант кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

- Оніщук М.В.** ректор Національної школи суддів України, державний та громадський діяч, доктор юридичних наук, професор.
- Різник С.В.** проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародної співпраці Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор юридичних наук, професор.
- Скрипнюк О.В.** академік НАПрН України, Заслужений юрист України, заступник директора з наукової роботи Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук, професор.
- Совгіря О.В.** народний депутат України, політик, Постійний представник Верховної Ради України у Конституційному Суді України, доктор юридичних наук, професор.

Члени організаційного комітету:

Батанов О.В., доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України.

Бедь В.В., доктор юридичних наук, доктор богословських наук, професор, Ректор Карпатського університету імені Августина Волошина.

Бобровнік С.В., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії права та держави Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Васильченко О.П., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного права Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Гарагонич О.В., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри господарського права та господарського процесу Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Дешко Л.М., доктор юридичних наук, професор, професорка кафедри конституційного права Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Дробуш І.В., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри державно-правових

дисциплін НУ «Острозька академія».

Жаровська І.М., доктор юридичних наук, професор кафедри теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка».

Іваницький С.О., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри економічної безпеки та фінансових розслідувань Національної академії внутрішніх справ.

Ленгер Я.І., доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет», завідувач кафедри права факультету фінансів, обліку, лінгвістики та права Луцького національного технічного університету.

Марцеляк О.В., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного права Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Марченко М.В., кандидат юридичних наук, провідний експерт з конституційного та виборчого права ВГО «Асоціація українських правників».

Медвідь А.Б., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри теорії держави і права Львівського торговельно-економічного університету.

- Мішина Н.В.,*** доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права Національного університету «Одеська юридична академія».
- Сердюк Н.А.,*** доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри політичних наук і права факультету урбаністики та просторового планування Київського національного університету будівництва і архітектури.
- Серьогін В.О.,*** доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.
- Хотинська-Нор О.З.,*** доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри нотаріального, виконавчого процесу та адвокатури, прокуратури, судоустрою Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
- Чечерський В.І.,*** доктор юридичних наук, доцент, Почесний працівник прокуратури, прокурор Офісу Генерального прокурора
- Шербанюк О.В.,*** доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Координаційна група:

- Бисага Ю.М.,** доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, директор Інституту держави і права країн Європи, завідувач кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».
- Берч В.В.,** кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».
- Бслов Д.М.,** доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Директор Асоціації міжнародного освітнього та наукового співробітництва.
- Васильчук Л.Б.,** кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».
- Гомонай В.В.,** доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

- Греца С.М.,*** доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».
- Греца Я.В.,*** доктор юридичних наук, професор кафедри господарського права юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».
- Громовчук М.В.,*** доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».
- Джуган В.В.,*** кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».
- Заборовський В.В.,*** доктор юридичних наук, професор кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Директор Науково-дослідного Інституту теорії та практики правосуддя.
- Менджул М.В.,*** доктор юридичних наук, професор кафедри цивільного права та процесу, заступник декана юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».
- Петрецька Н.І.,*** кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Конституційно-правові механізми реалізації та захисту прав людини і громадянина в умовах війни: світовий досвід та Україна

Пирого І.С.,

доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Продан В.І.,

старший викладач кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Фрідманський Р.М.,

кандидат юридичних наук, професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

НАПРЯМ І

Захист основоположних конституційних прав людини в умовах воєнної агресії РФ щодо України

Бобровник Світлана Василівна,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії права та держави
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ: ДОКТРИНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

З розвитком суспільства та вдосконаленням системи правового регулювання його життєдіяльності значної актуальності набирає проблематика захисту прав людини. Адже визнання людини та її інтересів вищою соціальною цінністю та конституційне закріплення цього принципу обумовило необхідність не лише проголошення, а і захисту суб'єктивних прав. Справедливо стверджувати про те, що захист прав людини є одним із елементів механізму їх гарантування, що обумовлює актуальність дослідження цієї категорії.

Необхідно зазначити, що комплексний плюралістичний характер проблем захисту прав викликає багатоманітність поглядів на досліджувану категорію, яка є предметом пошуку у різних сферах сучасної науки. Різноманітність існуючих підходів обумовлюється наявністю різних політико-правових поглядів та методологічних підходів до визначення категорії «права людини». Це обумовлює, як вірно зазначає Р. Харленд, існування різних і навіть суперечливих ідей щодо прав людини [6, с.324] і розуміння їх захисту.

Певним «камінням спотикання» розуміння захисту прав стали уявлення вчених про інститути демократії та їх розвиток; залежність захисту прав від типу правової системи, в межах якої він здійснюється; співвідношення засобів та методів захисту прав, у тому числі правових та інших соціальних; роль міжнародно-правових засобів та методів захисту та їх співвідношення з національними; ефективність імплементації міжнародних актів у сфері захисту прав людини у національне законодавство; необхідність розмежування термінів «реалізація», «охорона», «захист», «забезпечення» та «здійснення» прав і свобод.

Важливо зазначити, що поняття «захист прав людини» на доктринальному рівні не відрізняється єдністю поглядів вчених. Варто звернути увагу на визначення, обґрунтоване Т.І. Пашуком.

Вчений стверджує, що захист прав є правозастосовчою юрисдикційною діяльністю компетентних органів, що спрямована на примусове здійснення юридичного обов'язку, який необхідний для реалізації права людини чи на відновлення такого права, попередження чи припинення його порушення [4, с.44].

Виходячи із цього визначення ми можемо виокремити такі ознаки захисту права людини: це соціальна діяльність, що має державно-юридичний характер; це правозастосовна діяльність, що забезпечує вирішення юридичного спору; це засіб забезпечення обов'язку як гарантії забезпечення; це засіб забезпечення приватного інтересу, що ініціюється суб'єктом, права якого є порушеними.

Дещо розширює визначення досліджуваної категорії Р.В. Шурдук, зазначаючи що захист прав людини є універсальним інститутом, що характеризує можливості запобігання та порушення прав та гарантування їх максимально можливого відновлення або реалізації компенсаційних механізмів щодо особи, права якої порушено [5, с. 89]. Саме це визначення характеризує захист прав як інститут, що має універсальний характер, націлений на запобігання порушенням прав людини та їх відновлення у випадку порушення. Вчений виокремлює положення, що визначають сутність захисту прав людини. Це еволюційність, багатоаспектність, системність, комплексність, соціальність,

функціональність, правовий характер, інституційність, антропологічність [5, с.89-90].

В науковій літературі захист прав ототожнюється з принципом верховенства права як фундаментальної засади діяльності органів держави і посадових осіб у сфері прав людини [1, с.18]; розуміється як ступінь забезпеченості прав і свобод людини, що є ціннісним орієнтиром досягнення рівня демократії держави та ступеня розвинутої суспільства [2, с.53]; характеризується як сукупність юридичних явищ, які використовуються державою з метою забезпечення захищеності людини і дотримання її прав державою і суспільством [3, с.83].

На нашу думку, воєнна агресія РФ, внесла корективи і в розуміння захисту прав людини в аспекті необхідності розширення уявлень про цю категорію. Захист прав людини може бути визначений як діяльність уповноважених органів держави, посадових осіб та інститутів громадянського суспільства щодо створення механізмів реалізації нормативно закріплених прав і свобод людини, недопущення їх порушення та відновлення порушених прав шляхом застосування компенсаційних заходів та застосування юридичної відповідальності.

Таке визначення захисту прав надає можливість виокремити ознаки, що визначають сутності цієї категорії.

- це засіб забезпечення механізму реалізації прав людини та подолання декларативності їх нормативного закріплення;
- характеризується різноманітними формами прояву, реалізації та гарантування;
- складається з різноманітних елементів, що є взаємодіючими і взаємозалежними;
- забезпечується органами держави та інститутами громадянського суспільства;
- забезпечує реалізацію, гарантування та відновлення порушених прав;
- суспільний характер, що обумовлює залежність захисту прав від рівня розвитку суспільства;
- наявність різноманітних функцій;
- правовий характер, що визначає правовий захист як систему норм права, що закріплюють умови та порядок захисту і відновлення порушених прав;
- є засобом реалізації конституційно закріпленого принципу визначення прав і свобод людини вищою соціальною цінністю та верховенства права.

Таким чином, захист прав людини є багатоаспектною категорією, що має правове закріплення та реалізується державою та громадянським суспільством з огляду на історично обумовлений ступінь розвитку.

Особливого значення цей інститут набуває в умовах воєнної агресії та відновлення українського суспільства у повоєнний період.

Література:

1. Бордун-Комар Н.І. Захист прав людини в Україні в контексті основних типів праворозуміння. Дис. ... доктр. філософії. Спец. 12.00.12. К., 2021.
2. Лазарєв Н.Д. Стан забезпечення прав людини в Україні на сучасному етапі // Юридичний науковий електронний журнал. 2020. №1. С. 51-53.
3. Пайда Ю.Ю. Визначення юридичних гарантій як елемент захисту прав людини // Науковий вісник публічного і приватного права. 2018. Вип. 2, С. 50- 53.
4. Пашук Т.І. Державно-юридичний захист прав людини: поняття та ознаки // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2004. №11. С. 32-47.
5. Шурдук Р.В. Теоретико-правовий аспект імплементації механізмів захисту прав людини в Україні. Дис. к.ю.н. К., 2014. 226 с.

6. Harland P.A. Honours and Worship: Emperors, Imperial Cults and Associations at Ephesus (First to Third Centuries C.E.) / Studies in Religion / Scieces religienses. 1996. №25. P. 319-334.

Гришко Лілія Миколаївна,

кандидат юридичних наук, завідувач сектором
муніципального права та місцевого самоврядування
НДІ державного будівництва та місцевого
самоврядування НАПрН України,
м. Харків, Україна

**ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА
СВОБОД ЛЮДИНИ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО
СТАНУ 2022 РОКУ**

Внаслідок повномасштабного російського військового вторгнення в Україну життя та здоров'я людей опинилося у реальній небезпеці. Згідно Указу Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 р., органами місцевого самоврядування залучені до співпраці з військовим командування з метою забезпечення оборони України, захист безпеки населення та інтересів держави. Органи місцевого самоврядування та посадові особи місцевого самоврядування здійснюють свої повноваження у надзвичайно екстремальних умовах. У результаті воєнних дій реалізація прав та свобод людини та громадянина часто взагалі унеможливується. У таких випадках важливо максимально швидко відновлювати умови для їх реалізації.

Метою дослідження є розкриття окремих особливостей

забезпечення прав та свобод людини органами місцевого самоврядування в Україні в умовах воєнного стану. Згідно ст. 21 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (далі - Закон), в умовах воєнного стану обмеження прав територіальних громад на місцеве самоврядування можливе лише згідно з Конституцією та законами України. Визнання та гарантування місцевого самоврядування в Україні на рівні Конституції України (ст. 7) є нормою прямої дії, отже, функціонування органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану продовжується.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає правові засади діяльності органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина. Органи місцевого самоврядування мають забезпечити роботу критично важливих підприємств для для забезпечення усіма необхідними послугами населення.

Самі інститути місцевого самоврядування в їхньому нормативно-правовому закріпленні просто неможливо розглядати у відриві від муніципальних прав і свобод [1, с. 11]. У воєнний час роль органів місцевого самоврядування в забезпеченні прав та свобод людини є ключовою, особливо в межах населених пунктів, які не є адміністративним центром територіальних громад. Реальна загроза життю та здоров'ю людей під час війни виникає раптово і

потребує надзвичайної участі муніципальних органів та посадових осіб щодо забезпечення права на життя, право на достатнє та безпечне харчування, право на житло та ін. У цих складних умовах органи місцевого самоврядування часто є першими, хто надає відповідну допомогу, як найближчі територіально органи публічної влади держави.

Перш за все, право на життя, право на свободу та особисту недоторканність, право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення та деякі інші права не можуть бути обмежені в умовах воєнного стану (ч. 2 ст. 64 Конституції України). Однак, без додержання норм міжнародного гуманітарного права всі права людини в умовах ведення воєнних дій перетворюються на фікцію.

Щодо порядку забезпечення прав та свобод людини органами місцевого самоврядування, то слід мати на увазі, що основні права та свободи людини мають системних характер, оскільки вони взаємопов'язані і взаємообумовлені. В умовах війни на перший план виступає захист права на життя, як фундаментального основоположного права. О. Домбровська виокремлює загальні та спеціальні ознаки права на життя називаючи серед них значущість права на життя, його постійний характер, висока ступінь захищеності, пріоритетність, первинність, неоновлюваність та ін. [1, с. 7]. Право на життя є первинними по відношенню до усіх інших прав. Саме первинність, як сутнісна

ознака даного права, визначає першочерговість його забезпечення.

Право на безпеку, як і право на життя визнається найвищою соціальною цінністю. О. Бондар звертає увагу, що реалізація права на життя безперечно пов'язана з правом на безпеку. Право на життя включає в себе й такі аспекти, що, разом із тим, входять у сферу застосування права на безпеку; це найперше найважливіше право людини, бо від нього залежать всі інші права [3, с. 88, 89].

Очевидний зв'язок права на життя та безпеку з правом на харчування, яке згідно міжнародного права включає гідний рівень життя, достатній для того, щоб мати продукти харчування та воду у мирний час та під час війни. Основною метою встановлення даного права є недопущення голоду і страху за своє життя, гарантований постійний доступ до продуктів харчування [4, с. 25, 26]. Не менш важливо розуміти межі забезпечення кожного права людини в умовах воєнного стану.

Забезпечення прав та свобод людини в умовах воєнного стану відноситься до правоохоронної функції місцевого самоврядування. Правоохоронну функцію складають повноваження щодо забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян на відповідній території [5, с. 402]. До відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать також повноваження щодо забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і

законних інтересів громадян. Так, до самоврядних повноважень цих органів ст. 38 Закону відносить сприяння діяльності органів суду, прокуратури, юстиції, служби безпеки, Національної поліції, Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України, адвокатури і Державної кримінально-виконавчої служби України. Дана стаття також передбачає перелік делегованих повноважень, які відносяться до правоохоронної функції місцевого самоврядування, зокрема, вжиття у разі надзвичайних ситуацій необхідних заходів щодо забезпечення державного і громадської безпеки і порядку, життєдіяльності підприємств, установ та організацій, врятування життя людей, захисту їх здоров'я, збереження матеріальних цінностей.

Інформування про діяльність органів місцевого самоврядування в умовах воєнного часу іноді важко відокремити від діяльності щодо забезпечення права на життя. Важливим для виживання є забезпечення права на інформацію щодо евакуації, гуманітарної допомоги і т. д. До відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад також належить вжиття необхідних заходів щодо ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій відповідно до Закону, інформування про них населення, залучення до цих робіт підприємств, установ та організацій, а також населення; створення та забезпечення функціонування відповідних складових системи забезпечення доступу до екологічної

інформації.

Крім того, виконавчі органи сільських, селищних, міських рад сприяють діяльності Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, вирішують питання, пов'язані з наданням службових жилих приміщень, житлової площі та інших об'єктів, житлово-комунальних послуг; здійснення контролю за їх використанням та наданням послуг та ін.

Органи місцевого самоврядування забезпечують права та свободи внутрішньо переміщених осіб, які проживають на території їх відання, або перетинають відповідну територію. Органи місцевого самоврядування повинні дотримуватися права людей на захист від примусового внутрішнього переміщення або примусового повернення на покинуте місце проживання (ст. 3 Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»).

Однак, в умовах ведення війни права та свободи людини та громадянина обмежуються більшою мірою умовами війни, ніж державою. Якою б демократичною та правовою не була держава, в умовах військового вторгнення забезпечити права та свободи людини вкрай важко.

З огляду на проведені дослідження слід зробити наступні висновки:

1. Акцент діяльності органів місцевого самоврядування в

умовах воєнного стану повинен зміщуватися до першочергового та своєчасного забезпечення основних прав та свобод, недопущення примусового переміщення осіб. Функція інформування органів місцевого самоврядування доповнюється інформуванням у надзвичайному порядку щодо гуманітарної допомоги, евакуації, розташування бомбосховищ та ін.

2. Забезпечення прав та свобод людини в умовах воєнного стану органами місцевого самоврядування повинно здійснюватися із розумінням системного їх характеру взаємозв'язку та взаємообумовленості. Зміст кожного права має практичне значення для належного забезпечення в умовах війни.

Література:

1. Батанов О.В. Муніципальні права людини в умовах глобалізації: тенденції становлення та особливості реалізації. *Права людини в Україні та у зарубіжних країнах: проблеми теорії та нормативно-правової регламентації: колективна монографія* / За заг. ред. Н. В. Мішиної. Львів-Торунь: Ліга-Прес, 2020. 392 с. DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-210-7/5-44> С. 10.
2. Домбровська О.В. Конституційне право на життя людини і громадянина та забезпечення його реалізації органами внутрішніх справ: автореф. Дис. ... канд. юрид. наук, 12.00.02. К, 2005. 20 с.

3. Боднар О. Б. Поняття та зміст права людини на безпеку та його співвідношення з суміжними правами. *Форум права*. 2011. №

1

4. Прохазка Г. А. Право на харчування у сучасному міжнародному праві. *Юрист України*. № 1-2 (18-19). 2012. С. 24-

С

5. Ярмиш О.Н., Серьогін В.О., Серьогіна С.Г. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні: Навч. посібник

для вузів. Харків: Вид-во Національного ун-ту внутр. справ, 2001. 531 с.

-

9

3

.

U

R

L

http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_1_18

Дробуш Ірина Вікторівна,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри державно – правових дисциплін
Національного університету «Острозька академія»
м. Острог, Україна

**РОЛЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ТА ЇХ
ПРЕДСТАВНИЦЬКИХ ОРГАНІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ
В УМОВАХ ВІЙНИ З РФ**

Воєнна агресія з боку РФ призвела до переоцінки ролі та значення як державних інституцій, так й інститутів громадянського суспільства. Особливою в цьому розумінні є роль органів місцевого самоврядування, які, з одного боку, виходячи з норм чинного законодавства, продовжують реалізувати покладені на них функції з життєзабезпечення відповідних територіальних громад, з іншого – беруть безпосередню участь в зміцненні обороноздатності України в цілому.

Разом з тим, сьогодні важко переоцінити роль територіальних громад та їх представницьких органів у забезпеченні прав та свобод не лише громадян – членів територіальних громад, а й вимушено переселених осіб, гарантування їм належних житлово - побутових умов та створення сприятливих умов для реалізації їх культурних, соціальних,

економічних прав. Водночас це потребує нових видатків з місцевих бюджетів, додаткового фінансування, пошуку нових ресурсів.

Так, на сьогодні у Єдиній інформаційній базі даних про внутрішньо переміщених осіб є інформація щодо 3,4 мільйона людей. З них понад 2 мільйона – це люди, які вимушено перемістились після введення воєнного стану. І з них 1,9 мільйона – вимушено перемістились вперше. Найбільше людей після широкомасштабного воєнного вторгнення росії перемістились до Львівської, Дніпропетровської, Полтавської, Вінницької та Київської областей. Але загалом найбільше внутрішньо переміщених осіб зареєстровані в Донецькій, Луганській, Харківській, Дніпропетровській та Київській областях.[1] Відповідно до Порядку формування фондів житла, призначеного для тимчасового проживання, обліку та надання такого житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 р. № 495 [2] фонд житла, призначеного для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб, формується сільськими, селищними, міськими радами або уповноваженими ними органами шляхом: викупу (придбання) житла; будівництва нового житла; реконструкції наявних будинків і гуртожитків, а також переобладнання нежитлових приміщень на житлові;

передачі житла в комунальну або державну власність; капітального ремонту об'єктів житлового фонду, зокрема об'єктів соціального призначення.

Це зумовлює необхідність з боку органів місцевого самоврядування облаштування місць розміщення, придбання продуктів харчування, питної води, одягу, взуття, медикаментів, товарів першої необхідності, гігієнічних засобів та їх доставку до місць призначення. Як приклад, Хмельницька міськрада розробила проєкт для будівництва житла, що дозволить забезпечити квартирами понад 6000 вимушених переселенців.[3]; будівництво дерев'яних швидкозбірних будинків гуртожиткового типу для вагітних жінок та сімей з дітьми за сприяння Товариства Червоного Хреста у Львові (відкриття - 15 липня 2022 р.); під спорудження нового житла для вимушено переміщених осіб виділено 63 земельні ділянки загальною площею 200 га і побудова житла для 40 тисяч внутрішньо переміщених осіб на території Чернівецької області[4]. Така практика непоодинокі і по завершенню війни матиме масовий характер на всій території України.

Окремої уваги потребують діти, які під час дії на території України воєнного стану залишилися без батьківського піклування, у тому числі діти, розлучені із сім'єю. Вони тимчасово влаштовуються до прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу. У разі загибелі батьків або їх зникнення, дитину влаштовують

до прийомної родини та дитячих будинків сімейного типу на загальних підставах з призначенням виплати державної соціальної допомоги. Сільські, селищні, міські голови, а також старости сіл і селищ несуть персональну відповідальність за забезпечення виявлення дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Координацію діяльності щодо виявлення та захисту дітей, а також ведення їх справ здійснюють служби у справах дітей.

Основою для підтримки внутрішньо переміщених осіб має стати також допомога в працевлаштуванні та пошуку роботи. Для громад, які мали проблеми з кадрами, це шанс залучити фахівців та розвивати важливі напрямки, а для переселенців – це можливість інтегруватися в життя громади, мати зайнятість і отримувати винагороду за свою роботу. З цією метою у громадах формують реєстр вакансій та опрацьовують пропозиції роботодавців щодо вільних робочих місць.

Релокація підприємств теж сприяє працевлаштуванню в громаді. Так, переїхати можна до дев'яти областей: Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської, Хмельницької, Чернівецької, Вінницької, південних територій Волинської і Рівненської. Вже в областях місцеві органи влади контактують з підприємством, спільно шукають варіанти для розміщення виробничих потужностей, вирішують питання оренди, підключення мереж, розселення персоналу і членів родин.

За даними мінекономіки, станом на 28 квітня релокацію здійснили понад 400 підприємств, з яких 216 вже відновили свою роботу. Ще для близько 500 підприємств підібрані майданчики, і вони знаходяться на різних стадіях транспортування.

В Рівному функціонує сайт «Дорожня карта переселенця», який містить найнеобхіднішу інформацію для людей - переселенців, а саме: житло, реєстрація, робота, гуманітарна допомога (продукти та одяг), психологічна допомога, медична допомога, освіта/навчання, укриття, екстрені виклики, таксі. При цьому обов'язково зазначені адреси, телефони, маршрути доїзду та інше.[5] Це допомагає людині адаптуватись у територіальній громаді та скористатися наданими можливостями.

Однак, аналізуючи роль територіальних громад та їх органів у забезпеченні прав вимушено переміщених осіб, варто наголосити, що така допомога виходить за межі однієї територіальної громади та потребує об'єднання зусиль як з іншими громадами (сусідніми і громадами інших європейських країн), так і з усіма органами державної влади та представниками бізнесу, які сприятимуть акумулюванню усіх необхідних ресурсів для реалізації конституційних прав в умовах повномасштабного вторгнення РФ на територію України.

Література:

1. Єдина інформаційна база даних про внутрішньо переміщених осіб. URL: [http:// www.kmu.gov.ua](http://www.kmu.gov.ua)
2. Про Порядок формування фондів житла, призначеного для тимчасового проживання, обліку та надання такого житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 р. № 495. URL: [http:// www.kmu.gov.ua](http://www.kmu.gov.ua)
3. У Хмельницькому готові побудувати житло для переселенців. URL: [http:// www.ukrinform.ua](http://www.ukrinform.ua) (13.05.2022).
4. Горбик В. Де будуть жити ті, чий дім зруйнувала війна. URL: [http:// www.dev.ua/news](http://www.dev.ua/news) (11.05.2022)
5. У Рівному розробили сайт для переселенців. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/> (02.05.2022)

Дрозденко Дарина Миколаївна,

студентка Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

ПРИЗНАЧЕННЯ НОТАРІАТУ В УКРАЇНІ ДЛЯ ОХОРОНИ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність теми дослідження зумовлена тим що, в умовах воєнного часу постає необхідність у забезпеченні системи захисту прав людини, одним з таких проявів охорони має бути функціонування системи органів нотаріату.

Реформи у сфері нотаріату, як і взагалі у всій правовій сфері, здійснюються поступово і затяжно, тому працювати нотаріусом було завжди нелегко, особливо в нинішніх умовах, як ми бачимо сьогодні. Тому робиться акцент на спільному подоланні законодавчих недоліків кожний рік, щоб зробити систему нотаріату злагоднішою та сильнішою.

Так як нотаріат є інститутом позасудового превентивного захисту, який у своїй діяльності повинен бути спрямований на досягнення функцій правосуддя, стаючи при цьому запобіжним чинником виникнення судових спорів шляхом попередження порушення цивільних прав та інтересів, забезпечення їх належної реалізації. Адже, за відомим латинським висловом «*melior est*

iustitia vere praeveniens quam se vere puniens», кращим є правосуддя, що істинно попереджає, ніж те, що суворо карає. Варто зауважити, що на сучасному етапі в науковому полі вченими приділяється нотаріату все більше уваги. Це полягає в розвитку науки про нотаріат, більшого вивчення зазнає теорія нотаріального процесу. Це зумовило підвищення дослідження актуальності проблеми новелізації нотаріального законодавства. Однак, як зазначає науковець Золотухіна О.М.: «процес оновлення законодавчого унормування нотаріату та нотаріальної діяльності наразі суттєво загальмував, зокрема, через відсутність зрозумілих підходів до визначення правового характеру та сутності нотаріальної діяльності та, як наслідок, неможливості ефективного вирішення найбільш складних та актуальних питань нотаріату»[1, с.65].

Важливість дослідження перспектив розвитку функціонального призначення нотаріату зумовлює дослідження питання відповідного правового забезпечення.

Вважаю за необхідне, перш ніж перейти до з'ясування проблем функціонального призначення нотаріату в Україні, звернути увагу на сучасному стані правового забезпечення функціонального призначення нотаріату в Україні.

Варто зазначити той факт, що прийняття нового Закону України «Про нотаріат» спричинило активізацію діяльності в галузі підзаконної правотворчості, що зумовило вдосконалення

правового забезпечення функціонування нотаріату. Так можна сказати, що доповнили правове забезпечення регулювання функціонального призначення нотаріату в Україні такі підзаконні нормативні акти як правила ведення нотаріального діловодства 1994 року, потім згодом приймаються нові правила 2008 року і на сьогодні діють Правила 2010 року. Варто й згадати про затвердження Положення про кваліфікаційну комісію нотаріату від 28 грудня 1993 р., потім у 2006 році затвердили нові Положення, що розмежовують статус кваліфікаційної комісії нотаріату та Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату, на сьогоднішній день є чинним лише Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату 2011 року[2, с.65].

Аналізуючи національне законодавство в галузі відносин нотаріату можна дійти логічного висновку про те, що в нас наразі відсутня систематизованість та цілісність правових актів в сфері відносин нотаріальної діяльності, тому це значно робить складнішою та повільнішою роботу нотаріусів.

В науковому полі точиться дискусія з приводу того, що суттєвим кроком у реформуванні нотаріату стало б створення та прийняття кодифікованого збірника норм в якості Кодексу нотаріату. Зазначається виправданим поділ нотаріусів на приватних та державних, але робиться застереження, що доцільно зменшити функції державних нотаріусів та направити їхні функції

на надання безоплатної нотаріально-правової допомоги соціально вразливим верствам населення. Тому в такому разі виникає необхідність у зменшенні кількості державних нотаріусів шляхом розподілу їх по територіальних громадах, що б посприяло децентралізації, яка наразі відбувається в Україні[3, с.245].

З метою покращення здійснення функцій нотаріату та кращого забезпечення ними прав, свобод та інтересів громадян України, вважаємо за необхідне запровадити кожного року звіти про діяльність нотаріусів перед відповідною територіальною громадою на території якої поширюються повноваження конкретного нотаріуса, що вважаємо стане кроком для підвищення рівня довіри населення та забезпечення прозорості діяльності нотаріуса.

Також погоджуюсь з думкою К.О. Гордієнка про те, що «з метою зменшення кількості приватних нотаріусів та запурики їх доброчесності у професійній діяльності в межах приватного нотаріату за прикладом англосаксонської системи доречно запровадити укладення претендентом на посаду нотаріуса договору гарантії з банківською установою. Договір передбачає грошову заставу у визначеному законом розмірі, яка у разі вчинення нотаріусом правопорушення, пов'язаного зі здійсненням професійної діяльності, в якості компенсації вноситься до бюджету України. Термін чинності такого договору має дорівнювати

терміну чинності свідоцтва на право заняття нотаріальною діяльністю» [4, с.245].

Запровадження вищенаведених автором змін у систему нотаріату, на мою думку, сприяє покращенню та підвищить надійність та гарантію того, що в разі порушення нотаріусом вимог чинного законодавства, потерпілій особі буде можливість швидшого отримання компенсації за таку неправомірну дію нотаріуса.

Зважаючи на досить значне функціональне навантаження нотаріусів, доцільним було б розподілити всіх нотаріусів за ознакою предметної компетенції, в свою чергу поділити їх на такі види:

- нотаріуси, що займаються посвідченням договорів;
- нотаріуси, що займаються відносинами, що виникають при спадщині,;
- нотаріуси, що у своїй діяльності займаються міжнародною практикою;
- нотаріус-медіатор, на якого можуть бути покладені функції посередника у врегулюванні спорів
- та інші.

Як зазначає Золотухіна О.М. «враховуючи успішний досвід зарубіжних країн, перевантаженість вітчизняних судів, низький рівень довіри українців до судочинства особливо гостро

відчувається необхідність запровадження альтернативних способів вирішення спорів, одним з яких і є медіація. Нотаріусу-медіатору варто видавати окреме свідоцтво про право на суміщення функцій нотаріуса та медіатора. Термін дії такого свідоцтва має бути аналогічним терміну дії свідоцтва на право зайняття нотаріальною діяльністю. При цьому необхідним має бути встановлення додаткових вимог до нотаріуса: проходження відповідної освітньої та психологічної підготовки».

Варто погодитись з такою думкою науковця і додати від себе те, що поява таких нотаріусів, на мою думку, буде сприяти розвантаженню судової системи, шляхом зменшення кількості спорів, що будуть доходити до судів.

Отже, підсумовуючи вище викладене, хочу зазначити, що втілення в життя вище викладених мною зауважень та пропозиції щодо того як слід будувати майбутню нотаріальну систему в нашій державі, має вивести на кращий рівень надання нотаріальних послуг та покращить функціонування інституції нотаріату в майбутньому, крім того має забезпечити стабільне функціонування таких органів зараз.

Література:

1. Золотухіна О. М. Вдосконалення функціонування нотаріату України в сучасних умовах розбудови державності // Актуальні питання державотворення в Україні : матеріалів Міжнар. наук.-

практ. конф., присвяченої Дню науки юридичного факультету (м. Київ, 20 травня 2016 р.) / ред. кол. : д.ю.н. І. С. Гриценко (голова), к.ю.н. І. С. Сахарук (відп. ред.) та ін. В 3-х т. Т. 1. К. : ВПЦ «Київський університет», 2016. С. 336–338.

2. Золотухіна О. М. Правове регулювання функціонального призначення нотаріату в сучасних умовах взаємодії держави та громадянського суспільства 16 // Актуальні питання державотворення в Україні : Матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Київ, 22 травня 2015 р.) / ред. кол. : д.ю.н. І. С. Гриценко (голова), к.ю.н. І. С. Сахарук (відп. ред.) та ін. К. : Прінт-Сервіс, 2015. С. 131– 133.

3. Марченко В.М., Желтухін Є. Нотаріат у фокусі реформ. Юридична Газета online. URL: <http://yur-gazeta.com/interview/notariat-u-fokusi-reform.html> (дата звернення: 19.11.2021).

4. Аршава І. О. Місце та функції нотаріату в системі взаємодії суспільства й держави // Публічне адміністрування: теорія та практика. 2012. Вип. 1 (7) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.dridu.dp.ua/ zbirnik/2012-01\(7\)/12aiovsd.pdf](http://www.dridu.dp.ua/ zbirnik/2012-01(7)/12aiovsd.pdf). – Назва з тугул. екрану.

5. Нотаріат в Україні: підручник / В. В. Комаров, В. В. Баранкова, Л. В. Малуґа, Н. В. Федорченко; за ред. В. В. Комарова. К. : Юрінком Інтер, 2006. 320 с.

6. Наукова стаття: «Реформування органів нотаріату в Україні :проблеми та перспективи», Ю.В. Богатир, К.О. Гордієнко, В.А. Петришина УДК. 347.961.

Кармаза Олександра Олександрівна,

доктор юридичних наук, професор,
член Центральної виборчої комісії, професор кафедри
Навчально-наукового Інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

ОСНОВОПОЛОЖНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ВИБОРІВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

В Україні триває військова агресія росії проти України, яка бере свій початок від анексії Автономної Республіки Крим та окупації територій Донецької та Луганської областей. Широкомасштабне вторгнення росії на територію України відбулося 24 лютого 2022 року. Відтак Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженим Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [1], в Україні введено воєнний стан.

Таким чином, дія на території України воєнного стану зумовлює обмеження прав і свобод громадян (ст. 64 Конституції України), зокрема і в сфері розвитку та становлення демократії. За ст. 19 Закону «Про правовий режим воєнного стану» в умовах

воєнного стану заборонено проведення виборів. Але в момент введення воєнного стану в Україні відбувалися проміжні вибори народного депутата України та позачергові місцеві вибори.

Наслідком введення в Україні воєнного стану є обмеження конституційних прав і свобод громадян тощо. Запровадження таких обмежень є захистом та охороною розвитку демократії в Україні, оскільки в умовах дії воєнного стану, широкомасштабного вторгнення росії на територію України не може бути забезпечено та гарантовано державою дотримання загально визнаних стандартів виборчого процесу (наприклад, принципів виборчого права), а легітимність виборчого процесу може бути поставлена під сумнів тощо. Слід також звернути увагу, що під час спротиву російській агресії на території України зусилля органів державної влади, органів місцевого самоврядування, військових адміністрацій тощо спрямовуються на розвиток обороноздатності держави, належне функціонування державних інституцій, відновлення економіки та соціальної інфраструктури, забезпечення належних умов для проживання громадян, які втратили житло, а не на політичну конкуренцію тощо.

Разом з тим, законотворчій практиці України відомі приклади, які вказують на не відповідність норм проекту закону ст. 19 Закону «Про правовий режим воєнного стану», тобто йдеться про положення проекту, які передбачають проведення виборів в

умовах дії воєнного стану. Зокрема це проект реєстр. №9357 «Про внесення зміни до статті 28 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» щодо забезпечення проведення місцевих виборів, призначених на неділю, 23 грудня 2018 року», поданий до парламенту 3 грудня 2018 року [2].

Нагадаємо, що на час подачі проекту набув чинності Закон України «Про затвердження Указу Президента України від 26 листопада 2018 року № 393/2018 «Про введення воєнного стану в Україні», яким введено з 26 листопада до 26 грудня 2018 року воєнний стан в Україні, а відтак діяла норма ст. 64 Конституції, за якою в умовах воєнного стану можуть встановлюватися обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень, та ст. 19 Закону «Про правовий режим воєнного стану», якою заборонено проведення будь-яких виборів.

Отже, на нашу думку, зазначений проект закону не узгоджувався з нормами ст. 64 Конституції, суперечив ст. 19 Закону «Про правовий режим воєнного стану» та не враховував практику Центральної виборчої комісії тощо. Так, Комісією прийнято Постанови від 29 листопада 2018 року №233 та від 30 листопада 2018 року №236, в яких вжито заходів для припинення виборів в умовах дії воєнного стану.

Послідовність дій та рішень Центральної виборчої комісії, зокрема щодо забезпечення і захисту виборчих прав громадян в

умовах збройної агресії росії на території України, підтверджується й іншими постановами. Тож з наукової точки зору ці акти цікаві ще й тим, що вказують на послідовність, своєчасність, обґрунтованість прийнятих рішень Комісією з дотриманням норм Конституції, а також на формування практики застосування норм виборчого законодавства, оскільки виборче законодавство України містить прогалини тощо.

Так, наприклад, Закон «Про вибори народних депутатів України», який частково є чинним, не визначив правові наслідки розпочатого виборчого процесу з проміжних виборів народного депутата в умовах введення воєнного стану, не врегулював питання щодо порядку завершення виборчих процедур, які були розпочаті в межах відповідного виборчого процесу, за умов введення воєнного стану тощо. Натомість, ці та інші питання станом на 24 лютого 2022 року були актуальними для суспільства, оскільки відповідно до Календарного плану основних організаційних заходів з підготовки та проведення проміжних виборів народного депутата України 27 березня 2022 року в одномандатному виборчому окрузі № 206 тривав виборчий процес, який розпочався 26 січня 2022 року.

Тож, станом на 24 люте 2022 року, організація підготовки та проведення проміжних виборів народного депутата України здійснювалася на підставі Закону «Про вибори народних депутатів України». В цей же час в регіонах України відбувалися виборчі

процедури місцевих виборів відповідно до Виборчого кодексу України. Тож за ст. 20 цього Кодексу у разі введення в Україні чи в окремих її місцевостях воєнного стану виборчий процес загальнодержавних виборів та/або виборчий процес відповідних місцевих виборів, що відбуваються на цих територіях або їх частині, припиняється з дня набрання чинності відповідним указом Президента України. Після набрання чинності відповідним указом Президента України Центральна виборча комісія ухвалює рішення щодо припинення виборчого процесу на всій території України або в окремих її місцевостях, яким визначає порядок завершення виборчих процедур, які були розпочаті в межах відповідного виборчого процесу. Після припинення чи скасування дії режиму воєнного стану перебіг відповідного виборчого процесу, припиненого у зв'язку з цим, розпочинається спочатку. Рішення щодо призначення виборів, виборчий процес яких був припинений або не розпочався у зв'язку з введенням воєнного стану, ухвалюється відповідним суб'єктом їх призначення не пізніше місяця з дня припинення або скасування воєнного стану, а у разі якщо для проведення виборів законом не вимагається окремого рішення про їх призначення, про початок відповідного виборчого процесу оголошує Центральна виборча комісія не пізніше місяця з дня припинення або скасування воєнного стану.

Зважаючи на викладене, а також і те, що частина друга ст. 16 Закону України «Про Центральну виборчу комісію» передбачає, що ЦВК за результатами узагальнення практики застосування законодавства України про вибори та практики проведення виборів в Україні, а також у разі необхідності може за власною ініціативою розглянути та прийняти у встановленому цим Законом порядку рішення стосовно: надання виборчим комісіям роз'яснень і рекомендацій щодо застосування законодавства України про вибори; організації підготовки та проведення виборів; організації роботи виборчих комісій; підготовки пропозицій щодо вдосконалення виборчого законодавства України; інших питань, віднесених до повноважень Комісії, ЦВК прийняла постанову від 24 лютого 2022 року № 59 «Про деякі питання організації підготовки та проведення проміжних виборів народного депутата України 27 березня 2022 року в одномандатному виборчому окрузі № 206, позачергових, проміжних та повторних місцевих виборів у зв'язку з введенням в Україні воєнного стану», яка надала відповідь на порушені вище питання в частині проведення проміжних виборів народного депутата України.

Тож «після припинення чи скасування дії режиму воєнного стану перебіг відповідного виборчого процесу, припиненого у зв'язку з цим, розпочинається спочатку». У зв'язку з цим, з 24 лютого 2022 року припинилися розпочаті всі виборчі процеси

відповідних виборів. Отже з наукової точки зору слід вести мову про те, що в разі існування правової невизначеності в законі, в межах дії норм Конституції України, у спосіб, визначений законом, дотримуючись принципу верховенства права, орган адміністрування виборів має право прийняти нормативно-правовий акт, який усуне правову невизначеність та забезпечить своєчасний захист конституційних прав і свобод громадян.

Висновок. Одним із критеріїв розвитку суспільства у демократичному напрямку є ставлення суспільства загалом та країни зокрема до прав та свобод людини і громадянина. Відтак, створення на законодавчому рівні ефективного механізму забезпечення прав і свобод громадян України в умовах дії воєнного стану та після припинення чи скасування воєнного стану в Україні вказує на те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека в Україні є найвищою соціальною цінністю. Існування реальної ймовірності незабезпечення належних організаційних та безпекових умов роботи виборчих комісій, не здійснення вільного волевиявлення виборців під час голосування тощо на територіях, прилеглих до тимчасово окупованих територій, та у зонах бойових дій чи зонах, де були бойові дії, прилеглих до них територій України, вказує на обґрунтованість заборон виборів, передбачених ст. 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Література:

1. Всі нормативно-правові акти України, використані в дослідженні, розміщені на Офіційному вебпорталі парламенту України. Законодавство України.

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index>

2. Проект закону реєстр. №9357 від 3.12.2018 р.

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65043

Шелевер Наталія Василівна,

кандидатка юридичних
наук, доцентка, доцентка кафедри
адміністративного, фінансового та
інформаційного права
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна

ЗАХИСТ СУДАМИ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 в Україні введено воєнний стан. В Указі зазначається, що «у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [1].

Проте війна Російської Федерації проти України не охопила

поки що усю територію нашої держави. Тому суди в тих регіонах, де не ведуться бойові дії, працюють та здійснюють захист прав людини. Ефективна робота судів під час війни є вкрай необхідною з огляду на те, що деякі суди взагалі припинили свою діяльність, бо фізично це стало неможливим. Деякі будівлі судів зруйновані, а судді чекають евакуації, тому основне навантаження покладається на ті суди, які мають змогу працювати в таких нових і жакливих для України умовах.

У зв'язку з повномасштабною війною Російської Федерації проти України, яка призвела до того, що багато судів є зруйнованими чи суттєво пошкодженими, Верховний Суд змінив територіальну підсудність судових справ, оскільки деякі суди не можуть під час воєнного стану здійснювати правосуддя. Тобто, справи перевозять в інші регіони, де не відбуваються бойові дії і таким чином відбувається розгляд справ. Учасники судового процесу повідомляються про зміну територіальної підсудності і право на захист порушених справ таким чином зберігається.

Окрім цього, Рада суддів України розробила рекомендації щодо роботи суду під час війни, в яких зазначається, що суди повинні керуватися відповідною ситуацією в регіоні і таким чином визначати умови своєї роботи у воєнний час. Наступним важливим положенням є те, що «у випадку загрози життю, здоров'ю та безпеці відвідувачів суду, суддів оперативно приймати рішення про

тимчасове зупинення здійснення судочинства певним судом до усунення обставин, які зумовили припинення розгляду справ». Необхідним є і проведення роз'яснювальної роботи про можливість розгляду справ у режимі відеоконференції. Необхідно виважено ставитися і до «встановлення різного роду строків, по можливості продовжувати їх щонайменше до закінчення воєнного стану» [2].

У відповідності до ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» лише суди здійснюють правосуддя на тій території, де введено воєнний стан і неможливим є скорочення або прискорення будь-яких форм судочинства [3]. Керівництво судів не веде прийом громадян, а особи, які не є учасниками судових засідань, обмежуються у допуску до судових засідань.

На нашу думку, дуже позитивним моментом є і те, що у відповідності до розпорядження Кабінету Міністрів України від 02 березня 2022 року № 198-р «Про забезпечення здійснення розрахунків населення в умовах воєнного стану» у боржників, на кошти яких накладено арешт, є можливість користуватися своїми коштами. Обмеження є лише по боргах, які складають понад 100 тисяч гривень [4].

Отже, з вищенаведеного можна зробити висновок, що незважаючи на активні бойові дії в Україні правосуддя в нашій державі здійснюється, а конституційні права громадян

захищаються. Роль суддів під час війни особливо зростає, бо саме судова гілка влади у воєнний час повинна здійснювати контроль за діями інших гілок влади. У протилежному випадку це може призвести до зловживань своїми повноваженнями з боку чиновників.

Окрім цього, варто зазначити, що у воєнний час судовий нагляд повинен бути особливо ефективний. Саме судова гілка влади має забезпечувати конституційні права людини під час війни, бо саме в такий складний для України час існують підвищені ризики того, що повноцінна реалізація деяких конституційних прав людини стане взагалі неможливою. На нашу думку, головне, що повинні зберігати суди у воєнний час – це повагу до справедливості та верховенства права.

Література:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> (дата звернення: 03 квітня 2022).
2. РСУ опублікувала рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/rsu-opublikovala-rekomendaciyi-shchodo-roboti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu.html> (дата звернення: 05 квітня 2022).

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 05 квітня 2022).

4. Про забезпечення здійснення розрахунків населення в умовах воєнного стану: розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.03.2022 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zabezpechennya-zdijsnennya-rozrahunkiv-naselennya-v-umovah-voennogo-stanu-198-> (дата звернення: 07 квітня 2022).

НАПРЯМ ІІ

Шляхи вдосконалення національного механізму захисту прав людини в умовах воєнної агресії РФ

Батанов Олександр Васильович,

доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
відділу конституційного права та
місцевого самоврядування
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України
м. Київ, Україна

ІНСТИТУТ ВІЙСЬКОВОГО ОМБУДСМАНА НА ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ Й ОБОРОНИ

В Україні, в умовах реформування соціально-економічної, політичної і духовної сфер життя та активним формуванням інститутів громадянського суспільства, актуальною залишається проблема удосконалення конституційно-правового механізму захисту прав людини. Саме для цього, наслідуючи правовим традиціям демократичних країн, в Україні було запроваджено інститут омбудсмана – Уповноваженого Верховної Ради України з

прав людини, що став важливим способом забезпечення прав людини.

Втім, соціальна напруга та незахищеність окремих верств населення, зокрема, дітей, пенсіонерів, осіб з інвалідністю, військовослужбовців, ветеранів, мігрантів, внутрішньо переміщених осіб, етнічних меншин, підприємців, пацієнтів та інших категорій громадян, свідчить про необхідність удосконалення національних механізмів та утворення спеціалізованих форм захисту прав людини, у тому числі зміцнення відповідних контрольних омбудс-функцій.

Ці та інші питання актуалізувалися та загострилися в умовах окупації Російською Федерацією Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, частини територій у Донецькій та Луганській областях, та, особливо, повномасштабного збройного вторгнення Російської Федерації на територію України та триваючої зараз російсько-української війни.

З точки зору сучасної конституціоналістики, а також внутрішніх та зовнішніх викликів у сфері прав людини в Україні, актуальність та важливість формування та дієвого функціонування спеціалізованих служб захисту прав людини, у тому числі й насамперед спеціалізованих омбудсманів, не викликає сумніву, а законодавче врегулювання відповідних суспільних відносин та процесів є вимогою часу. Серед таких служб, зокрема, унікальне

місце займає інститут військового омбудсмана [1].

Як свідчить світовий досвід [1–6], інститутові військового омбудсмана належить важлива роль у протидії зловживанням та іншим правопорушенням у збройних силах, а також у створенні умов для того, щоб діяльність збройних сил була підзвітною суспільству з одного боку й прозорою для суспільства з іншого боку. Працюючи зі скаргами і зверненнями та досліджуючи питання у предметній і суміжній сферах, інститут омбудсмана допомагає запобігати порушенням прав людини, перешкоджає практиці неефективного витрачання ресурсів і поганого управління і сприяє вдосконаленню системи управління в секторі безпеки в цілому.

Як незалежний і об'єктивний орган інститут військового омбудсмана відіграє важливу роль у запобіганні та боротьбі зі зловживаннями службовими повноваженнями і порушеннями прав людини, незалежно від того, чи стосуються вони цивільних осіб чи представників збройних сил.

Інститут військового омбудсмана приймає й розслідує скарги і звернення, а також інформує відповідні інстанції про порушення прав людини та інші проблеми системного характеру у секторі безпеки й оборони. Таким чином, його діяльність може мати серйозний ефект на рівні як окремої людини, так і сектору безпеки й оборони, відповідної профільної правової бази в цілому.

Подібні інститути вже давно успішно функціонують в деяких зарубіжних державах. Так, вперше посаду військового омбудсмана (Militeombudsman) було запроваджено у Швеції, де він функціонував з 1919 до 1967 року. Після цього його функції виконував омбудсман «загальної» компетенції, хоча на сьогодні в цій країні знову піднімається питання про створення окремого інституту військового омбудсмана. У тому ж 1919 році військовий омбудсман з'являється і у Фінляндії, де він співіснує із канцлером юстиції.

У Норвегії посада військового омбудсмана була запроваджена у 1952 році на підставі спеціально прийнятого закону. Цей закон передбачав створення Комітету омбудсмана з семи членів, які повинні були бути членами парламенту. Очолював даний Комітет власне сам військовий омбудсман, який не був депутатом. В завдання військового омбудсмана входило сприяння захисту громадянських прав особового складу Збройних сил Норвегії. Однак сфера його компетенції не була розповсюджена на цивільний персонал армії. Крім того омбудсман не був наділений широким колом повноважень, він міг втручатися лише у ті питання, які представляли широкий суспільний інтерес і були особливо важливими.

Особливого розвитку цей інститут отримав у Німеччині. Він базується на шведській моделі «міліті омбудсмана» і отримав назву

«Уповноважений з оборони». Цей інститут в ФРН було створено ще в 1956 році, коли були внесені зміни до Конституції ФРН, які передбачали забезпечення дієвого парламентського контролю за Збройними Силами ФРН (Бундесвером). Підставами для цього слугувало прагнення парламенту ФРН реформувати збройні сили у напрямку їх демократизації. Таке прагнення було безпосередньо пов'язане із проблемою демілітаризації Німеччини у 1955-1956 роках. Після падіння гітлерівської диктатури у Німеччині багато хто побоювався, що Збройні сили можуть стати загрозою поновленим на той час правам людини і громадянина. Саме через це із врахуванням зарубіжного досвіду були передбачені такі інститути парламентського контролю над Бундесвером, як Комітет із справ оборони та Уповноважений Бундестагу по обороні (військовий омбудсман).

Протягом останніх 30-ти років спостерігається стрімке зростання кількості інститутів військових омбудсманів по всьому світу. Наявність інституційно та функціонально сильного та незалежного інституту омбудсмана в цілому та, особливо, такого його спеціалізованого виду як військовий омбудсман, є важливим критерієм зрілості всієї системи демократичного управління у державі. Зокрема, інститутіві військового омбудсмана належить важлива роль у тому, щоб збройні сили керувалися й діяли відповідно до принципів верховенства права та з дотриманням прав

людини у відношенні як самих військовослужбовців, так і всіх цивільних осіб, з якими вони контактують. Адже зростання масштабів використання збройних сил у міжнародних та інтернаціональних операціях, а разом з цим і зростання ризиків, пов'язаних з порушенням прав людини, в тому числі й щодо цивільних осіб у країні перебування, тільки підвищують роль та значення сильних та ефективних механізмів контролю й нагляду, покликаних забезпечити дотримання прав людини і принципів верховенства права.

Появі інституту військового омбудсмана сприяла ціла низка факторів [1]. По-перше, це було обумовлено прагненням зміцнити цивільно-демократичний контроль над збройними силами. По-друге, це необхідність поліпшення ситуації із захистом прав людини у питаннях військовослужбовців за рахунок створення більш ефективних механізмів обробки скарг та реалізації заходів для ліквідації виявлених недоліків. По-третє, це прагнення створити незалежний механізм контролю якості, який би дозволив здійснювати нагляд за дотриманням встановлених процедур, правил і принципів діяльності у збройних силах. По-четверте, це необхідність вирішення конкретних проблем або скандалів, пов'язаними з діяльністю збройних сил, порушенням прав військовослужбовців, їх загибеллю під час здійснення своїх обов'язків, насамперед, у ситуаціях не пов'язаних із бойовими діями,

проявами або попередженням нестатутних відносин, порушенням прав ветеранів збройних сил, питання додержання житлових прав військовослужбовців та ветеранів, їх прав на належне грошове забезпечення тощо.

В умовах повномасштабного збройного вторгнення Російської Федерації на територію України та російсько-української війни кількість та спектр проблем та викликів, пов'язаних із правами людини у Збройних Силах України набуває масштабного характеру. У зв'язку з цим, враховуючи позитивний зарубіжний досвід, актуалізується питання не лише посилення функціональних та організаційних можливостей Уповноваженого Верховної Ради з прав людини у сфері захисту прав військовослужбовців, а й утворення спеціалізованої інституції військового омбудсмана.

Література:

1. Бакленд Б., Макдермотт В. Інститути омбудсмана у справах Збройних Сил. Практичний посібник. Женева: DCAF, 2015. 178 с.
2. Банах С. В. Функції омбудсманів у сучасному світі: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 197 с.
3. Бондарев О. Б. Інститут омбудсмана у справах захисту прав військовослужбовців: українська модель та зарубіжний досвід: дис.

... кандидата юридичних наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Київ, 2019. 233 с.

4. Голяк Л. В. Інститут спеціалізованого омбудсмана: світовий досвід організації та діяльності: монографія. Львів: Видавництво «ЗУКЦ», 2011. 304 с.

5. Закоморна К. О. Інститут омбудсмана як засіб забезпечення прав і свобод людини та громадянина (порівняльно-правовий аналіз): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право». 1999. 19 с.

6. Марцеляк О. В. Конституційно-правовий статус інституту омбудсмана: світовий досвід та українська модель: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право». Одеса, 2004. 36 с.

Деревянко Богдан Володимирович,

доктор юридичних наук, професор;
Науково-дослідний інститут
приватного права і підприємництва
імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України;
Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Макутова Національної академії наук України»,
м. Київ, Україна

**ПРО КОНСТИТУЦІЙНУ РІВНІСТЬ ЛЮДЕЙ У ПРАВАХ (НА
ПРИКЛАДІ ДІЇ НОРМ ПРО РОЗМІРИ ПОСАДОВИХ
ОКЛАДІВ ВЧИТЕЛІВ, НАУКОВЦІВ, СПІВРОБІТНИКІВ
ДБР І СУДДІВ)**

У часи війни економіка держави працює в умовах, у рази гірших, ніж у мирний, навіть кризовий, час. У цілому доходи бюджетів значно знижуються. Від цього найбільше страждають державні і комунальні підприємства, установи та організації, а також їх співробітники, які отримують зарплату з бюджету. Зрозуміло, що особи, які виконують функції із захисту держави, її суверенітету і територіальної цілісності (військовослужбовці, співробітники МНС, правоохоронці та ін.), як правило, отримують підвищену заробітну плату та додаткові виплати. Це є об'єктивним і виправданим. За наявності у держави ресурсів виконання посадових обов'язків такими особами повинно оплачуватися

максимально. Усі інші працівники можуть переводитися на більш суворий графік роботи, їм можуть урізатися премії і доплати, вони можуть відправлятися на простій та ін. Проте тема тез доповіді стосуватиметься не розміру заробітної плати і не обмежень трудових прав громадян під час війни. Наразі існує проблема відсутності одноманітності у застосуванні принципів визначення і виплати посадових окладів «бюджетникам» різних сфер діяльності. Зрозуміло, що під час війни наявні й більш нагальні проблеми, що вимагають свого подолання, проте і залишати без розгляду проблему, що зачіпає інтересів сотень тисяч громадян України, уже неможна.

Статтею 21 Конституції України проголошено, що «Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах...» [1]. Ця норма не означає, що усі люди мають отримувати однакову зарплату. Вона декларує однакове ставлення держави до прав усіх людей, зокрема й їх трудових та економічних прав. Держава має в однаковій мірі застосовувати принципи розподілу бюджетних коштів та виконання норм законодавства. На жаль, сьогодні це не так.

На підтвердження викладеного в абзаці вище слід порівняти норми чотирьох спеціальних інституційних законів, що визначають посадові оклади «бюджетників», та введення цих норм у дію.

I. Частиною 3 статті 61 «Оплата праці педагогічних і науково-педагогічних працівників» Закону України «Про освіту»

встановлено посадовий оклад педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії в розмірі трьох мінімальних заробітних плат; посадовий оклад педагогічного працівника кожної наступної кваліфікаційної категорії підвищується не менше ніж на 10 відсотків; найменший посадовий оклад науково-педагогічного працівника встановлюється на 25 відсотків вище від посадового окладу педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії, а кожний наступний посадовий оклад науково-педагогічного працівника підвищується не менше ніж на 10 відсотків від попереднього.» [2].

II. Норма з абзацу першого частини другої статті 36 «Оплата і стимулювання праці (навчання) вчених» Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» декларує, що держава гарантує встановлення ставок (окладів) науковим працівникам державних наукових установ (закладів вищої освіти), виходячи з розрахунку посадового окладу молодшого наукового співробітника на рівні не нижче одинадцяти прожиткових мінімумів для працездатних осіб, розмір якого встановлено законом на 1 січня 2020 року.» [3].

III. В абзаці першому частини четвертої статті 20 «Грошове забезпечення та оплата праці працівників Державного бюро розслідувань» Закону України «Про Державне бюро розслідувань» встановлено такі посадові оклади працівників ДБР відповідно до

розміру прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на 1 січня календарного року: 1) Директор ДБР – 30; 2) перший заступник, заступник Директора ДБР – 28; 3) керівник територіального управління, керівник управління центрального апарату ДБР – 26; 4) начальник відділу центрального апарату ДБР – 24; 5) начальник відділу територіального управління ДБР – 22; 6) слідчий, дізнавач, оперуповноважений органу ДБР – 20; 7) інші працівники ДБР – сума, що дорівнює трьом розмірам посадового окладу, встановленого КМУ для працівників, які займають відповідні посади в центральних органах виконавчої влади [4].

IV. Частиною 3 статті 135 «Суддівська винагорода» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» встановлюється базовий розмір посадового окладу у прожиткових мінімумах для працездатних осіб, розмір яких встановлено на 1 січня календарного року: 1) судді місцевого суду – 30; 2) судді апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду – 50; 3) судді Верховного Суду – 75 [5].

Як вказувалося вище, метою тез не є порівняння зарплат або висловлення претензій до законодавця стосовно диференціації їх розмірів. Зрозуміло, що посадові оклади співробітників ДБР є значно вищими за оклади педагогічних, науково-педагогічних та наукових співробітників. Як вказувалося у нашій попередній роботі, ДБР є новим центральним органом виконавчої влади зі

спеціальною компетенцією [6, с. 82], а зважаючи на наявність власної ніші в системі аналогічних центральних органів виконавчої влади, ДБР повинне виправдати витрати Державного бюджету на своє утворення та функціонування [6, с. 83]. Вкрай важливою є роль суддів загальних та спеціалізованих судів [7]. Зрозуміло, що рівень оплати праці співробітників ДБР та суддів має бути і є на кілька порядків вищим за відповідний рівень оплати праці співробітників сфер освіти і науки. Тут ситуація у більшій мірі виглядає логічною.

Суб'єктивізм, суміщений із порушенням положень наведеної вище норми із статті 21 Конституції України про рівність прав людей, полягає у наступному. Термін набрання чинності наведеними вище нормами законів України «Про освіту» і «Про наукову і науково-технічну діяльність» декілька разів відкладався. Причиною названо дефіцитний бюджет держави. І сьогодні Закон України «Про освіту» містить обмовку: «Абзац перший та абзац третій частини другої статті 61 набирає чинності з 1 січня 2018 року та реалізується відповідно до підпункту 1 пункту 6 розділу XII» [2]. А там зазначено, що КМУ повинен: «1) забезпечити до 2023 року поетапну реалізацію положення частини другої статті 61 цього Закону, передбачивши при цьому щорічне збільшення посадового окладу педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії до чотирьох прожиткових мінімумів для працездатних

осіб пропорційно розміру збільшення доходів Державного бюджету України порівняно з попереднім роком, і затвердити відповідні схеми посадових окладів (ставок заробітної плати)» [2]; а Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» містить обмовку: «Абзац перший частини другої статті 36 із змінами, внесеними згідно із Законом № 870-IX від 03.09.2020 – вводить в дію з 01.01.2023...» [3]. Натомість наведені норми законів України «Про Державне бюро розслідувань» і «Про судоустрій і статус суддів» діють одразу з набранням чинності цими законами і дефіцитний бюджет держави на виплати категоріям «бюджетників» із цих законів не впливає...

Усунути дискримінацію громадян України за професійною ознакою можна, запровадивши правило, аналогічне тому, що наявне у частині третій статті 64 «Черговість задоволення вимог кредиторів» Кодексу України з процедур банкрутства. Ця норма проголошує: «3. У разі недостатності коштів, одержаних від продажу майна банкрута, для повного задоволення всіх вимог однієї черги вимоги задовольняються пропорційно до суми вимог, що належить кожному кредитору однієї черги.» [8]. Тобто законодавець просто не повинен вчергове переносити термін вступу у дію норм про розмір окладів за законами України «Про освіту» і «Про наукову і науково-технічну діяльність» (1 січня 2023 року), а для виправлення ситуації уже зараз – має внести

доповнення до Закону України «Про державний бюджет України на 2022 рік» за зразком частини третьої статті 64 «Черговість задоволення вимог кредиторів» Кодексу України з процедур банкрутства визначенням, що у випадку наявного дефіциту бюджету норми законодавства про оплату праці працівникам бюджетних установ, підприємств та організацій повинні виконуватися для усіх таких співробітників пропорційно до розмірів їх окладів залежно від наявного розміру видатків бюджету на ці статті витрат.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38-39. Ст. 380.
3. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 року № 848-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 3. Ст. 25.
4. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12 листопада 2015 року № 794-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 6. Ст. 55.

5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
6. Деревянко Б.В. Державне бюро розслідувань як новий державний орган зі спеціальною компетенцією. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 2 (67). С. 78-84.
7. Деревянко Б. Щодо формування та діяльності спеціалізованого інвестиційного суду України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 323–327.
8. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18 жовтня 2018 року № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 19. Ст. 74.

Заборовський Віктор Вікторович,
доктор юридичних наук, професор
професор кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університету»
м. Ужгород, Україна

ЗАХОДИ ЩОДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА НАДАННЯ АДВОКАТОМ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ

Предметом нашого наукового дослідження неодноразово були питання щодо сутності конфлікту інтересів в професійній діяльності адвоката та способів їх уникнення. Зокрема, ми доходили висновку, що відсутність конфлікту інтересів, як визначальна складова наявності довіри є основоположним моментом взаємовідносин між адвокатом і його клієнтом, і довіра повинна бути квінтесенцією професійної адвокатської діяльності в цілому, оскільки існування безсумнівної довіри до професійної діяльності адвоката неможливі за умови існування навіть ймовірного конфлікту інтересів [1; 2; 3]. Принцип уникнення конфлікту інтересів є одним із фундаментальних в професійній діяльності адвоката та спрямований насамперед на забезпечення реалізації таких засад адвокатської діяльності як незалежність та конфіденційність. Специфіка даного принципу полягає в дуалістичній його правовій природі, оскільки він є одночасно і

правом адвоката у відносинах з іншими суб'єктами (в аспекті забезпечення конфіденційності інформації, яка отримана ним та на яку поширюється режим адвокатської таємниці), і обов'язком адвоката щодо нерозголошення такої інформації [4].

Реалізація одного з основоположних принципів здійснення адвокатської діяльності в аспекті уникнення конфлікту інтересів потребує дотримання відповідного комплексу заходів щодо попередження його виникнення та зменшенню можливих негативних наслідків його існування. Комплекс таких заходів характеризується значною різноманітністю, серед яких, окрім вищезазначених, можна виділити наступні, а саме:

- 1) встановлення додаткових обмежень при наданні правової допомоги адвокатськими компаніями. Специфіка надання правової допомоги різноманітними адвокатськими об'єднаннями (насамперед тими, які можна охарактеризувати як середні та великі) потребує встановлення додаткових заходів щодо уникнення конфліктів інтересів. До таких заходів можна віднести, зокрема: використання різноманітного роду інформаційних бар'єрів (в юридичній літературі доволі поширеною назвою є китайська стіна або ж «етичні екрани» (ethical wall)) задля уникнення можливості зловживання конфіденційною інформацією одного клієнта в інтересах іншого. Вимоги до таких інформаційних бар'єрів досить суворі, вони повинні бути абсолютними та запобігати не лише

навмисному чи прогнозованому, але й випадковому розкриттю інформації [5, с. 53]; закріплення внутрішньо корпоративних Кодексів етичної поведінки адвокатів, якими детально розкриваються заборони на представництво клієнта в умовах конфлікту інтересів та можливі винятки (обмеження) застосування таких заборон [6];

2) встановлення певних обмежень щодо надання правової допомоги особами, які до набуття статусу адвоката здійснювали діяльність, яка пов'язана з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування. Позитивним є положення п. 3 ч. 1 ст. 26 Закону України «Про запобігання корупції» [7], відповідно до якого протягом року з дня припинення відповідної діяльності такій особі забороняється представляти інтереси будь-якої особи у справах (у тому числі в тих, що розглядаються в судах), в яких іншою стороною є орган, підприємство, установа, організація, в якому (яких) вони працювали на момент припинення зазначеної діяльності;

3) законодавче закріплення можливості (або ж навпаки, неможливості) виконання адвокатом іншої діяльності, яка має суттєвий зв'язок з адвокатською [8];

4) встановлення певних особливих умов надання правової допомоги адвоката щодо посередництва між клієнтами (зокрема, положення ст. 21 та 40 Правил адвокатської етики [9]);

5) тощо.

Література:

1. Заборовський В.В. Деякі аспекти розуміння сутності конфлікту інтересів в адвокатській діяльності. *Адвокатура України: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 16 груд. 2021 р.). Харків: Право, 2021. С. 98-100.
2. Заборовський В.В. Сутність конфлікту інтересів в професійній діяльності адвоката. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 3. С. 243-248. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.03.45>).
3. Заборовський В.В. Уникнення конфлікту інтересів в якості професійного обов'язку адвоката. *Innovative research of legal regulation of public administration: International Scientific Conference (Lublin (Republic of Poland), 16-17 June 2017)*. Lubline: Fundacja Instytut Spraw Administracji Publicznej, 2017. P. 11-15.
4. Заборовський В.В., Манзюк В.В. Принцип уникнення конфлікту інтересів в професійній діяльності адвоката: загальні положення. *Visegrad journal on human rights*. 2021. № 5. С. 152-157.
5. Бірюкова А.М. Конфлікт інтересів в адвокатській діяльності в умовах глобалізації. *Юридичний бюлетень*. 2017. № 5. С. 48-54.

6. Rost C. Conflicts of Interest: A Challenge for Global Law Firms Practice Management Hong Kong Lawyer. URL: www.hk-lawyer.org/content/conflicts-interest-challenge-global-law-firms
7. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 3186.
8. Германова А.А. Функционирование институтов адвокатуры и нотариата в Германии. *Вестник Университета имени О.Е. Кутафина*. 2020. Вып. 1. С. 211-217.
9. Правила адвокатської етики, затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України від 9 червня 2017 року. URL: <http://vkdko.org/wp-content/uploads/2017/07/PravilaAdvokatskojiEtiki2017.pdf>

Іваницький Сергій Олександрович,
Національна академія внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри
економічної безпеки та фінансових розслідувань
м. Київ, Україна

ЩОДО ОКРЕМИХ ПИТАНЬ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Після початку Росією широкомасштабної війни проти України у лютому цього року значно актуалізувалося питання протидії агресору на всіх фронтах, в тому числі юридичному.

На цьому шляху цілком своєчасним стало прийняття Верховною Радою України Закону України “Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану” від 14 квітня 2022 року № 2201-IX. Необхідність притягнення до кримінальної відповідальності військовослужбовців РФ та їх посібників визначила потребу швидкої адаптації процедури кримінального провадження до умов воєнного стану.

У цьому плані ухвалення згаданого законодавчого акту загалом дозволило підвищити швидкість та оперативність роботи правоохоронних органів щодо викриття окупантів в складних

умовах бойових дій.

Однією з новел цього документу стала нова редакція ст. 615 КПК України, зокрема п. 6 ч. 1 цієї норми, де закріплено, що у разі введення воєнного стану та якщо “наявні випадки для затримання особи без ухвали слідчого судді, суду, визначені статтею 208 цього Кодексу, або виникли обґрунтовані обставини, які дають підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, - уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду або постанови керівника органу прокуратури затримати таку особу.

Строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду чи постанови керівника органу прокуратури під час дії воєнного стану не може перевищувати двохсот шістнадцяти годин з моменту затримання, який визначається згідно з вимогами статті 209 цього Кодексу.

Затримана без ухвали слідчого судді, суду чи постанови керівника органу прокуратури особа під час дії воєнного стану не пізніше двохсот шістнадцяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до слідчого судді, суду чи керівника органу прокуратури для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу” [1].

Збільшення строку затримання дозволило ефективніше

боротися із корегувальниками вогню, диверсантами, їх співучасниками та деякими іншими категоріями ворожих елементів, щодо яких на момент затримання був відсутній достатній обсяг відомостей про їх підривну діяльність (перевірка відповідної інформації зазвичай вимагає більше часу, зокрема, залучення матеріалів НСРД).

В аспекті подальшого удосконалення досліджуваного правого припису, як убачається, доцільно замінити в п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України слово “випадки” словом “підстави”. Річ у тім, що як науковці, так й практики, під час аналізу обставин, викладених в ч. 1 ст. 208 КПК України, переважно розглядають їх саме як підстави.

Окрім того, вітчизняний законодавець найчастіше вимагає від правозастосувачів зазначати у відповідних процесуальних документах саме підстави затримання. Йдеться, зокрема, про протокол затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину (ч. 5 ст. 208 КПК України), ухвалу про звільнення затриманого (ч. 5 ст. 206 КПК України) тощо. З огляду на це, використання в п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України більш логічної, чіткої та поширеної термінології сприятиме формуванню єдиної та стабільної практики проведення затримань в умовах воєнного стану.

Література:

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 14 квітня 2022 року № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text> (дата звернення: 09.05.2022).

Ставичний Петро Ігорович,
адвокат, здобувач кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна

ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНІ ІНСТИТУЦІЇ ЗАХИСТУ ГРОМАДЯНСЬКИХ ПРАВ

Висвітлюючи внутрішньодержавні інституції захисту громадянських прав, вважаємо за доцільне притримуватись конструкції ст. 55 Конституції України, через змістовність якої такі проглядаються.

До їх переліку з урахуванням вищевказаної статті Основного Закону потрібно віднести Суд, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та Конституційний Суд України.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини є важливою інституцією захисту громадянських прав, передбаченою Конституцією України.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини становить собою невід’ємну складову конституційної системи спрямованої на

захист саме громадянських прав людини.

Один із головних напрямків діяльності омбудсмана полягає у охороні та захисті ним громадянських (особистих) прав і свобод людини та громадянина. Об'єктом такого захисту є такі права і свободи, як право на життя і гідність особи, право на свободу і особисту недоторканість, а також недоторканість приватного життя і житла; таємниця листування, телефонних переговорів телеграфних, поштових та інших повідомлень; свобода пересування і вибору місця проживання; свобода совісті; свобода думки, слова; свобода вибору національності та мови спілкування та інше. Ці права охоплюють собою фундаментальні аспекти свободи людини, які виражають гуманістичні принципи будь-якого демократично організованого суспільства. [1, с.66]

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини є особливим інституціональним гарантом прав людини. [2, с.450]

Парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції, що здійснюється Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, відіграє провідну роль у забезпеченні прав особи серед інших державних органів та громадських організацій». [3]

Вважаючи Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини внутрішньодержавною інституцією захисту

громадянських прав та наявність в нього такого акту реагування, як конституційне подання Уповноваженого, неможливо залишити поза увагою Конституційний Суд України.

Конституційний Суд України є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України. [4]

Необхідно звернути увагу, що ані нормами Конституції України, ані нормами Закону України «Про Конституційний Суд України» прямо не передбачено функції Конституційного Суду України по захисту прав і свобод людини та громадянина. Однак, як вказує І.М. Петрів функція захисту прав і свобод людини та громадянина є провідною в діяльності даної внутрішньодержавної інституції [5, с. 76]

Схожої думки щодо здійснення Конституційним Судом України функції захисту прав і свобод людини і громадянина притримується і В.Я. Крижановський, незважаючи навіть на те, що відсутнє конкретизоване відображення такої функції у нормах у законодавства. [6, с. 10]

Законодавством, як вказує І.М. Петрів, не визначено не тільки функції по захисту прав і свобод людини і громадянина, а й

не вказано жодних інших функцій. В свою чергу, виходячи із прописаних повноважень Конституційного Суду України, І.М. Петрів під функціями розуміє: «основні напрями діяльності, які реалізуються конституційним судом через призму його повноважень з метою виконання основних цілей і принципів конституційного правосуддя, а також затвердження конституційної законності в межах території держави». [7, с. 131]

Так, дійсно необхідно погодитися із висловленими позиціями щодо відсутності у Законі України «Про Конституційний Суд України» функцій даної інституції. У даному Законі, окрім як представницьких, організаційних та розпорядчих функцій, які здійснюють Голова Суду, заступник Голови Суду, секретарі колегій та здійснення Судом відповідно до Бюджетного кодексу України функції головного розпорядника коштів Державного бюджету України щодо фінансового забезпечення своєї діяльності, інших функцій не передбачено.

Вважаємо, що конституційна скарга, як одна із форм звернення до Конституційного Суду України, сприятиме формуванню правових позицій у сфері захисту громадянських прав в Україні, які в подальшому матимуть зразкове значення для інших внутрішньодержавних інституцій.

Потрібно відмітити, що прописані у законодавстві повноваження Конституційного Суду України не визначають межі

його функцій, як органу конституційної юрисдикції. Так, функція захисту громадянських прав Конституційним Судом України із урахуванням повноважень, може знаходити своє опосередковане вираження і через офіційне тлумачення.

Виходячи зі змістовності статті 55 Конституції України, ще одним суб'єктом захисту прав і свобод людини і громадянина є суд.

Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується. [8]

Одним із найефективніших засобів захисту прав людини та громадянина від порушень є судова влада. У зв'язку з чим, як зазначає С. Чорна вищою формою захисту прав і свобод людини є судова форма, яка реалізується через передбачену законодавством можливість особи звернутися до суду за відповідним захистом. [9, с. 186]

Судова влада здійснює ряд функцій, зокрема однією із функцій судової влади є здійснення правосуддя.

Так, дійсно функція правосуддя відіграє більш значимішу роль при захисті громадянських прав людини, а ніж дозвільна, організаційна, інформаційно-статистична, контрольна функції, функція пов'язана із формування органів суддівського самоврядування або будь-яка інша функція судової влади.

Функція правосуддя по своїй правовій природі спрямована

на вирішення певного спору, що має місце між учасниками судової справи, задля захисту їх прав (в т.ч. громадянських), в той час як інші вищевказані нами функції сприяють в реалізації функції правосуддя.

На нашу думку, задля якнайкращого сприйняття такої внутрішньодержавної інституції захисту громадянських прав, як Суд, необхідно сприймати її в узагальненому понятті, тобто як орган судової влади (державний орган системи судоустрою).

Саме таке узагальнене сприйняття зумовлене конструкцією частини 3 статті 8, частини 1 статті 55 Конституції України та частини 1 статті 2, частини 1 статті 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Література:

1. Марцеляк О. В. Функції омбудсмана. Право і Безпека. 2003. Т. 2, № 4. С. 61-67.
2. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
3. Зелінський І.Л. Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: аналіз правової регламентації діяльності та шляхи її удосконалення. URL:

http://www.rusnauka.com/3_SND_2010/Pravo/58208.doc.htm (дата звернення: 13.01.2022)

4. Про Конституційний Суд України : Закон України № 2136-VIII від 13.07.2017. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (дата звернення: 14.01.2022)

5. Петрів І. М. Захист прав людини і громадянина як одна з провідних функцій Конституційного Суду України. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2012. Т. 129. С. 75-78.

6. Крижановський В.Я. Конституційно-правові засади судового захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.02 «конституційне право; муніципальне право». Одеса, 2013. 22 с.

7. Петрів, І. М. Удосконалення державного механізму захисту прав людини і громадянина через призму діяльності Конституційного Суду України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2020. № 3. С. 128-135.

8. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

9. Чорна С. Роль судової влади в конституційно-правовому механізмі захисту прав і свобод людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №8. С. 186-190.

Щербанюк Оксана Володимирівна,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету імені Юрія
Федьковича
м. Чернівці, Україна

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА МІЖНАРОДНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ)

Конституційне право на судовий захист гарантоване статтею 55 Конституції України [1] та відповідно до частини 2 статті 64 Конституції України не може бути обмежене в умовах воєнного або надзвичайного стану.

З 24 лютого 2022 р. в Україні був запроваджений воєнний стан, що актуалізує дослідження питання реалізації конституційного права на судовий захист та особливостей здійснення судочинства в умовах даного правового режиму.

Через повномасштабну агресію російської федерації проти України правосуддя в Україні здійснюється дуже обмежено. Відповідно до ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» правосуддя на території, на якій уведено воєнний стан, здійснюється лише судам. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється[2]. У разі неможливості

здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів. Створення надзвичайних та особливих судів не допускається.

У разі загрози життю, здоров'ю та безпеці відвідувачів суду, працівників апарату суду, суддів оперативно прийматимуться рішення про тимчасове зупинення здійснення судочинства певним судом. Справи, які не є невідкладними, розглядатимуться лише за наявності письмової згоди на це всіх учасників судового провадження. Не можуть бути відкладеними судові засідання, на яких має розглядатися питання про обрання або продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. З метою забезпечення безпеки учасників судових процесів і відвідувачів судів припиняється проведення особистого прийому громадян керівництвом суду й обмежується допуск у судові засідання осіб, які не є учасниками судових засідань. Якщо суд не припинив здійснювати судочинство, учасники судових процесів мають можливість подати заяву про відкладення розгляду справ у зв'язку з воєнними діями та/або про розгляд справ у режимі відеоконференції за допомогою будь-яких технічних засобів, зокрема власних. Слід зазначити, що запровадження воєнного

стану на певній території є поважною причиною для поновлення процесуальних строків.

24 лютого 2022 р. Рада суддів України прийняла рішення «Щодо вжиття невідкладних заходів для забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні в умовах припинення повноважень Вищої ради правосуддя та воєнного стану у зв'язку зі збройною агресією з боку РФ»: «По можливості відкладати розгляд справ (за винятком невідкладних судових розглядів) та знімати їх з розгляду, зважати на те, що велика кількість учасників судових процесів не завжди мають змогу подати заяву про відкладення розгляду справи через задіяння до функціонування критичної інфраструктури, вступ до лав Збройних сил України, територіальної оборони, добровольчих воєнних формувань та інших форм протидії збройної агресії проти України, або не можуть прибути в суд у зв'язку з небезпекою для життя. Справи, які не є невідкладними, розглядати лише за наявності письмової згоди на це усіх учасників судового провадження».

3 березня 2022 р. Верховна Рада прийняла Закон «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо зміни підсудності судів» (законопроект № 7117). Законом передбачено, що у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами, робота суду може бути припинена з одночасним

визначенням іншого суду, який буде здійснювати правосуддя на території суду, що припинив діяльність та який найбільш територіально наближений до суду, роботу якого припинено. На виконання зазначеного припису 8 березня 2022 р. Голова Верховного Суду видав розпорядження, згідно з яким було змінено підсудність справ, що розглядались в Харківському та в Чернігівському регіонах. Так, справи, які розглядалися судами в Харківській області будуть передані Полтавським судам. справи, що розглядалися в Чернігові - розподіляються між судами Черкаської та Київської області.

За підрахунками Голови Верховного Суду, близько 20 відсотків усіх судів в Україні не здійснюють судочинства. Це суди, які знаходяться безпосередньо у зоні бойових дій або на тимчасово окупованих територіях.

Відповідно до ч. 7 ст. 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [3] - у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами може бути змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, шляхом її передачі до суду, який найбільш територіально

наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду. У разі неможливості здійснення Вищою радою правосуддя такого повноваження, воно здійснюється за розпорядженням Голови Верховного Суду. Відповідне рішення є також підставою для передачі усіх справ, які перебували на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінюється.

Станом на 25 березня Верховний Суд переніс 122 суди із десяти областей України: 47 судів на окупованій території, 75 – в зоні бойових дій. Тож, наприклад, справи господарського суду Миколаївської області розглядає господарський суд Одеської області, а Херсонський апеляційний суд знаходиться у Дніпрі.

13 березня 2022 року Верховним Судом було оприлюднено рекомендації судам першої та апеляційної інстанцій на випадок захоплення населеного пункту, та/або суду чи безпосередньої загрози його захоплення. Серед таких рекомендацій – за наявності відповідної можливості вивезення судових справ, насамперед тих, що перебувають у провадженні суддів, або хоча б найбільш важливих (резонансних) справ: матеріалів кримінальних проваджень, у яких особа тримається під вартою; проваджень щодо неповнолітніх; проваджень щодо особливо тяжких злочинів; інших справ, розгляд яких може мати істотне значення для прав учасників процесу. Якщо такої можливості немає – потрібно забезпечити зберігання таких справ у сейфах в приміщенні суду.

Окрім цього, в умовах воєнного часу судам рекомендовано виважено підходити до питань, пов'язаних з поверненням різного роду процесуальних документів, залишенням їх без руху, встановленням різного роду строків. По можливості рекомендують продовжувати строки щонайменше до закінчення воєнного стану. Верховний Суд на сайті Судової влади України також зауважує, що запровадження воєнного стану на території України є поважною причиною для поновлення процесуальних строків. 21 квітня 2022 року відновили здійснення правосуддя Іванківський районний суд Київської області та Брусилівський, Малинський й Овруцький районні суди Житомирської області. 22 квітня 2022 року було відновлено роботу господарського суду Сумської області та господарського суду Чернігівської області.

Слід звернути увагу на те, що донедавна темі повоєнної справедливості (*jus post bellum*), не приділялася належної уваги. Перші міжнародні судові процеси щодо військових злочинів наприкінці війни відбулися після Другої світової війни в Нюрнберзі та Токію. Переважна більшість обвинувачених були солдатами та офіцерами, яких обвинуваченими у порушеннях закону *jus in bello*, таких як катування в'язнів чи напад на цивільних осіб. Але низку нацистських високопосадовців також звинуватили в порушенні *jus ad bellum*, «вчинивши злочини проти миру», наприклад, розпочавши загарбницьку війну. У 1998 році міжнародне

співтовариство прийняло Римський договір, який створив перший постійний міжнародний судовий трибунал воєнних злочинів. Він знаходиться в Гаазі та переслідує всі воєнні злочини, вчинені всіма сторонами у війнах, і здійснює правосуддя за допомогою адвокатів і суддів, обраних з країн, які не брали участі у війні щодо якої відкрито провадження. Нещодавно цей суд розглядав багато справ, що стосуються воєн у Боснії або кількох африканських країнах. Зокрема, перед судом постали колишні глави держав, а не лише звичайні солдати: серб Слободан Мілошевич (до його смерті в 2006 році) або Жан Камбада, колишній прем'єр-міністр Руанди після геноциду 1994 року.

Тому відносини судової юстиції змальовуються філософами та юристами як трикутник, що об'єднує державу, суспільство, яке включає жертв, і правопорушника. Справедливість здійснюється державою, від імені суспільства, на основі позитивних законів, що випливають із їхньої спільної волі. Страждання жертв поглинаються шкодою, заподіяною суспільству в цілому; саме соціальні норми страждають від того, що їх не поважають. Хороший закон виражається таким чином: суворе застосування норм права неупередженим та незалежним суддею гарантує об'єктивність кримінального рішення, а також збереження прав обвинуваченого.

Від початку війни в Україні 24 лютого 2022 року кількість

воєнних злочинів є вражаючою. Кілька тисяч мирних жителів були вбиті або поранені російськими військовослужбовцями, відбувались значні порушення норм міжнародного права. Це є підставою для розслідування та розгляду справ в національних судах або Міжнародним кримінальним судом.

Менш ніж через тиждень після початку російського вторгнення прокурор Міжнародного кримінального суду оголосив 2 березня 2022 року про «негайне відкриття» розслідування можливих воєнних злочинів. «Є розумні підстави вважати, що в Україні (були) вчинені злочини, віднесені до юрисдикції Суду», – пояснив Карім Хан, у прес-релізі, уточнюючи при цьому, що розслідування стосуватиметься всіх діянь, вчинених у цій країні «з 21 листопада 2013 року» - дати початку революції Майдану та відправної точки повстання на Донбасі та анексії Криму.

Це відкриття розслідування ґрунтується на статті 53 Римського статуту, установчого міжнародного договору, прийнятого в 1998 р. 123 країни наразі є «державами-учасницями». Ці внутрішні правила Міжнародного кримінального суду регулюють прерогативи Суду та правову кваліфікацію злочинів, що розслідуються в зонах конфлікту. Мова йде про злочини агресії, воєнні злочини, злочини проти людства та злочин геноциду».

Західні країни також розслідують зловживання російської армії, наприклад Німеччина, яка використовує принцип

«універсальної юрисдикції», яка дозволяє державі переслідувати винних у найтяжчих злочинах, незалежно від їхньої національності та місця, де вони були скоєні. Берлін також є піонером у цій галузі: цей самий процес призвів до довічного ув'язнення колишнього високопоставленого офіцера сирійської розвідки. Також залучено французьке правосуддя, оскільки з початку конфлікту Національна антитерористична прокуратура, компетентна у справах, коли факти стосуються французів за кордоном, почала чотири розслідування за воєнні злочини, у тому числі 16 березня – за фактом смерті Франко.

Крім того, українська влада та країни-союзники швидко розгорнули власні команди. За ініціативи Литви 25 березня 2022 року було створено спільну слідчу групу для розслідування скоєних міжнародних злочинів. Цей крок підтримав Євроюст – Агентство ЄС із судового співробітництва у кримінальних справах. Окрім цього Франція направила на місце подій в Київську область 11 квітня 2022 року групу жандармів з Інституту кримінальних досліджень Національної жандармерії, щоб допомогти встановити особи українських жертв та причини їх смерті.

Інші розслідування, незалежно від судового процесу, також проводяться в Україні такими неурядовими організаціями як Amnesty International та Human Rights Watch (HRW). Обидві організації використовують подібну методологію, коли польові

дослідники та експерти займаються дослідженням, перевіркою та перехресною перевіркою цифрових ресурсів, доступних у соціальних мережах або які їм надіслають.

Цей процес полягає в поєднанні «двох взаємодоповнюючих методів для встановлення фактів із впевненістю», підкреслює Сесіль Кудріу, президент Amnesty International у Франції: «Перший, який використовується з перших днів війни в Україні, полягає у проведенні дистанційного пошуку за допомогою спеціалістів з цифрових технологій так званих «лабораторій кризових доказів». Вони можуть з упевненістю перевірити та підтвердити автентичність фотографій і відео, які ми, можливо, отримали та зібрали – або у відкритому коді, або порівнюючи їх із супутниковими знімками – і дійсно дозволяють нам встановити факти. По-друге, наші досвідчені дослідники в галузі війни, наша команда «реагування кризи» [4].

Якщо швидке закінчення війни могло б полегшити слідчу роботу, яка призвела до порушення юрисдикцій, розслідування в режимі реального часу з їхнього боку могло б скоротити затримки процедури. За словами Ме Еммануеля Дауда, «збір доказів може зайняти час, приблизно від трьох до п'яти років. Для України він буде коротшим, зокрема час обробки всіх цих доказів може бути скорочено приблизно на один-два роки». Для порівняння дослідник міжнародного права згадує процесуальні затримки розслідування

геноциду в Руанді (у 1994 році): «Міжнародний кримінальний трибунал по Руанді почав судити перших обвинувачених у геноциді через десять-п'ятнадцять років після фактів. Перші скарги у Франції були подані в 1997 році, а перші судові процеси відбулися нещодавно, два-три роки тому. Для України це піде швидше завдяки роботі з документації та збору, інвентаризації доказів».

В преамбулі Римського статуту визнається, що «злочини такої тяжкості, які загрожують миру, безпеці та добробуту світу, не повинні залишатися безкарними» і «їхнє ефективне придушення має забезпечуватися шляхом прийняття відповідних заходів на національному рівні та зміцнення міжнародного співробітництва, «щоб покласти край безкарності винних у таких злочинах і таким чином сприяти запобіганню нових злочинів», настільки, що «це обов'язок кожної держави» здійснювати свою кримінальну юрисдикцію щодо осіб, відповідальних за міжнародні злочини.

А також Європейський парламент у своїй Резолюції від 7 квітня 2017 р. про «боротьбу з порушеннями прав людини в контексті воєнних злочинів та злочинів проти людства, включаючи геноцид», у пункті 52 «просить країни-члени застосовувати принцип універсальної юрисдикції за боротьбу з безкарністю та нагадує про його важливість для ефективності та належного функціонування системи міжнародного кримінального правосуддя

і для переслідування воєнних злочинів і злочинів проти людства у своїй національній юрисдикції, навіть якщо вони були вчинені в третіх країнах або громадянами третіх країн».

Однак юрисдикція Міжнародного кримінального суду, а також за прямим імпульсом Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, зазвичай може здійснюватися лише в тому випадку, якщо особа, відповідальна за злочин або територія, на якій був вчинений злочин, належить державі, яка є учасницею Римського статуту, тобто державою, яка через ратифікацію або приєднанням до міжнародного договору про створення Суду є частиною цієї загальноприйнятої системи, або державою, яка, хоча й не ратифікувала Римський статут, оголосила про визнання юрисдикції Суду щодо деяких конкретних злочинів. Лише для злочинів агресії застосовується інше та суворіше правило, оскільки Суд може здійснювати свою юрисдикцію щодо цього злочину лише тоді, коли держава, громадянином якої є винний, і держава, зазначена в Статуті, є державами-учасницями, в яких були вчинені злочини і лише для подій після 17.07.2018 р., дати набрання чинності доповненням до Статуту, прийнятою в Кампалі, яка детально визначала контури «вищого злочину проти миру» та окреслила умови для здійснення юрисдикції Суду щодо винних у злочинній поведінці, поправка, яку Італія ратифікувала 10.11.2021 р., а потім здала на зберігання відповідну ратифікаційну грамоту 26.1.2022 р.

Однак роль кримінального правосуддя в умовах війни не обмежується Міжнародним кримінальним судом, оскільки важливу роль мають відігравати національні юрисдикції. Щодо злочину агресії та тих воєнних злочинів, які з різних причин, починаючи від меж юрисдикції Суду до злочинів особливої тяжкості, не можуть бути розглядатись Міжнародним кримінальним судом, вони можуть здійснюватися безпосередньо окремими державами власної екстериторіальної юрисдикції, яку щодо міжнародних злочинів правильніше визначити як універсальну юрисдикцію, що дозволяє за певних умов судити і карати навіть іноземців, які вчиняють серйозні злочини за кордоном. Таким чином, юрисдикція може здійснюватися, навіть якщо відсутній жоден із критеріїв зв'язку зі злочином, які традиційно лежали в основі кримінальної юрисдикції держави (територія, де вчинено злочин, громадянство злочинця тощо). Таким чином, національне та міжнародне кримінальне правосуддя може і повинно відігравати вирішальну роль у мирному процесі та є реалізацією конституційного права на судовий захист.

Література:

1. Конституція України URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст.250 URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 05.02.2022)
3. Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 31, ст.545. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 08.05.2022)
4. Jean-Luc Mounier. Comment juder les crimes de guerre? Pierre-Ludovic Viollat. Avril 2022. URL:
<https://webdoc.france24.com/ukraine-justice-crimes-guerre/> (дата звернення: 07.05.2022)

НАПРЯМ III

Модернізація законодавства України щодо забезпечення належного безпекового середовища та протидії загрозам державної безпеки

Mishyna Natalia,
Ph.D. (Doctorate) in Law,
Professor, Professor of the Constitutional Law
Department, National University ‘Odessa Academy of Law’,
Odessa, Ukraine

IT-CONSTITUTIONALISM IN UKRAINE

Constitutional law is – like any other branch of law – under the influence of digitalization. So far, Ukraine only started to experience this influence intensively– at first, during the COVID-19 lockdowns, now during the war.

Nowadays in Ukraine it is the Civil Law, that has the biggest legislative provisions on the various subinstitutions of the IT law, including the ‘Big Data’. Constitutional legislation is a bit behind with the general provisions in the Basic Law, that might be relevant to the digital sphere, and with the Law of Ukraine ‘On Protection of Personal Data’ dated 1 June 2010, with the annual amendments (yet it is not very

modern).

The Constitution of Ukraine 1995 was adopted at the very beginning of the digital era. So actually, it doesn't have a lot of 'direct' provisions, that would be useful for the human rights issues, concerning the big data abuse.

'Big data' is considered to be the 'new oil'. IT sphere becomes more and more dominant in the economical field of the society – even during the coronavirus depression. Other IT law subinstitutions are also as important, as the 'Big Data' appropriate handling and protection.

So, should any provisions about the digitalization – as the basis for the IT Law and IT constitutionalism – appear in the Constitution of Ukraine 1996?

From one hand, not everything that is new and rapidly developing should be mentioned in the constitution. The concept of the Basic Law, that is used in Ukraine, supposes that only the most important social relationships are regulated by the constitutional provisions – and these provisions are rather laconic.

From another hand, one can hardly ignore digitalization with its enormous possibilities and a lot of hidden dangerous. Sometimes these dangerous are only obvious to those, who pays attention to the IT sphere and follows its innovations.

There are some provisions in the Constitution of Ukraine 1996, that are closely connected with the digital sphere and are used as the

basis for the Ukrainian IT constitutionalism.

Firstly, principles of constitutionalism, mentioned in the Basic Law – especially the principle of equality.

Secondly, some of the human rights, mentioned in the Chapter 2 – right to privacy, right to information, right to property, freedom of thought, and some others. Actually, the tendency for internalization and globalization doesn't leave a lot of possibility to exercise any human right without the digital component. For example, if you are working for the company – the company collects and stores the relevant personal data. If you are receiving medical help or other medical services – the relevant personal data goes from the patient to the health care institution. If one studies withing the right to education – a lot of details about the natural person are in the databases of the relevant institution. And so on.

Thirdly, there are the issues of the monopoly and competition. The main giants to get the data of the Ukrainians from are either the US companies (Google, Meta) – or the Russian ones (Yandex, Mail.Ru, Russian social networks). And the last group brings up the issue of the state security as well.

It is advisable to amend the Constitution of Ukraine 1995 to add some provisions related to the IT reality. These provisions would launch the new stage of the Ukrainian IT Constitutional legislation development in order to:

- underline the necessity of paying attention to the

transnationality of the digital life;

- grow the awareness about it and the artificial intellect, their pluses, minuses and dangers;

- underline that the personal data is a new and important value and the basics of its flow;

- prevent monopoly, when it comes about the ‘Big data’;

- boost the development of the national IT law, especially the adoption of the relevant EU standards.

The EU countries widely recognize data protection as a fundamental right. According to one of the recitals to the GDPR, ‘the protection of natural persons in relation to the processing of personal data is a fundamental right. Article 8(1) of the Charter of Fundamental Rights of the European Union and Article 16(1) of the Treaty on the Functioning of the European Union provide that everyone has the right to the protection of personal data concerning him or her’.

The European integration for Ukraine makes necessary to adopt the EU regulations in this field - the most famous, probably, is General Data Protection Regulation (GDPR). So here the IT constitutional basis can help a lot.

Баб'юк Алла Миколаївна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри політичних наук і права
Київського національного університету
будівництва і архітектури
м. Київ, Україна

МИТНА БЕЗПЕКА В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

В умовах воєнної агресії Російської Федерації щодо України дуже гостро стоїть питання забезпечення національної безпеки нашої держави. Очевидною є потреба внесення відповідних змін в законодавство України для швидкого реагування на зовнішні загрози, що виникли та відповідної протидії наслідкам цих загроз.

Вивченням питання митної безпеки та її співвідношення з національною безпекою займалася велика кількість науковців, зокрема С.В. Ківалов, Б.А. Кормич, В.Я. Настюк, О.О. Недобега, П.В. Пашко, О.П. Рябченко та інші.

Аналіз наукових досліджень щодо вивчення поняття «митна безпека» свідчить про відсутність одностайності думок з цього питання.

П.В. Пашко та П.Я. Пісной під митною безпекою розуміють стан захищеності економічних інтересів держави в митній галузі, який дає можливість у різних зовнішніх і внутрішніх умовах незалежно від будь-яких загроз забезпечити:

а) переміщення через митний кордон товарів і транспортних засобів;

б) здійснення митного регулювання, пов'язаного із встановленням та справлянням податків і зборів;

в) застосуванням процедур митного контролю та митного оформлення із застосуванням заходів митно-тарифного і нетарифного регулювання;

г) проведення боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил, а також виконання інших покладених на митні органи завдань шляхом ефективної реалізації митної справи [1, с. 74–85].

М.М. Левко під митною безпекою розуміє захищеність митних інтересів суб'єктів господарювання, держави та міжнародної спільноти, за якої забезпечуються сталий розвиток, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у митній сфері та інших сферах державного управління у разі виникнення негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам, нейтралізація яких входить до компетенції митних органів [2, с. 17].

Митний кодекс України визначає митну безпеку як стан захищеності митних інтересів України. Митні інтереси України – це національні інтереси України, забезпечення та реалізація яких

досягається шляхом здійснення митної справи [3].

Митна справа являє собою досить об'ємне та комплексне поняття яке складається з великої кількості складових. Встановлені порядок і умови переміщення товарів через митний кордон України, їх митний контроль та митне оформлення, застосування механізмів тарифного і нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, справляння митних платежів, ведення митної статистики, боротьба з порушеннями митних правил, організація і забезпечення діяльності митних органів та інші заходи, спрямовані на реалізацію державної митної політики, становлять митну справу [3].

Відповідно до Закону України «Про національну безпеку» національна безпека України це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [4].

Митні органи реалізуючи митну справу являються одним із важливих елементів у забезпеченні національної безпеки України. Об'єктом митної безпеки є митні інтереси держави, які забезпечують як зовнішньоекономічну, так і митну безпеку країни. Таким чином митна безпека є частиною національної безпеки України.

Література:

1. Пашко П.В., Пісной П.Я. Митна політика та митна безпека України. Фінанси України. 2006. № 1. С. 74–85.
2. Левко М.М. Системний підхід до визначення ролі та місця митної безпеки у забезпеченні економічної безпеки держави. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. Випуск 15. Ч. 2. С. 16–20.
3. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення 10.05.2022).
4. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення 10.05.2022).

Греца Світлана Михайлівна,

доктор юридичних наук, доцент
кафедри конституційного права і
порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна

Греца Ярослав Васильович,

доктор юридичних наук,
професор кафедри господарського права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
м. Ужгород, Україна

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ОБОВ'ЯЗКУ ЗАХИЩАТИ ВІТЧИЗНУ

Питання про співвідношення прав і обов'язків людини і громадянина, поняття та змісту засобів забезпечення конституційних обов'язків є одним з найбільш дискусійних в науці конституційного права. Актуальність дослідження цих питань підвищується з огляду на закріплення Україною в преамбулі Конституції України зовнішньополітичного вектору – набуття повноправного членства в ЄС, а, як відомо, окрім національного громадянства, існує і громадянство ЄС, відповідно, є права та обов'язки громадян ЄС, і права та

конституційні обов'язки громадян держав-членів ЄС. Також у преамбулі Конституції України закріплено зовнішньополітичний курс на набуття Україною повноправного членства в НАТО. Відповідно, постає питання виконання конституційного обов'язку із захисту Вітчизни та обов'язку громадян, якщо мобілізацію оголошує одна з країн-членів НАТО та ЄС, а також питання виконання військового обов'язку у випадках множинного громадянства тощо. Особливої актуальності і важливості дослідження цієї проблематики набуло в умовах повномасштабної військової агресії росії проти України.

Одним із найбільш значущих конституційних обов'язків громадянина є обов'язок захищати Вітчизну. Так, у статті 65 Конституції України закріплено обов'язок громадян: захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів [1]. Акцентуємо увагу, що, по-перше, мова йде про те, що суб'єктами, на яких покладається обов'язок з захисту Вітчизни, є не кожен, а вужче коло суб'єктів – громадяни України. По-друге, обов'язок з захисту Вітчизни потребує колективних зусиль, тобто є не індивідуальним за формою реалізації, а колективним.

У рішенні від 16 червня 2011 року № 6-рп/2011 Конституційний Суд України щодо обов'язку з захисту Вітчизни виосновує, що «зі змісту статей 17, 65 Конституції України

вбачається, що захист держави, забезпечення її безпеки є найважливішими функціями всього Українського народу. Військова служба – це конституційний обов’язок громадян України, який полягає у забезпеченні оборони України, захисті її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності. До військовослужбовців належать особи, які проходять таку службу, зокрема у Збройних Силах України. Військовій службі передують необхідність виконання конституційного військового обов’язку, що передбачає проходження громадянами України військової служби (добровільно чи за призовом). З огляду на специфіку військової служби, яка полягає, зокрема, у виконанні військовослужбовцями спеціальних завдань, наявності ризиків для їх життя та здоров’я тощо, будь-яка форма проходження військової служби є обов’язком громадян України щодо захисту держави. Отже, закріплений у Конституції України обов’язок громадян України потребує поваги, а статус військовослужбовців будь-яких категорій обумовлюється військовою службою, інститут якої надає їм спеціальний статус [2].

Захист держави від агресії, який знаходить своє відображення в конституційному обов’язку захищати Вітчизну, незалежність та територіальну цілісність України має наступний нормативно-правовий механізм забезпечення його виконання.

Так, порядок реалізації визначено у Законі України «Про оборону України» №1932-ХІІ від 06.12.1991: у разі збройної агресії проти України або загрози нападу на Україну Президент України приймає рішення про загальну або часткову мобілізацію, введення воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях, застосування Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, подає його Верховній Раді України на схвалення чи затвердження, а також вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни [3].

Органи державної влади та органи військового управління, не чекаючи оголошення стану війни, вживають заходів для відсічі агресії. На підставі відповідного рішення Президента України Збройні Сили України разом з іншими військовими формуваннями розпочинають воєнні дії, у тому числі проведення спеціальних операцій (розвідувальних, інформаційно-психологічних тощо) у кіберпросторі [4].

При цьому Л. Летнянчин звертає увагу і на те, що обов'язок відбувати військову службу стосується лише військовозобов'язаних, у той час як обов'язок захищати Вітчизну, її незалежність, територіальну цілісність, шанування державних символів є обов'язком всіх громадян України [5, с. 27-28]. Громадяни України чоловічої статі, придатні до

проходження військової служби за станом здоров'я і віком, а жіночої статі - також за відповідною фаховою підготовкою, повинні виконувати військовий обов'язок згідно із законодавством. Громадяни проходять військову службу, службу у військовому резерві та виконують військовий обов'язок у запасі відповідно до законодавства [4].

Крім цього Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» №2232-ХІІ від 25.03.1992 визначає: захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є конституційним обов'язком громадян України. Військовий обов'язок устанавлюється з метою підготовки громадян України до захисту Вітчизни, забезпечення особовим складом Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення, посади в яких комплектуються військовослужбовцями. Військовий обов'язок включає: підготовку громадян до військової служби; приписку до призовних дільниць; прийняття в добровільному порядку (за контрактом) та призов на військову службу; проходження військової служби; виконання військового обов'язку в запасі; проходження служби у військовому резерві; дотримання правил військового обліку [4].

Проте законодавство передбачає винятки: від виконання

військового обов'язку звільняють громадяни України, які визнані за станом здоров'я непридатними до військової служби в мирний час, які до дня відправлення на строкову військову службу досягли 27-річного віку, які виконали обов'язки служби у військовому резерві протягом строків першого та другого контрактів тощо [3].

Держава має застосовувати і коло засобів, для забезпечення виконання людиною і громадянином такого конституційного обов'язку, як захист Вітчизни. Згідно з Основним Законом України захист Вітчизни – один з обов'язків громадян України. Реалізація цієї норми Конституції України в умовах екзистенційної воєнної загрози національній безпеці, зростання дефіциту фінансових ресурсів та дисбалансу воєнних потенціалів України та російської федерації обумовлює необхідність розроблення нової стратегії воєнної безпеки, яка базується на всеохоплюючій обороні України [6].

Аналіз конституцій країн-учасниць ЄС, міжнародних договорів з прав людини, права ЄС свідчить, що після Другої світової війни було розпочато процес закріплення каталогу обов'язків людини і громадянина в цих актах. Каталоги обов'язків людини і громадянина (підданого) є різними в конституціях країн-учасниць ЄС, але спільним для них є те, що всі вони закріплюють обов'язок з захисту Вітчизни.

Таким чином, внаслідок проведеного аналізу, з огляду на практику Конституційного Суду України встановлено, що суб'єктом, функцією якого є обов'язок із захисту держави, забезпечення її безпеки, є весь Український народ; військова служба є не функцією, а конституційним обов'язком такого кола суб'єктів, як громадяни України; цей конституційний обов'язок полягає в: 1) забезпеченні оборони України; 2) захисті суверенітету України; 3) захисті територіальної цілісності України; 4) захисті недоторканності України; виконання цього обов'язку передбачає проходження добровільно чи за призовом військової служби; проходження військової служби є формою виконання обов'язку громадянина України; у законодавстві України має бути закріплено спеціальний статус військовослужбовців, а також унормовано порядок проходження військової служби громадянами України.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254. Відом. Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Костенка Юрія Івановича щодо офіційного тлумачення окремих положень підпунктів 1, 2 пункту 1 Закону України „Про внесення змін до

Закону України „Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років“ щодо порядку офіційного використання копій Прапора Перемоги“ від 16 червня 2011 року № 6-рп/2011.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-11#Text>.

3. Закон України «Про оборону України» №1932-XII від 06.12.1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.

4. Про військовий обов'язок і військову службу: порівняння редакцій закону. URL: https://urist-ua.net/закони/про_військовий_обовязок_і_військову_службу/

5. Летнянчин Л.І. Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2002.

6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>.

Дворак Андрій Юрійович,

Київський національний
університет імені Тараса Шевченка,
Студент 1-го року навчання ОС «Магістр»

АКТУАЛЬНІ ЗМІНИ В БЮДЖЕТНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ДЛЯ МІСЦЕВИХ ДЕРЖАВНИХ АДМІНІСТРАЦІЙ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

За часів незалежної України застосування правового статусу воєнного стану відбувається у виключних випадках, викликаних загрозою територіальній цілісності, суверенітету або незалежності України. Запровадження воєнного стану має важливе значення для бюджетної сфери, впливаючи на особливості наповнення бюджетів всіх рівнів, розподілу витрат, звітування за витрачання бюджетних коштів тощо. Вперше в історії України воєнний стан було запроваджено у 2018 році в окремих регіонах України, проте по суті він не мав серйозних наслідків, зокрема як для коригування бюджетного законодавства України, так і для функціонування Державного бюджету України та місцевих бюджетів всіх рівнів. Проте, збройна агресія *росії* в кінці лютого 2022 року змусила керівництво країни знову впровадити режим воєнного стану в країні, який спричиняє серйозні правові, фінансові та економічні наслідки, як для країни в цілому, так і для її громадян в сфері формування та регулювання бюджетних коштів.

Особливістю формування бюджетів всіх рівнів у період воєнного стану є те, що пріоритетними цілями для них стають військові потреби та потреби територіальної оборони. Тобто мова іде про акумулювання та виділення грошових коштів на відповідні потреби, їх перерозподіл з інших сфер бюджетного фінансування задля забезпечення оборонних потреб держави [1]. Задля пришвидшення прийняття рішень щодо фінансового забезпечення потреб військового сектору країни, у березні 2022 року, Верховною Радою України було ухвалено низку необхідних рішень [2], наприклад:

1) оптимізовано механізм внесення змін до місцевих бюджетів всіх рівнів, що може відбуватись не лише місцевими радами, але і їх виконавчими комітетами, місцевими державними адміністраціями, військово-цивільними адміністраціями або військовими адміністраціями за поданням місцевих фінансових органів без ухвалення відповідного рішення Верховною Радою Автономної Республіки Крим чи відповідною місцевою радою;

2) спрощено механізм прийняття рішень щодо фінансових операцій, пов'язаних із здійсненням видатків за рахунок коштів місцевих бюджетів. Зокрема, виконавчі комітети відповідних місцевих рад, місцеві державні адміністрації, військово-цивільні адміністрації або військові адміністрації можуть приймати рішення про перерахування коштів з місцевого бюджету державному

бюджету з метою відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України;

3) закріплено, що передача коштів між місцевими бюджетами можлива без укладання відповідного договору;

4) законодавчо знято заборону з розпорядників бюджетних коштів здійснювати оплату товарів або послуг наперед;

5) скасовано заборону щодо здійснення розпорядниками (одержувачами) бюджетних коштів попередньої оплати за товари, роботи і послугу, які закуповуються за бюджетні кошти тощо.

На нашу думку, зазначені кроки в частині лібералізації та оптимізації бюджетних відносин мають позитивний характер, які витребувані часом та обставинами. Наприклад, можливість проводити оплату за товари, роботи або послуги наперед за рахунок коштів Державного бюджету або бюджетів місцевого рівня надає змогу гарантувати їх продавцям або виконавцям отримання грошових коштів за відповідний товар, роботи або послуги. Водночас і на суб'єктів публічних повноважень – розпорядників бюджетних коштів, покладається значно ширше коло повноважень щодо розпорядження грошима, що значно спрощує та прискорює механізм фінансування необхідних сфер під час воєнного стану. Наприклад, до витрат місцевих бюджетів відноситься фінансування перебування на відповідній території евакуйованих осіб.

Слід відзначити, що в цілому, режим воєнного стану є каталізатором у розвитку та лібералізації бюджетних відносин, оскільки рішення в бюджетній, виробничій, соціальній та інших сферах мають прийматися швидко та не гальмуватись для отримання окремих погоджень, резолюцій та віз від непрямих учасників. Мілітаризація бюджету робить регіони більш незалежними, супроводжується впровадженням нових більш оперативних та ефективних механізмів акумулювання та розподілу бюджетних ресурсів. Вважаємо, що рішення перекласти бюджетні повноваження на обласне адміністрування є правильним, задля забезпечення функціонування державної влади в усіх регіонах держави, сприяння їх обороноздатності, підтримки економіки тощо. Кабінет Міністрів України сьогодні має чітко усвідомлювати ситуацію в межах областей, з метою скорішого повернення регіонів до нормального життя та зміцнення економічних можливостей.

Водночас, вказані зміни порядку акумулювання та розподілу бюджетних коштів не означає, повну незалежність місцевого адміністрування, оскільки військові адміністрації в праві користуватися грошима місцевих бюджетів для виконання власних потреб. Крім того, по завершенню воєнного стану має бути окремо проведено аудит надходжень та витрат як Державного бюджету, так і місцевих бюджетів, за весь період воєнного стану в країні. Оскільки все ще високими є в нашій державі корупційні ризики,

загроза нерационального використання грошових коштів, ухилення від сплати податків та інших обов'язкових платежів тощо.

Література:

1. Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-formuvannya-ta-vikonannya-miscevih-byudzhetiv-u-period-voennogo-stanu-252> (дата звернення: 13.04.2022).
2. Онищук І. Особливості бюджетного процесу в умовах воєнного стану. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14654> (дата звернення: 14.04.2022).

Зубенко Ганна Вікторівна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри конституційного і муніципального
права юридичного факультету Харківського
національного університету імені В.Н. Каразіна
м. Харків, Україна

**ПРОБЛЕМА ЗАСТОСУВАННЯ САНКЦІЙ ДО
ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ З МЕТОЮ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЛЕЖНОГО БЕЗПЕКОВОГО
СЕРЕДОВИЩА**

Військова агресія Російської Федерації проти України стала прямим викликом міжнародному співтовариству та спричинила руйнівні наслідки не тільки для вітчизняної, але й європейської та глобальної безпеки. Враховуючи вищезазначене все більшої актуальності набувають питання як протидії загрозам державної безпеки, так і забезпечення належного безпекового середовища українського громадянського суспільства.

У зв'язку з військовою агресією, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, Президентом України 24 лютого 2022 року було прийнято указ про введення воєнного стану. Серед заходів, передбачених цим указом, закріплено можливість введення тимчасових обмежень прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення

можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [1].

В свою чергу, відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» серед заходів правового режиму воєнного стану передбачено такий як порушення у порядку, визначеному Конституцією та законами України, питання про заборону діяльності політичних партій, громадських об'єднань, якщо вона спрямована на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення [2].

На виконання вищезазначених нормативно-правових актів та зважаючи на антиукраїнську політичну та організаційну діяльність, пропаганду війни, публічні заяви та заклики до зміни конституційного ладу насильницьким шляхом тощо, на програмні та статутні цілі, що містять антиукраїнську позицію, поширення відомостей про виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України та з метою забезпечення національної безпеки та громадського

порядку в період дії в Україні правового режиму воєнного стану Радою національної безпеки і оборони України було прийнято рішення про призупинення на період дії такого стану будь-яку діяльність в Україні низки політичних партій. Серед яких «Опозиційна платформа – за життя», «Партія Шарія», «Держава», «Ліва опозиція», «Прогресивна соціалістична партія України», «Союз лівих сил», «Соціалістична партія України» та інші [3]. Також Міністерству юстиції України було доручено невідкладно вжити в установленому порядку вичерпних заходів щодо заборони діяльності політичних партій, зазначених вище.

Однак слід зазначити, що перелік заходів, які можуть вживатися до політичних партій, у разі порушення ними Конституції України та законів України передбачений ч. 1 ст. 19 Закону України «Про політичні партії в Україні». Серед них:

- 1) попередження про недопущення незаконної діяльності;
- 2) заборона політичної партії [4].

Тобто, серед заходів, що можуть вживатися до політичних партій у разі порушення ними законодавства України, відсутній такий, як призупинення діяльності політичної партії. Не передбачено такий захід й п. 9 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

У зв'язку з цим та враховуючи суспільно-політичні реалії сьогодення вважаємо, що вищезазначені нормативно-правові акти

потребують змін. Зокрема, п. 9 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» має бути закріплений такий захід правового режиму воєнного стану, як порушення у порядку, визначеному Конституцією та законами України, питання про заборону діяльності з **одночасним призупиненням будь-якої діяльності на період дії воєнного стану** політичних партій, громадських об'єднань, якщо вона спрямована на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення.

А серед заходів, які можуть вживатися до політичних партій, у разі порушення ними Конституції України та законів України слід передбачити такий, як **призупинення діяльності політичної партії**. Також окремою статтею Закону України «Про політичні партії в Україні» слід встановити умови (зокрема, до прийняття судом рішення про заборону політичної партії на підставі ст. 21 Закону України «Про політичні партії в Україні») та порядок призупинення діяльності політичної партії.

Вважаємо такі зміни сприятимуть кращому забезпеченню належного безпекового середовища в Україні в умовах прямої військової агресії з боку Російської Федерації.

Література:

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> (дата звернення : 05.05.2022).
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення : 05.05.2022).
3. Щодо призупинення діяльності окремих політичних партій : Рішення Ради національної безпеки і оборони України. введ. в дію Указом Президента України від 19 березня 2022 року № 153/2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0005525-22#n2> (дата звернення : 05.05.2022).
4. Про політичні партії в Україні : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2365-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text> (дата звернення : 05.05.2022).

Петрецька Наталія Іванівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету
м. Ужгород, Україна

ДО ПИТАННЯ СТАНДАРТІВ «ЗЕЛЕНОЇ» СЕРТИФІКАЦІЇ МІСТОБУДІВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

Непрості виклики сьогодення постали в екологічній сфері та містобудуванні в Україні внаслідок військової агресії російської федерації. Поряд з геноцидом українського народу, росія - держава агресор вдалася до здійснення екоциду на українській землі. Природоохоронні зони, праліси, ботанічні парки, сади, водойми зазнали руйнівних ударів, на відновлення яких підуть десятиліття. В той час, коли світ вдається до зелених технологій, раціонального використання природних ресурсів, відновлення екосистем, екологічного будівництва та перебудування цілих міст для покращення стану здоров'я людей.

Екологічна орієнтованість у цивілізованих суспільствах щодо зеленого будівництва зумовлена реальними глобальними проблемами техногенного характеру, порушення екологічної рівноваги та забрудненості міського середовища. Постають непрості виклики для науковців, громадськості та органів

публічного управління щодо зміни пасивного характеру права на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Оскільки підставою для його виникнення є норма закону, а тому суб'єкту не обов'язково вступати у відповідні відносини. Розвиток і співіснування населених пунктів, різних за величиною, у навколишньому природному середовищі повинен бути гармонійним.

Навколишнє природне середовище населених пунктів складається з трьох важливих елементів, а саме: природне середовище (тобто таке, що не створене людиною — земля, повітря тощо), штучно створенні об'єкти (будівлі, споруди та т. ін.), а також природно-соціальні об'єкти, які створені людиною, але розвиваються за законами природи і є складовою частиною екосистеми (ботанічні сади, парки тощо) [3, с.111].

І хоча природно-соціальні об'єкти розвиваються за законами природи, однак вони зазнають антропогенного впливу. У наукових працях виділяють п'ять основних типів втручання людини в екологічні процеси:

- спрощення екосистеми і розрив біологічних циклів;
- концентрація розсіяної енергії у вигляді теплового забруднення;
- зростання кількості отруйних відходів від хімічних виробництв;
- створення нових екосистем;

- видоутворення, генетичні зміни та знищення видів [1, с.26].

Поступово людство доходить висновків щодо необхідності зменшення негативного антропогенного впливу на навколишнє середовище. Один з найбільших викликів, які стоять перед людиною як правильно екологізувати урбанізовані території. У 1992 р. на конференції в Ріо-де-Жанейро ухвалена Міжнародна програма дій ООН «Порядок денний на XXI століття». У 1993 р. на всесвітньому конгресі архітекторів у Чикаго була ухвалена «Декларація взаємозв'язків для стійкого майбутнього», у якій головною метою архітектурної діяльності визнане забезпечення стійкості природного середовища. У цій декларації архітектори зобов'язалися вести просвітницьку, законодавчу і галузеву роботу зі створення умов для забезпечення екологічного проектування і будівництва. У 1994 р. в Європі прийнята «Хартія стійкого розвитку європейських міст», яка містить раціональні орієнтири і рекомендації щодо рішення урбоекологічних проблем.

Питання пов'язані із використанням простору для будівництва та обслуговування будівель у містах стають дедалі більш актуальними. Екологічну безпеку людини як і стан природного навколишнього середовища прийнято вимірювати за допомогою екологічних стандартів та нормативів. Правильне зонування території, проведення всіх необхідних робіт щодо її

вивчення для подальшої забудови та інфраструктурного забезпечення потреб людини допоможуть уникнути негативних екологічних процесів. Дослідження та пізнання законів природи, породило цікаву та затребувану ідею зеленого будівництва. Найбільш розповсюджені у світі стандарти «зеленої» сертифікації нерухомості британської BREEAM та американської LEED. Зокрема BREEAM (англ. Building Research Establishment Environmental Assessment Method — метод оцінки екологічної ефективності будівель) — провідний і найбільш широко вживаний метод оцінки екологічної ефективності будівель, розроблений в 1990 році британською компанією BRE Global (Building Research Establishment). У рамках цього методу розроблений стандарт екоефективного проектування, який є визнаною основою для опису екологічних характеристик будівель[4]; та LEED (The Leadership in Energy & Environmental Design) – «Керівництво в енергетичному і екологічному проектуванні» – це рейтингова система сертифікації, що була розроблена у 1998 р. Американською Радою із Зелених будівель як стандарт вимірювання енергоефективності і екологічності проектів і будівель для здійснення переходу будівельної індустрії до проектування, будівництва і експлуатації таких будівель. Стандарт LEED складається з шести розділів: 1) забезпечення екологічної стійкості проектів (прилегла територія); 2) ефективність використання водних ресурсів;

3) енергозбереження і атмосфера; 4) матеріали і ресурсна база; 5) якість внутрішнього повітря і середовища; 6) нові стратегії в проєкті та інновації [5].

Зокрема, буде доречним ще на етапі планування будівництва, забезпечення охорони рекреаційних територій в межах населених пунктів як для короткочасної рекреації (лісопарки, зелені зони, приміські зони, водні об'єкти і ін.), так і для тривалої рекреації (приморські райони, лікувально-санаторні курорти і курортні райони, туристичні комплекси). Особливу увагу І. Поповиченко, М. Омеляненко, П. Саньков, Н. Ткач, звертають на те, що рекреаційні території в населених пунктах та за їх межами не повинні використовуватися як резервні території для подальшого розвитку міст. В проєктах реконструкції таких територій слід чітко позначати (і в подальшій роботі над практичною реалізацією цих проєктів фахівцями різних галузей) і «червоною лінією» окреслювати граничні межі використання цих територій. Іншими словами, вони повинні залишатися непорушними за будь-яких обставин [2].

Основну увагу слід зосередити на відбудові населених пунктів, які постраждали внаслідок військової агресії росії та відновленні інфраструктури. На разі запроваджується новий спеціальний вид містобудівних програм - «Програма комплексного відновлення населеного пункту (території)», яка

визначатиме основні просторові та соціально-економічні пріоритети та комплекс пріоритетних заходів для забезпечення відновлення населених пунктів (територій), які постраждали в результаті бойових дій, терористичних актів, диверсій, надзвичайних ситуацій, а також є місцями концентрації соціально-економічних, інфраструктурних, екологічних та інших кризових явищ [6].

Слід мати на увазі, що отримання сертифіката екологічного будівництва, тобто «зеленого» сертифікату позначається на вартості продукції, оскільки одним із напрямків діяльності цих компаній, поряд із піклуванням про навколишнє середовище є зокрема отримання прибутку. За законодавством України, підприємства звільняються від податку на прибуток на 50%, який було отримано від реалізації енергоефективних дій та проєктів. Так чи інакше, на нашу думку, отримання таких сертифікатів у майбутньому стане вимогою містобудівної діяльності в Україні.

Література:

1. Палехова Л. Л. Управління сталим розвитком: довідник базових понять. Дніпро: НТУ. «ДП», 2020. 330 с.
2. Поповиченко І.В., Омеляненко М.В., Саньков П.М., Ткач Н.О. Структурованість містобудівного управління територіями післявоєнного відновлення України. The XVII International

Scientific and Practical Conference «Multidisciplinary academic notes. Theory, methodology and practice», May 03 – 06, 2022, Tokyo, Japan. 1153 p. P.96-100

3. Ячменська М.М. Екологічні вимоги при здійсненні містобудівної діяльності в Україні. Актуальні проблеми сучасного права. 2018р. С.110-124 URL:

<http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/20127/1/110-124.pdf>

4. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/BREEAM>

5. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/LEED>

6. URL: <https://lexinform.com.ua/zakonodavstvo/zaprovadzheno-novyj-spetsialnyj-vyd-mistobudivnyh-program/>

Радченко Олександр Іванович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного і
міжнародного права факультету № 4
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
м. Харків, Україна

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕДУРИ НАТУРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Напад російської федерації на Україну, що стався вранці 24 лютого 2022 року, актуалізував давно назріле питання вдосконалення процедури прийняття до громадянства України, більш відомої у спеціалізованій науковій літературі під терміном «натуралізація». Точніше, мова йде не стільки власне про механізм та умови прийняття (хоча й про це також), скільки про правові наслідки юридичного факту появи нового, натуралізованого громадянина нашої держави.

Наразі чинне законодавство про громадянство, як нам видається, занадто лібералізовано. Увага законодавця майже цілком зосереджена виключно на умовах і процедурних аспектах прийняття особи до громадянства України. натомість, державу не цікавить, що відбувається з особою після набуття нею українського громадянства. А проблема, як свідчить досвід взаємин України з

країною-агресором на прикладі окупованих у 2014 році територій України – частин Донецької й Луганської областей, а також Автономної Республіки Крим, – якраз з’являлася вже після виникнення юридичного факту.

Формальне дотримання передбачених у Законі України «Про громадянство України» умов набуття громадянства України шляхом натуралізації не завжди, а точніше у більшості випадків, не спричиняло формування у нового громадянина цілісного й глибинного усвідомлення приналежності до нашої держави. Показово це можна відстежити на прикладі багатьох натуралізованих громадян російської федерації, які наразі є публічними людьми. Натуралізовані громадяни України, передусім з країни-агресора, досить часто стають громадянами України тільки «на папері», залишаючись ментально й світоглядно громадянами своєї попередньої держави, не розриваючи з останньою жодних зв’язків у багатьох сферах, починаючи з гуманітарної й закінчуючи у політичною та військово-політичною сферами, залишаючись де-факто громадянами своєї попередньої держави. У подальшому це створює неабиякі проблеми для України. Особливо відчутними вони стають у критичних для нашої держави умовах, які, наприклад, наразі склалися в Україні – війни, під час якої наша держава і наш народ по суті ведуть боротьбу свою незалежність та територіальну цілісність, а глобально – за право на

своє існування у майбутньому.

Сучасні тенденції законодавчого регулювання питання громадянства у світі засвідчують ускладнення цього процесу шляхом запровадження нових, додаткових умов, що висуваються до кандидатів на отримання громадянства. Так, у багатьох країнах Європейського Союзу, окрім володіння державною мовою, міститься вимога щодо знання історії, культури, традицій держави, громадянином якої виявила бажання стати особа. Так, порядок отримання громадянства Федеративної Республіки Німеччини передбачає, окрім загальнопоширених вимог, вимогу успішно пройти тест на громадянство, який визначить на скільки добре майбутній громадянин Німеччини знає культуру, політику, основи суспільного права і Конституцію країни (так званий Einbürgerungstest). Він має сприяти якнайшвидшій інтеграції натуралізованого громадянина до німецького суспільства. Це прояв, так би мовити, попереднього контролю з боку держави за кандидатом на громадянства.

Яскравим проявом наступного контролю з боку держави за де-факто натуралізованим громадянином у форматі певного обмеження деяких його прав, можна спостерігати на прикладі законодавства Республіки Чилі. Натуралізованому громадянину в Чилі видається спеціальний документ, що підтверджує його політико-правовий зв'язок з новою державою, який називається

«Permanencia definitiva» (дослівно перекладається як остаточне перебування). Відповідно до цього документу іноземець фактично наділяється всіма правами громадянина Чилі, за винятком виборчого. Його наявність дає іммігранту можливість перебувати на території країни без будь-яких обмежень, а також займатися абсолютно будь законною діяльністю упродовж п'яти років. Такий термін обрано не випадково. Якщо протягом цього часу людину не залишила думка щодо того, як отримати громадянство і паспорт Чилі, то після завершення зазначених п'яти років він може звернутися до міграційної служби та реалізувати свій намір стосовно отримання повноцінного паспорта громадянина Чилі, який гарантуватиме йому увесь обсяг прав і свобод як будь-кому іншому громадянину Чилі.

Такий підхід чилійського законодавця, на нашу думку, є цілком слушним і виправданим. Протягом п'яти років такий майже громадянин Чилі не зможе безпосередньо впливати на політичне життя нової країни. Він буде придивлятися до політичної системи нової батьківщини та розбиратися в ній, а держава, тим часом, буде придивлятися до нього та оцінювати ризик для безпеки самої себе.

Виходячи з вищенаведеного, вважаємо за доцільне використання досвіду Німеччини й Чилі щодо регулювання питання набуття громадянства шляхом натуралізації. Запровадження додаткового (до мовного) тесту-іспиту на знання

української історії, культури, традицій, законодавства мало б сприяти більш швидкій адаптації претендента на наше громадянства до українського суспільства.

Крім того, ми глибоко переконані у необхідності запровадження в Україні адаптивного періоду для натуралізованих громадян, насамперед росії та лояльних до неї країн на кшталт Білорусі. Він може складати від трьох до п'яти років У межах цього періоду такого громадянина було б обмежено виключно у деяких політичних правах, зокрема активному й, що більш критично для нашої держави, пасивному виборчому праві, а також у праві створювати та/або бути членом політичних партій. За цей час держава в рамках системного моніторингу способу життя (у тому числі політичних поглядів) нового громадянина могла б отримати необхідну інформацію про те, чи не становитиме він потенційну загрозу національній безпеці нашої держави у майбутньому. І лише після цього ухвалювати рішення про остаточне зняття згаданих обмежень прав і свобод натуралізованих громадян у політичній сфері.

Хорт Ігор Володимирович,

керівник навчального Центру
професійної підготовки сил
муніципальної безпеки Київської міської
військової адміністрації,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри правового
забезпечення безпеки бізнесу ДТЕУ
м. Київ, Україна

ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ У ГРОМАДАХ: ОСНОВНІ ЗАКОНОДАВЧІ АКТИ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ

Відповідно до ст.17 Конституції України захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України.

24 лютого 2022 року російські війська почали атакувати територію України – як військові об’єкти, так і мирні житлові райони. З того часу міста, селища, села України живуть в жорстоких умовах, які диктує їм війна. Збройні Сили України ще з 2014 року працюють в умовах особливого періоду. Станом на сьогодні це стосується і Сил територіальної оборони. Для захисту кожного міста, селища, села «на місцях» утворилися різні групи, які створюють максимальну безпеку для мешканців громад –

територіальна оборона, добровольчі батальйони, волонтерські спільноти.

Саме після ухвалення Президентом рішення про запровадження в Україні воєнного стану завдання, які виконує територіальна оборона, пов'язані із:

- захистом території, населення від загроз;
- охороною важливих стратегічних і комунікаційних об'єктів, критично важливої інфраструктури;
- участю у боротьбі з диверсійно-розвідувальними силами та іншими збройними формуваннями агресора;
- ліквідацією наслідків ведення бойових дій.

Територіальна оборона України це система загальнодержавних, воєнних і спеціальних заходів, що здійснюються у мирний час та в особливий період з метою протидії воєнним загрозам, а також для надання допомоги у захисті населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій.

Відповідно до Закону України «Про оборону України», територіальну оборону на всій території України організовує Генеральний штаб Збройних Сил України, а на території областей – обласні державні адміністрації (в межах своїх повноважень).

Основні завдання і заходи щодо підготовки та ведення територіальної оборони України визначені у Законі України “Про

основи національного спротиву”, який прийнятий 16 липня 2021 року за №1702-IX, та вводиться в дію з 1 січня 2022 року.

На виконання вимог Закону України «Про основи національного спротиву» Постановами Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р.:

– № 1449 затверджено «Положення про добровольчі формування територіальних громад»(<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-2021-%D0%BF#Text>);

– № 1447 затверджено «Порядок організації, забезпечення та проведення підготовки добровольчих формувань територіальних громад до виконання завдань територіальної оборони» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1447-2021-%D0%BF#Text>);

– № 1448 затверджено «Порядок застосування членами добровольчих формувань територіальних громад особистої мисливської зброї та набоїв до неї під час виконання завдань територіальної оборони»(<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1448-2021-%D0%BF#Text>).

З початку повномасштабного вторгнення російських військ на територію України, громади зіштовхнулися із певними труднощами у формуванні та комплектуванні сил спротиву на своїй території.

Питання стосувалися практики організації тероборони у громаді, управлінської координації, проведення навчання для добровольчих формувань, забезпечення зброєю та іншими необхідними матеріально-технічними засобами, надання соціальних гарантій для добровольчих формувань.

Станом на лютий 2022 року загалом комплектування підрозділів територіальної оборони відбувалося за графіком. Найгірший стан виконання плану спостерігався у Києві та Київській області, Маріуполі, Одесі, Рівному. Також батальйони територіальної оборони в 13 прикордонних областях були укомплектовані не менше ніж на 70%. Попередньо планувалося до кінця березня довести цей показник до 90%. Крім того, на кінець березня планувалося мати не менше 70% резервістів, що проходять службу в батальйонах тероборони. Відповідно, повне комплектування територіальної оборони відбувалося вже в умовах війни, оскільки 24 лютого росія здійснила повномасштабне вторгнення в Україну.

У зв'язку з цим громади зіштовхнулися із викликами, які пов'язані як із необхідністю оперативної організації оборони своїх територій, так і потоком внутрішньо переміщених осіб, які масово почали виїжджати у західні регіони України з міст, де ведуться активні бойові дії. На основі проведених досліджень шляхом опитування представників органів місцевого самоврядування

виокремлено наступні виклики, пов'язані із організацією територіальної оборони:

1. *Тривалість процедури офіційного затвердження сил спротиву не дозволяла швидко мобілізувати осіб.* Належне юридичне закріплення територіальної оборони вимагає довготривалого процесу – від ініціювання з нижчого рівня до затвердження на рівні центральної влади. Це вплинуло на інші проблеми, з якими зіштовхнулися громади в організації сил спротиву на своїх територіях.

2. *Системність координації діяльності добровольчих батальйонів, військових адміністрацій, правоохоронних органів.* Зокрема, у деяких областях створено незліченна кількість блокпостів, які виконують роль як спостережні, проте діють як добровольчі формування. Така некоординована діяльність впливає на логістику для доставки гуманітарної допомоги та інші транспортні потреби мешканців. Наприклад, станом на 10 березня 2022 року на Львівщині встановлено 544 блокпости. Їхню кількість зменшать до 100, оскільки більшість із них збудовані самовільно та перешкоджають руху екстрених служб та гуманітарних вантажів. Таке упорядкування є важливим на території тих областей, які знаходяться далеко в тилу, адже їхня роль у період воєнного стану – якісно та швидко доставляти необхідні харчі, ліки та амуніцію

українцям та воїнам у регіони, де триває активна боротьба з агресором.

3. *Ідентифікація певних груп як добровольчих формувань.* Офіційне затвердження добровольчих формувань вимагає часового ресурсу, і відповідно добровольчі формування у деяких громадах діють без юридичного закріплення, що викликає труднощі у їхній ідентифікації. Це також ускладнює роботу працівників правоохоронних органів та силових структур. Для цього громадам необхідно погодити посвідчення для бійців добровольчих формувань територіальної оборони, а також карточки на зброю. Адже посвідчення буде підтверджувати те, що особа дійсно входить до складу добровольчих формувань територіальної оборони та має право носити зброю і виконувати завдання (наприклад, охороняти об'єкти, патрулювати тощо).

4. *У повному обсязі територіальна оборона у регіонах була сформована у середньому в кінці лютого-початку березня, тобто у період бойових дій.* На цьому етапі громади зіштовхнулися із проблемою забезпечення всім необхідним озброєнням, швидкого розподілу завдань, організації навчання для добровольців та видачі їм зброї. Для цього необхідно було вносити низку змін до бюджетів громад для закупівлі всіх матеріально-технічних засобів та мобілізувати сили в тилу, зокрема волонтерські.

5. *Забезпечення приміщенням для розміщення підрозділів територіальної оборони.* Представники органів місцевого самоврядування зазначали про те, що на місцях виникали труднощі як з коштами, так і з розміщенням підрозділів тероборони у посиленому режимі на початку війни. Адже деякі приміщення громад вимагали ремонту та великих капіталовкладень.

6. *Порядок організації, забезпечення та проведення підготовки добровольчих формувань територіальних громад до виконання завдань територіальної оборони передбачає навчання осіб.* І це очевидно, оскільки добровольчі групи формуються із цивільних осіб, які не мають військового досвіду. Підготовка членів добровольчих формувань здійснюється на добровільній основі у визначений час. *Індивідуальна підготовка* проводиться за предметами навчання з членами добровольчих формувань. *Колективна підготовка* (забезпечення злагоджених дій добровольчих формувань) здійснюється безпосередньо командиром добровольчого формування за територіальним принципом. Після завершення колективної підготовки проводиться *тактичне навчання*. Деякі регіони, які укомплектували територіальну оборону у повному обсязі у період війни, визначали місця, де мали проводитися такі навчання. І вони організовувалися паралельно із процедурою юридичного закріплення цих формувань. Тобто громада, яка хотіла сформувати

свій добровольчий батальйон, подавала списки і зв'язувалася безпосередньо із керівником територіальної оборони. Ті особи, які вступали до лав добровольчих формувань, залучалися до навчання, незважаючи на відсутність офіційного членства у цих формуваннях.

7. Забезпечення добровольчих батальйонів зброєю. Процедура офіційного затвердження та узаконення добровольчих батальйонів є необхідною для передачі зброї на місця. Проте на рівні громад виникали труднощі в отриманні зброї, зокрема її видавали у ті регіони, де ситуація загострена та ведуться бойові дії. Тому у деяких областях повне комплектування добровольчих батальйонів відбувалося силами самих мешканців громади, які мали власну зброю, та волонтерськими організаціями.

8. Соціальні гарантії для добровольців. На членів добровольчих формувань під час їх участі у заходах підготовки добровольчих формувань, а також виконання ними завдань територіальної оборони поширюються гарантії соціального і правового захисту, які передбачені ЗУ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». І право на таку допомогу має родина військовослужбовця і родина добровольця, який уклав контракт. Норми КЗпП також передбачають, що на час виконання державних або громадських обов'язків, якщо за чинним законодавством України ці обов'язки можуть здійснюватися у

робочий час, працівникам гарантується збереження місця роботи, посади і середнього заробітку. Таким чином, на час виконання завдань територіальної оборони зберігається місце роботи і надаються соціальні гарантії. Знову ж таки, у деяких громадах створені самовільні добровольчі формування, які допомагають правоохоронним органам підтримувати правопорядок, охороняти об'єкти інфраструктури тощо. Якщо такі громадяни не уклали контракти у підрозділі добровольчих формувань територіальних громад, гарантії, передбачені законодавством, на них не поширюються. Проте представники органів місцевого самоврядування зазначали, що спостерігаються практики, коли роботодавці самостійно приймали рішення про збереження за добровольцями місця роботи та заробітку. Навіть якщо цей доброволець не уклав контракт, але долучається до оборони своєї території.

НАПРЯМ IV

Інформаційна безпека як складова національної безпеки України

Бенца Владислава Сергіївна,

студентка 1 курсу юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Суспільство розвивається кожний день і відповідно розвивається політична, економічна, соціальна і культурна сфера життя держави. Окреслюючи такий стрімкий розвиток, слід згадати й про передові сфери, зокрема глобалізація інформаційного та комунікаційного простір, тотальна комп'ютеризація, сукупність результатів семантичної діяльності людства, які сформували принципово нові явища - інформаційне суспільство та кіберпростір. Правомірне та доцільне застосування інформації особливо сьогодні відіграє надзвичайно важливе місце у рамках забезпечення глобальної безпеки людства.

Безперечно, саме такий швидкісний розвиток стимулював створення новітнього інформаційного суспільства і, як наслідок, це

спонукало до виникнення таких явищ як «кіберзагрози» та «кібератаки» у банківській, воєнній, критичній інфраструктурі тощо. Виходячи з наведеного, сучасні дослідники «до національної безпеки держави цілком виправдано відносять інформаційну безпеку як самостійний елемент національної безпеки». [1]

У Законі України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр.» поняття «інформаційна безпека» було визначено як «стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та невірність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації». [2]

Інформаційний суверенітет та інформаційна безпека України гарантується і забезпечується безпосередньо на законодавчому рівні.

Так, відповідно до Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»» було встановлено, що «інформаційна політика Російської Федерації - загроза не лише для України, але й для інших демократичних держав, недостатній

рівень медіаграмотності (медіакультури) в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій, інформаційний вплив Російської Федерації як держави-агресора на населення України та на її тимчасово окупованих територіях, обмежені можливості реагувати на дезінформаційні кампанії, проби маніпуляції свідомістю громадян України щодо європейської та євроатлантичної інтеграції України». [3]

На нашу думку, таке рішення Президента дещо обмежує вільні засоби масової інформації, що суперечить принципам світової демократії шляхом введення певних не прямих регулювань політики у сфері ЗМІ. Проте, у нашій державі склалася унікальна та неоднозначна ситуація, коли з одного боку проплачені російські ЗМІ прощтовхують абсолютно недемократичні принципи розвитку нашої держави, формуючи, таким чином відповідну думку лояльних до РФ громадян України, що завдає значної шкоди інтересам нашої держави у продовженні її демократичного розвитку. З огляду на зазначені обставини, ми вважаємо, що вище згаданий указ є необхідним для захисту національних інтересів України і спрямований саме на зупинення розповсюдження російської пропаганди у нашій державі.

До того ж, на нашу думку, цілком можна погодитись й із твердженням, що в умовах війни на Сході російська федерація активно розпочала упереджене та викривлене висвітлення фактів

та явищ не лише для свого населення, але й безпосередньо для всього світу, що в результаті призвело до антиукраїнського руху. Такі дії стимулювали пропаганді ідей сепаратизму, насильства, національної ворожнечі суспільства, яскравим прикладом якого є самопроголошені утворення так званих ДНР та ЛНР на території унітарної України.

Характер та особливості ведення російсько-української війни свідчать, що її метою є зміна самоідентифікації населення і перетворення всього суспільства нашої держави на «сіру масу», яка залишить РФ важелі свого впливу через постійну загрозу поширення нестабільності на всю Україну. Це війна більше за територію, аніж за світогляд, думки і душі людей, порівнюючи з останніми подіями - аморальне поводження російських військових із звичайними та невинними людьми у Бучі, Ірпені, Херсоні, Маріуполі, Харкові і не тільки. Аналізуючи вищезазначене, фахівці визначили основний компонент гібридної війни Росії – вторгнення в інформаційно-комунікаційний простір нашої країни з метою придушення опору та формування світового політичного стандарту, узгодженого з власними інтересами. [4] Для цього використовуються найрізноманітніші інструменти маніпулювання громадською думкою, зокрема ЗМІ.

Слід зазначити, що засоби масової інформації вже давно на практиці визнають четвертою гілкою влади, яка має безперечно

вагомий вплив на засоби масової комунікації та може здійснювати маніпуляції з суспільною думкою. Сьогодні преса робить те, що століття тому робили священники та церква. Телебачення, газети, радіо, інформаційні агенції грають першу скрипку у ментальній ідеологічній сфері. [5] Громадяни довіряють ЗМІ більше, ніж державі, про що свідчать настрої населення Східної частини України, на яких поширювалася вся пропагандистська інформація Російської Федерації.

Ми цілком погоджуємося із позицією французького філософа Жана Бодріяр, який зауважував: «Про що мріють засоби масової інформації, як не про те, щоб викликати подію однією лише своєю присутністю?» Якщо йдеться про будь-яке повідомлення, що буде повторюватись достатню кількість разів, воно буде сприйматися як істина. «... Через повторення ідея закріплюється в умах так міцно, що у кінцевому підсумку вона вже сприймається як істина.» Ця технологія покладена, зокрема, в основу формування цілих держав. Тому тепер не обов'язково бути розвиненою країною - достатньо впевнити всіх у тому, що вона такою є. [5]

Спираючись на факти, логічно виникає запитання: «Як бути достатньо обізнаним у інформаційній сфері для прийняття і реалізації максимально справедливого та неупередженого рішення?»

Проаналізувавши певні твердження, зокрема статтю О. Панченка можна виокремити основні елементи набуття здорової інформаційної свідомості.

По-перше, засоби масової інформації повинні забезпечувати всебічно довершену інформацію з урахуванням об'єктивних потреб та поглядів кожної соціальної групи і прошарку населення, враховувати, також, відмінності в їх уявленнях, поглядах, настроях, спиратися на достовірні історичні та наукові факти, трактуючи будь-яку інформацію з усіх можливих сторін. Такий спосіб зуміє забезпечити всебічні тенденції розвитку думки людей виключно не лише в одному напрямку, а розгляд тієї чи іншої інформації під різним кутом/нахилом.

По-друге, державна політика в сфері ЗМІ повинна триматися осторонь, утримуватись від її контролю та накладення будь-якої гласності. Цей метод дозволить розпочати активний розвиток ідей і практики політичного, ідеологічного, культурного плюралізму задля доступності інформації всім верствам населення піддаючи її всебічному обговоренню з метою пошуку загальноприйнятого рішення.

По-третє, не менш важливим елементом є забезпечення доступу та рівних можливостей кожного щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту інформації, забезпечення відкритості та

прозорості праці та дії як самих ЗМІ, так і суб'єктів владних повноважень. Метою таких дій являється розвиток на належному рівні різноманітних систем і мереж інформації, умов для формування в Україні здорового інформаційного суспільства, сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входження України до світового інформаційного простору необхідного для формування толерантності та зрілості не лише ЗМІ, суб'єктів державного механізму, але й усього суспільства в цілому. [6]

Тому, сьогодні, як ніколи, оперуючи інформацією, потрібно бути переконаним у тому, що використовувана інформація якісна й у процесі передачі, поширення не була спотворена. [4]

Насамкінець зазначимо, що інформаційна безпека, в умовах триваючої війни росії проти України, є надзвичайно важливим механізмом захищеності всіх сфер життя та інтересів як людини, так і держави. Можна визначити, що інформаційна безпека працює задля запобігання можливого нанесення шкоди шляхом упередженого інформування населення, яка у наслідку призводить до неправдивого та незаконного висвітлення інформації, її розповсюдження, використання та поширення.

Література:

1. Войціховський А.В. Інформаційна безпека як складова системи національної безпеки (міжнародний і зарубіжний досвід). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. Випуск 2. 2020. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/15648/14947> (дата звернення: 20.04.2022).
2. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки : Закон України від 9 січня 2007 р. №537-V / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#n15> (дата звернення: 20.04.2022).
3. Про рішення ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента України від 28 грудня 2022 року №685/2021 / Президент України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#n33> (дата звернення: 20.04.2022).
4. Гаврильців М. Т. Інформаційна безпека держави во системи національної безпеки України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №2. С. 200-203. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2927/1/%d0%>

[b3%d0%b0%d0%b2%d1%80%d0%b8%d0%bb%d1%8c%d1%86%d1%96%d0%b2.pdf](#)

5. Торяник В. М. Інформаційна безпека як складова національної безпеки держави. Роль ЗМІ в забезпечення інформаційного суверенітету України. *Право і Суспільство*. 2016. №2. С. 151-156. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2016/2_2016/part_1/28.pdf (дата звернення: 20.04.2022).

6. Панченко О. А. Засоби масової інформації джерела інформаційної безпеки. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2020. №2. URL: <https://www.rdc.org.ua/download/stati/21.pdf> (дата звернення: 20.04.2022).

НАПРЯМ V

Оновлення міжнародного механізму захисту прав людини у світлі воєнних злочинів РФ

Bzova Laura Gheorghiiivna,

PhD, asistent al departamentului de drept procesual
la facultatea de drept Universitatea națională din Cernăuți
în numele lui Iurii Fedkovici
orașul Cernăuți, Ucraina

ETAPELE MECANISMULUI INTERNAȚIONAL DE PROTECȚIE A DREPTURILOR OMULUI ÎN LUMINA ARMATEI CRIME

Retorica războiului a invadat toate discursurile, inclusiv cele politice, deși nu se află în vocabularul juridic. Această discrepanță este rezultatul unei evoluții semantice, dar mai presus de toate, juridice, manifestată pentru prima dată la scurt timp după Primul Război Mondial și culminând cu o interdicție generală a folosirii forței stabilită în Carta Națiunilor Unite. În acest sens, Primul Război Mondial a fost un punct de cotitură, când războiul nu a fost doar instituit prin lege, ci a suferit în principiu într-un moment în care era în principiu interzis. Limita dintre pace și război s-a estompat. Atât de mult încât vocabularul războiului

este omniprezent și servește la caracterizarea situațiilor care sunt însă foarte diferite.

Obstacole în calea dezbaterilor democratice și a încălcării drepturilor omului, inclusiv a drepturilor civile și politice (de exemplu, interzicerea adunărilor publice, negarea libertății de asociere sau dizolvarea unora, datorită protecției mass-media, inclusiv legislației privind „informațiile false” sau chiar controlul asupra Internetului etc., a contribuit la suprimarea oricărei opoziții organizate. În acest context, vocile care se opun conflictului din Ucraina sunt cenzurate; demonstrațiile recente din Rusia împotriva agresiunii militare au fost reprimite cu brutalitate, iar protestatarii au fost arestați. Același lucru este valabil și pentru Belarus.

La 27 februarie 2022, Ucraina a intentat un proces împotriva Rusiei la Curtea Internațională de Justiție a ONU. Declarația introductivă se bazează pe Convenția din 1948 privind prevenirea și pedepsirea crimei de genocid: prin respingerea acuzațiilor președintelui rus, Ucraina intenționează să demonstreze că intervenția rusă pentru prevenirea și suprimarea așa-zisului genocid nu are niciun temei juridic (declarații § 21), și invers, acuză Rusia că plănuiește genocid în Ucraina (declarațiile § 24). Cererea este însoțită de o cerere de măsuri provizorii în temeiul articolului 41 din Statutul Tribunalului. Este vorba, apoi, de luarea acestor măsuri, care nu împiedică în niciun caz o decizie definitivă a Curții, de impunerea unor obligații care să limiteze agravarea prejudiciului sau chiar să prevină producerea unui prejudiciu ireparabil.

Ucraina cere instanței să ordone Rusiei să oprească atacurile militare. Instanța a programat o ședință pentru 7 și 8 martie, ceea ce înseamnă că ne putem aștepta la o decizie privind măsurile asigurătorii foarte curând.

De remarcat aici că Ucraina a solicitat și Curții Europene a Drepturilor Omului măsuri provizorii, iar Rusia și Ucraina sunt părți la Convenția cu același nume. Aceste măsuri provizorii au fost anunțate până la 1 martie 2022: Curtea Europeană a Drepturilor Omului a cerut guvernului rus să se abțină de la atacuri militare asupra civililor și asupra bunurilor civile, inclusiv a caselor, ambulanțelor și a altor bunuri civile special protejate, cum ar fi școli și spitale și să asigure imediat siguranța unităților sanitare, a personalului medical și a ambulanțelor de pe teritoriul atacat sau asediat de soldații ruși.

În sfârșit, ultima direcție juridică, desigur, este axată pe responsabilitatea nu a statului, ci a răspunderii penale a liderilor - putem aminti atât însuși Vladimir Putin, cât și comandanții militari care lucrează pe teren. Curtea Penală Internațională a fost înființată pentru a pedepsi autorii crimelor internaționale enumerate în Tratatul de instituire a Curții, mai cunoscut sub numele de Statutul de la Roma. Acesta, adoptat în 1998, a fost revizuit de mai multe ori și recunoaște patru infracțiuni:

1. genocid;
2. crime împotriva umanității;
3. crime de război;

4. crima de agresiune.

Dacă Rusia se referă la existența actelor de genocid - replici, repetate și returnate, după cum am văzut, Ucrainei, se poate pune întrebarea dacă aceste fapte nu se încadrează în infracțiunea de agresiune sau „nu se caracterizează prin război? crime – amintiți-vă, printre altele, că populația civilă nu poate fi echivalată cu scopuri legitime în înțelegerea dreptului conflictelor armate. Fără a anticipa faptele și calificările lor, întrebarea apare în mod firesc. Procurorul Curții Penale Internaționale a declarat într-o declarație din 28 februarie 2022 că deschide o anchetă asupra faptelor care au loc în prezent pe pământul ucrainean. Deși Ucraina nu a ratificat niciodată Statutul de la Roma și, prin urmare, nu este parte la Curte, procurorul notează că în 2013-2014 a emis două declarații, recunoscând totuși competența Curții asupra actelor comise pe teritoriul său.

Astfel, ancheta include faptele din 2022. Procesul este îndelungat, ceea ce necesită o listă de infracțiuni și probe, identificarea autorilor, deschiderea procedurilor cu respectarea dreptului apărării. Nimic: această mișcare se înscrie în voința comunității internaționale de a folosi toate mecanismele de care dispune pentru a pune capăt agresiunii din 24 februarie și a consecințelor acesteia.

Scopul acestei note a fost limitat, după cum s-a menționat, la eforturi nediplomatice, cu atât mai mult cu cât însăși Carta Națiunilor Unite promovează soluționarea pașnică a diferendelor (Articolul 33).

Negocierile sunt inevitabile și de neînlocuit; trebuie să fie și de bună-credință. Curtea Internațională de Justiție a reiterat în mod repetat că negocierile ar trebui să fie mai mult decât formale și că „părțile sunt obligate să se comporte astfel încât negocierile să aibă sens, ceea ce nu este cazul când”, insistă una dintre ele. propria poziție fără a ține cont de vreo modificare” (Cazul Platoului Continental al Mării Nordului: Curtea Internațională de Justiție, 20 februarie 1969, Germania împotriva Danemarcei și Țărilor de Jos). În momentul de față, negocierile dintre Rusia și Ucraina sunt complicate de conflictul în curs și, să fim sinceri, de necinstea care îi înconjoară. Totuși, diplomația trebuie să revină la locul său deplin și complet.

La 2 martie 2022, Consiliul ONU pentru Drepturile Omului a avut o ședință în care a subliniat că, invadând Ucraina și încălcându-i suveranitatea și integritatea teritorială, Federația Rusă, cu sprijinul Belarusului, a încălcat grav Carta Națiunilor Unite și Declarația Universală a Drepturilor Omului. . Mai mulți vorbitori au considerat că criza poate fi rezolvată doar prin dialog politic. Au existat multe apeluri pentru o încetare imediată a focului, retragerea necondiționată a trupelor ruse și respectarea deplină a drepturilor omului și a dreptului internațional umanitar.

Astfel, agresiunea Federației Ruse împotriva Ucrainei subminează suveranitatea și integritatea teritorială a Ucrainei și reprezintă o „încălcare gravă” a dreptului internațional.

Жаровська Ірина Миколаївна,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна

НЕДОЛІКИ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Військові конфлікти супроводжують людську цивілізацію протягом всього історичного розвитку. Практичні ніколи планета не перебувала у стані абсолютного миру. Розвиток людської цивілізації, науки, права, технічні та глобалізаційні чинники вказують на видозміни класичного підходу до військових конфліктів. Активно удосконалюються засоби ведення військових дій, гонка озброєнь не перестає відбуватися на фоні значної інформатизації та комп'ютеризації технічних можливостей.

Правове регулювання засобів та методів ведення війни системно відбувалося після Другої світової війни, що спричинило появу окремої галузі міжнародного права – міжнародного гуманітарного права. Воно є специфічною галуззю міжнародного права, оскільки його норми діють у період збройного конфлікту. На початок XXI століття можна говорити про сформованість основної системи міжнародного гуманітарного права. Група норм, що сформувалася під назвою «право Женеви» визначає гуманний

підхід щодо захисту людини під час військових дій, у тому числі комбатантів, некомбатантів, військовополонених, жертв збройного конфлікту, в свою чергу «право Гааги» встановлює легітимність методів та засобів ведення військових дій.

Хоча про ефективність такого міжнародного інституту слід говорити з обережністю. Вже його правова наявність вказує а прогресивний розвиток міжнародного права, проте значною проблемою є декларативність норм міжнародного гуманітарного права. Як обґрунтовано констатує М. Грушко, до об'єктивних чинників низької ефективності міжнародного гуманітарного права належить «...неефективність правової системи держави, недосконалість механізмів імплементації міжнародно-правових норм, недостатність її дій з організаційно-правових питань імплементації міжнародного гуманітарного права, низький рівень імплементації норм міжнародного гуманітарного права в національне законодавство, неефективність правової системи держави в період збройного конфлікту і механізмів відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного права» [1; 206].

Нині про війну у правовому вимірі потрібно говорити значно ширше ніж це врегульовано нормами міжнародного права. Варто погодитися з Є. Магдою, що «війна — це не лише безпосередньо бойові дії, але і конкуренція економік, способів життя і мислення

правителів, змагання систем державного управління, сутичка потенціалів і протистояння ідеологій» [2; 12]. Класичні форми військового протистояння змінюються на більш прогресивні, хоча й не менш трагічні для людства. Система міжнародного гуманітарного права, як ми бачимо і до класичних викликів була занадто слабким соціальним механізмом, поряд з цим стала абсолютно нікчемною до новітніх загроз та викликів. Тому потребує особливої наукової уваги з боку юриспруденції глобальні виклики у сфері війни та миру, особливо в контексті гібридних форм ведення військових дій.

Література:

1. Грушко М. В. Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених. Одеса: Фенікс, 2016, 206–227.
2. Магда Є. В. Гібридна війна: вижити і перемогти. Х.: Віват, 2015, 304 с.

Остіян Євгенія Зденеківна,

студентка 1 курсу юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна

СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЛЯ ЯК ТАКТИКА ВЕДЕННЯ ВІЙНИ

Сексуальне насильство проти осіб жіночої статі є одним з найжорстокіших методів ведення війни в історії, яке навіть зі створенням цілої системи міжнародних механізмів захисту прав і свобод людини під егідою ООН не зазнало належного реагування ні з боку міжнародних організацій, ні з боку національних інструментів імплементації міжнародних приписів.

Віцеспікерка Верховної Ради України під час візиту до Латвії наголошує: «Необхідно переглянути існуючу систему міжнародної безпеки, адже Україна не відчула тієї допомоги від ООН, на яку розраховувала як держава-засновниця організації». Таким чином, йдеться про оновлення міжнародних механізмів захисту прав жінок, адже практика показує, що воєнні злочини, які вчиняються російською стороною щодо цивільного населення як в Україні [6], так і під час диктатури в Аргентині, терористичних дій ІДІЛ щодо жінок-езидок, а також в колишній Югославії та Руанді свідчать про необхідність посилення захисту жінок під час війни.

Міжнародні організації не можуть гарантувати відповідне реагування та вжиття заходів щодо спалахів насильства під час конфліктів, навіть якщо на конвенційному рівні бачимо покращення впровадження резолюцій, які взагалі є одним із основних інструментів превентування і допомоги жінкам як найбільш вразливій групі під час збройних конфліктів.

Коли ми говоримо про оновлення міжнародної системи у контексті захисту прав жінок, ми маємо звернути увагу на те, що така система поділяється на дві обов'язкові складові: власне, сам міжнародний механізм, який запроваджує відповідні правові приписи і тим самим утворює конвенційний механізм, та національний план імплементації цих приписів в державну політику, який може більш чітко визначити гендерні проблеми на національному рівні, врахувати певну специфіку вирішення відповідно до етнічних особливостей окремої держави та вносити зміни до законодавства в тому напрямку, який постраждав від недбалства, консервативних переконань або взагалі відсутності напрацювань в такій галузі з боку влади та ін. Надія Мурад у своїй доповіді 13 квітня 2022 року констатує: «Одне рішення не спрацює для всіх, в усьому світі різні соціально-економічні, політичні обставини по-різному відображаються на правах жінок. Такі важливі фактори, як расова приналежність, релігія, клас, доступ до охорони здоров'я, освіта, зайнятість – усе це потребує різних

вирішень».

Яскравим прикладом створення міжнародних приписів захисту рівності та охорони безпеки жінок слугує Резолюція Ради безпеки ООН 1325 (2000) «Жінки, мир, безпека» та пристосування міжнародних стандартів Україною з урахуванням національних особливостей вирішення проблеми є Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 (2000) «Жінки, мир, безпека» 2016 року. Вище згадана резолюція підкреслює вразливість жінок та дівчат до військового конфлікту, передбачає превентування гендерного насилля щодо жінок і дівчат, надання постраждалим від такого насилля необхідної охорони їх прав, а також подальшого захисту в судовому порядку, наголошує на обов'язковому, повному та рівному включенні жінок до всіх переговорних дипломатичних процесів тощо [7].

Після перегляду термінового засідання Радбезу ООН 11 квітня 2022 року через появу інформації щодо російських злочинів в Бучі, де практично кожен представник своєї країни наголошував на обов'язковому включенні жінок до всіх можливих переговорних процесів в дусі Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 постає питання саме про імплементацію резолюцій у політику України, оцінці дій публічної влади щодо її виконання. Тобто навіть якщо міжнародні механізми не потребують оновлення або реформування і працюють належним чином, є проблема пристосування цих механізмів на

практиці державою. Скільки часу та сил впроваджується, аби підштовхнути міжнародно затвержені права та свободи громадян до необхідного рівня використання Україною? Олександра Яновська оцінює чинну роботу над імплементацією так: «Відразу скажу, що недостатньо робиться на сьогоднішній день. Чому? Мені здається, що... це те, що потребує часу. Зараз наші політики більше зосереджені на міжнародній взаємодії у тих напрямках, які визначаються як питання життя і смерті: військова допомога і т. д. Але попереду колосальна робота...».

Водночас на засіданні Ради безпеки ООН 13 квітня 2022 Надія Мурад наголошує: «...такі проблеми як сексуальне насилля в умовах конфлікту ніби відкидаються в сторону, немовби вони, мовляв, вторинні порівняно з реальними проблемами... Історія показує, що кожного разу, коли збройний конфлікт спалахує десь у світі, за ним слідує згвалтування і жорстокості. Ми бачимо це зараз в Україні... Сексуальне насилля – це не побічний ефект конфлікту, - це тактика ведення війни».

План дій України щодо виконання цієї резолюції дійсно має багато недоліків. Зі змін, впроваджених резолюцією, велику частину займає система впровадження гендерної рівності в оборонному аспекті, що безсумнівно є позитивним досягненням, але, на нашу думку, слід би було впровадити більше заходів щодо здійснення основних завдань міжнародного документу:

встановлення превентивних заходів від насилля як методу ведення війни та залучення жінок до політики, а отже, як підкреслює представник Сполучених Арабських Еміратів 11 квітня 2022 року на засіданні Радбезу ООН, «Жінки є активними агентами миру, які можуть докласти зусиль і пропонувати рішення. Їх участь у превенції конфлікту, миробудівництві, примиренні та відновленні необхідно гарантувати не тільки через наслідки конфлікту на них, але й тому, що було доведено, що це призводить до більш стійкого та міцного миру».

Також, попри зміни та доповнення у законодавстві, не застосований механізм ідентифікації та моніторингу потенційних викликів безпеці в широкому сенсі, враховуючи гендерний аспект та поширення обізнаності серед населення та правоохоронних органів щодо цих проблем. Недопрацювання багатьох положень, зокрема зміна підходу щодо судового переслідування злочинів щодо жінок під час воєнного конфлікту як одного з основних засобів превенції сексуального насильства як зброї війни покладений в основу другого Національного плану дій щодо виконання Резолюції РБ ООН 1325 до 2025 року [7]. На наше переконання, у зв'язку з широкомасштабним вторгненням росією в Україну та масові вчинення окупантами міжнародних злочинів, Національний план дій як складова міжнародного механізму захисту прав людини є актуалізований та підлягає як додатковій

розробці, так і посиленого виконання як один з передумов здійснення перехідного правосуддя та його удосконалення.

Якщо звертатися саме до міжнародних конвенційних механізмів, тут існує певна неоднозначність. Основними міжнародними договорами міжнародного гуманітарного права, які покликані для захисту цивільного населення від збройних конфліктів, є Женевські конвенції [1, с. 35] та Додатковий протокол I. У цих документах немає конкретних положень про зґвалтування та інші форми сексуального насильства як воєнних злочинів, або «серйозних правопорушень», а також ці злочини рідко переслідувалися міжнародними судами [3]. Це може означати таке або конвенції потребують оновлення, або загальне окреслення цього виду злочинів створене з метою полегшення винесення судом рішень, пристосування загальних приписів до конкретної справи і, таким чином, створення нових положень.

У роботі міжнародних організацій на конвенційному рівні спостерігаємо наголошення на тому, що такі документи не містять положень про сучасні реалії війни. Наприклад, заява міжнародної федерації акушерів-гінекологів щодо поточної ситуації з порушенням прав жінок в Україні включає в себе зобов'язання прийняти міжнародну конвенцію, яка визначить і запровадить чітку заборону сексуального насилля як методу ведення війни, одночасно укріплюючи заборону сексуального насилля за умов

конфлікту. Федерація пояснює це тим, що хоча сексуальне насильство в умовах конфлікту і заборонено різними правовими системами, у цих документах не враховуються реалії сексуального насилля як методу ведення війни [8].

У схвалених Радою безпеки ООН резолюціях є свої прогалини на рівні із національними імплементаціями. Це підтверджує на засіданні Радбезу ООН Праміла Патен: «Що десять резолюцій «Жінки, мир, безпека», п'ять з яких присвячені превенції сексуального насилля в умовах конфлікту і боротьби з ним, мають означати зараз для жінок в Україні... Кожна хвиля збройного конфлікту призводить до людських страждань, в тому числі до нових хвиль найстрашніших і найменш осуджених злочинів у світі... Неможливість розслідування цих злочинів – сигнал того, що такі злочини продовжуються. Послуги щодо захисту від гендерного насильства та надання послуг репродуктивного здоров'я недоступні, коли вони потрібні сильніше всього». Це підтверджується випадками в Польщі та Чехії, зокрема складністю надання медичної допомоги особам, які вижили (заборона абортів).

У зв'язку з розслідуванням воєнних злочинів та з метою недопущення цих злочинів в майбутньому, необхідно звернути увагу на судове провадження як елемент міжнародного механізму, адже нам здається, що суд відіграє особливу, якщо не найголовнішу роль у запобіганні використанню гендерного насилля терористами

як методу ведення війни. Ця думка підтверджується словами Надії Мурад: «...ми зібрались тут, аби обговорити проблеми відповідальності не тільки після завершення конфлікту у зв'язку з сексуальним насиллям в умовах конфлікту, але й, що найголовніше, - в якості інструменту для недопущення такого насилля із самого початку. Особливо хочу вказати на три аспекти відповідальності: правосуддя (відшкодування збитку та визнання злочину його важливі складові), підтримка тих, хто вижив, та готовність забезпечити гендерну справедливість в довгостроковому плані». Олександра Яновська підтверджує цю думку такими словами: «Основне – це питання реального здійснення провадження і того, як це буде розумітися, наприклад, в тому числі нашими правоохоронними органами» та до можливих варіантів здійснення правосуддя над російськими військовими, суддя касаційного кримінального суду у складі Верховного суду виділяє процедуру на абсенції, тобто заочне провадження.

Історія показує, що відправлення правосуддя на міжнародному рівні не є ефективним, воно потребує більшої уваги та збільшення працездатності загалом. До прикладу пропонуємо розглянути судові провадження щодо осіб або угруповань, які чинили гендерне насилля як систематичний план тактики ведення війни. У 2021 році вперше у світі суд Німеччини засудив члена ІДІЛ за злочин геноциду з 2014 року. Надія Мурад як жертва

систематичної кампанії сексуального насильства проти езидів, виступаючи на засіданні Радбезу ООН, зазначає: «Нас залишила і міжнародна спільнота, і наша влада, які не були в змозі виконувати свій мандат захистити основоположні права людини... Тим, хто сидить в цьому залі, хочу сказати: прийшов момент, коли ви маєте домогтися того, щоб ІДІЛ постав перед судом за геноцид та сексуальне насилля, направити цю справу до міжнародного кримінального суду, або створити гібридний суд за допомогою договору, щоб переслідувати ІДІЛ».

Ми дедалі ясніше бачимо схожість російських військових з ІДІЛом, і викликає занепокоєння, яким чином міжнародний механізм розслідування злочинів і відправлення правосуддя буде працювати у цій сфері. Наразі українською владою фіксуються злочини російських окупантів, але спеціального міжнародного трибуналу, як в Югославії та Руанді, для розслідування російських злочинів ще не створено.

Прикладом відсутності у міжнародному праві норм, які зараз можуть нести загрозу належному функціонуванню міжнародних механізмів у контексті захисту прав українців від збройного конфлікту є ситуація в Аргентині під час диктатури. Слова Міріам Лавін на зустрічі ООН цьому підтвердження: Ви можете знати, в Аргентині насилля проти жінок було систематичним планом протягом диктатури з 1976 до 1983 рр. Але

навіть оприлюднення кількох жінок на судовому процесі того, що вони були зґвалтовані або до них були здійснені інші форми сексуального аб'юзу військовими Хунти не були враховані суддями до звіту в той час. Ці жінки мали чекати, поки ці злочини були визначені як злочини проти людства Гаазьким судом, і лише потім прокурори почали збирати свідчення, чи були вони жертвами або свідками сексуального насилля в незаконних ізоляторах та таємно утримуючих центрах в Аргентині».

Така ситуація є схожою із ситуацією на сході України з 2014 року. Із початком проведення АТО та окупацією східних територій України фіксується погіршення прав жінок. Це виражається у злочинах незаконних збройних формувань проти мирного населення: «Представники НЗФ в ОРДЛО створили мережу із щонайменше 112 незаконних місць несвободи, де утримувались військовополонені та цивільні заручники. Під час дослідження ідентифіковано 38 незаконних в'язниць, де зафіксовані випадки сексуального насильства щодо жінок і чоловіків [1, с.130]».

Беззаконня панує в самопроголошених республіках з початку ведення бойових дій у 2014 році. У самопроголошених республіках фактично немає дієвого законодавства, воно виявляється в декларативних актах та публічних висловленнях польових командирів. Якщо ці декларативні акти порушуються, правоохоронні органи замовчують факти скоєння злочину.

Міжнародні організації з захисту прав людини не можуть в'їхати на ці території для підтвердження вищесказаного, про випадки фізичного та морального насилля знаємо зі слів свідків та жертв [4, с. 76].

Здійснення правосуддя на національному рівні є також важливим фактором підтвердження належності роботи міжнародних механізмів, тобто їх застосування на практиці Україною. Недостатність розвиненості у судових органах питання гендерного насилля як під час збройних конфліктів, так і на національному рівні Олександра Яновська пояснює так: «Справа в тім, що навіть коли ще не було такої широкомасштабної війни, взагалі гендерно обумовлені кримінальні правопорушення на практиці, починаючи ще з рівня відкриття кримінальних проваджень і закінчуючи подальшим судовим розглядом, у нас ще, я б сказала, «туго» йде розуміння того, що в таких справах є своя специфіка... нібито вже є багато і нормативного матеріалу, але на практиці це все, я б сказала, в «зародковому» стані».

На зразку несправедливого вироку суду щодо учасника антитерористичної операції, який згвалтував одинадцятирічну дівчинку, ми простежуємо необізнаність судових органів та небажання працювати в галузі справ, в яких порушується проблема сексуального насильства. У статті «Проблема гендерно зумовленого насильства в контексті перехідного правосуддя в

Україні» Прус. І. М. описує наведену справу так: «Він (суд) постановив, що 9 вересня 2015 року, о 02:00, обвинувачений перебував у стані алкогольного сп'яніння, ішов по вулиці разом із неповнолітньою жертвою, застосувавши до неї фізичний та психологічний тиск, подолав її опір і, всупереч волі дівчини, неприродним способом задовольнив свою статеву пристрасть. Потерпіла до згвалтування статевим життям не жила. Водночас підсудний не визнав своєї вини в суді, але зазначив, що коли він вступив у статевий акт із потерпілою, вона не дала конкретних відповідей, але й не відмовила, і все-таки пішла з ним, що, на його думку, виправдовує його дії. Суд все-таки визнав обвинуваченого винним. Але притому, як пом'якшуючу обставину, суд визнав його участь в антитерористичній операції на окупованій території. У результаті суд призначив йому покарання до чотирьох років умовно за згвалтування неповнолітньої неприродним способом (!). Також з обвинуваченого було присуджено стягнути моральну шкоду в розмірі всього 3 000 грн. (приблизно 100 євро). Прокуратурою було подано апеляційну скаргу на зазначений вирок суду, проте на момент підготовки статті інформація про результати розгляду скарги не відома [5, с. 62-63]».

Халатність правоохоронних органів та визнання таких справ другорядними несе загрозу у здійсненні перехідного правосуддя особливо зараз, під час і після збройного конфлікту. На думку

автора, національна судова система в контексті захисту прав жінок від усіх форм насилля підлягає оновленню в таких напрямках: звернення особливої уваги на застосування у практиці міжнародних договорів та практик, які Україна зобов'язалась використовувати (Закон України від 23 лютого 2006 року «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»), перманентне підвищення кваліфікації суддів та спеціальна підготовка кандидатів на посаду судді (ст. 77, ст. 56 та ст. 89 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»).

Таким чином, сучасні реалії війни потребують нових положень та посилення захисту найбільш вразливих груп населення під час збройних конфліктів, так як під час реальних бойових дій, внаслідок яких найбільше страждають жінки та діти, міжнародний механізм недостатньо володіє інструментами превентивної діяльності та недостатньо виділяє проблему гендерного насилля під час війни. В інтерв'ю Анджеліні Джолі Надія Мурад зазначає: «В Україні ключовою, коли про це говорять світові лідери... є спроба зробити це основною частиною плану допомоги українському народу. Світові лідери повинні розуміти, що в Ємені чи Україні чи будь-якому іншому місці насильство проти жінок стається, і ми повинні мати це на увазі, коли плануємо розібратися з цими конфліктами [2]». Також ми розуміємо, що міжнародний механізм захисту прав людини має дуалістичний

характер та не може мати результативного оновлення без національних дій впровадження міжнародних стандартів.

Література:

1. Війна без правил: гендерно обумовлене насильство, пов'язане зі збройним конфліктом на сході України / А. Альохін, С. Кириченко, А. Кориневич та ін.; за заг. ред. В. Щербаченка, Г. Янової // ГО «Східноукраїнський центр громадських ініціатив». К., 2017. 216 с. URL: https://jfp.org.ua/system/reports/files/110/uk/gon_151117.compressed.pdf (дата звернення: 02.05.2022)
2. Someone Has to Say What Happened to Us. Angelina Jolie Talks to Activist Nadia Murad About Sexual Violence as a Weapon of War. 2022 *TIME USA, LLC*. URL: <https://time.com/6166585/angelina-jolie-nadia-murad-sexual-violence-ukraine/> (дата звернення: 26.04.2022)
3. Марія Желтуха. Чому сексуальне насильство під час збройних конфліктів є міжнародним злочином? 2021. URL: <http://jurfem.com.ua/chomu-seksualne-nasylstvo-pid-chas-zbroinyh-konfliktiv-ye-mizhnarodnym-zlochynom/> (дата звернення: 15.04.2022)
4. Прус. І. М. Правові засади протидії гендерно зумовленому насильству під час збройного конфлікту на Сході України.

Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2021. №1. С. 74-80. URL: <https://doi.org/10.33270/04212101.74> (дата звернення: 08.05.2022)

5. Прус І. М. Проблема гендерно зумовленого насильства в контексті перехідного правосуддя в Україні. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка.* 2021. Вип. 2 (94). С. 59-69. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/1370/1241> (дата звернення 04.05.2022)

6. Дарія Росохата. Роль резолюцій Ради безпеки ООН у боротьбі з сексуальним насильством під час збройних конфліктів (частина I). 2022. URL: <http://jurfem.com.ua/rol-rezoluciy-rady-bezpeky-u-borotbi-z-seksualnym-nasyilstvom/> (дата звернення: 07.05.2022)

7. Дарія Росохата. Виконання Україною положень резолюції Ради безпеки ООН 1325 (2000) «Жінки, мир, безпека» (частина II). 2022. URL: <http://jurfem.com.ua/vykonannya-ukrainoyu-rezoluciy-rady-bezpeky-rady-bezpeky-oon-1325/1> (дата звернення: 07.05.2022)

8. FIGO Statement - Conflict in Ukraine: Ensuring Health and Rights of Women and Girls. 2022. URL: http://www.fasgo.org.ar/images/Texto_Ucraniano.pdf (дата звернення: 29.04.2022)

Трегуб Олена Геннадіївна,

Київський національний
університет імені Тараса Шевченка,
Студентка 1-го року навчання ОС Магістр

МАСШТАБНЕ ПОРУШЕННЯ РОСІЄЮ МІЖНАРОДНО- ПРАВОВИХ НОРМ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Від початку збройного нападу росії на Україну (з 24 лютого 2022 року і донині) загинула велика кількість мирного українського населення, серед яких – понад 200 дітей. Наразі з кожним днем збільшується кількість тих держав, які задля стримання воєнних дій ухвалюють рішення, націлені на арешт, націоналізацію та конфіскацію майна російських олігархів, політичних лідерів росії, їх підприємств, установ та організацій. Мова йдеться про нормативні акти, які передбачають примусове блокування цивільно-правового обігу або вилучення особистого майна як росіян, так і інших осіб, хто підтримує збройну агресію росії. Такі рішення більшості країн ЄС по відношенню до окремих російських громадян та юридичних осіб, які з ними пов'язані, обумовлені численними фактами порушення міжнародного гуманітарного права та правил ведення війни, а саме: вчинення військових злочинів у м. Буча Київської області, тотальні бомбардування в містах Маріуполі, Харкові та Чернігові, в тому числі забороненими

до застосування вибуховими пристроями, масові вбивства та зґвалтування жінок і дітей військовослужбовцями росії, здійснення ними актів мародерства тощо. По суті вказані факти свідчать про скоєння множинних воєнних злочинів, що відбувається за безпосередніми наказами вищого військово-політичного керівництва росії та за мовчазної згоди її громадян. Сьогодні ми спостерігаємо факти нехтування великою кількістю міжнародно-правових актів з боку військовослужбовців та керівництва росії, серед яких акти міжнародного гуманітарного права, положення Женевської конвенції про захист жертв війни 1949 року і Додаткового протоколу(I).

Як Україна, так і росія зобов'язані дотримуватись норм і положень, які відповідно викладені у чотирьох Женевських конвенціях, проте зі сторони держави-агресора положення конвенції систематично порушуються [1]. Водночас, передуючи рішенням статутних органів Ради Європи про виключення росії із організації, діючи наперед, росія самостійно вийшла з Ради Європи та подала заявку про денонсацію Європейської конвенції про права людини (ЄКПЛ), тим самим зняла з себе зобов'язання по забезпеченню дотримання положень ЄКПЛ, за виконанням якої стежить Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ). Водночас, росія позбавила себе також і права оспорювати відповідні акти, якими було арештовано, націоналізовано або конфісковано майно так

званих осіб, наближених до військово-політичної верхівки росії [2].

Разом з тим постає питання чи виконуватиме сама росія рішення ЄСПЛ, особливо в аспекті відповідальності перед Україною за воєнну агресію? Ускладнює відповідь на це питання той факт, що з 2015 року у росії суттєво обмежено можливість виконувати рішення ЄСПЛ, що ухвалені на користь позивача. Зокрема, для того, щоб рішення ЄСПЛ було виконано попередньо, орган влади, який захищає інтереси РФ у міжнародних судах, має звернутись до Конституційного суду, котрий і повинен вирішити, чи виконуватиме Росія рішення міждержавних органів захисту прав та свобод людини, насамперед – ЄСПЛ. Така ускладнена процедура фактично блокує шанси на виконання рішень ЄСПЛ в росії. Крім того, виключення росії з Ради Європи призвело до того, що ЄСПЛ на сьогодні призупинив розгляд всіх скарг проти росії. Позиватися на державу, яка порушує основні права людини, можуть не лише громадяни, а й інші країни. Наразі на різних стадіях розгляду в ЄСПЛ перебуває чотири позови «Україна проти Росії»: 1) про порушення прав людини у АР Крим; 2) України та Нідерландів про порушення прав людини на окупованих територіях Донбасу, включно зі справою про збиття малайзійського літака рейсу МН-17; 3) про причетність до цілеспрямованих вбивств політичних опонентів; 4) про захоплення українських моряків та суден у Керченській протоці у 2018 році.

В контексті тематики цієї роботи, на нашу думку, необхідно також визначити, чи можуть бути глобальні санкції проти російських олігархів реалізовані, особливо беручи до уваги національне законодавство, а також міжнародне право про права людини, включаючи статтю 1 Протоколу, статті 6 і 8 ЄКПЛ. Відповідь на це питання має поєднати і правову, і політичну складові.

По-перше, арешт та/або конфіскація активів в більшості державах допоможе чинити опір президенту росії зі сторони російських олігархів. Так, Михайло Фрідман та Олег Дерипаска, потрапивши до санкційних списків США та ЄС, особисто публічно виступили проти війни. Британія також розглядає можливість запровадження повноважень щодо конфіскації майна до другого законопроекту про економічні злочини. Звичайно першочергово йде мова про замороження активів, але логічним наступним кроком невіддатливості вищезазначених осіб буде конфіскація [3].

По-друге, політичні та економічні заходи щодо росії не є новими засобами міжнародно-правового впливу. Мета припинення фінансування та впровадження санкцій проти терористів росії відстоюється юристами та політиками ще з 2014 року. Такі засоби впливу застосовуються за наступним алгоритмом у три етапи: 1) обмеження співробітництва; 2) обмеження на постачання окремих видів технологій; 3) секторальні санкції, направлені проти

окремих секторів економіки. Проте наявні можливості обходу цих санкцій переважно зводять їх правову роль нанівець.

По-третє, важливість підтримки міжнародного порядку виправдовується рішенням про конфіскацію майна. Тлумачення Конвенції у встановленій ЄСПЛ «презумпції Босфор» передбачає: «не перешкоджати нинішній тенденції до розширення та зміцнення міжнародного співробітництва» [4]. Саме тому ухвалення актів про арешт (заморожування) активів, їх вилучення має на меті відновлення та захист міжнародного правопорядку, відновлення територіальної цілісності та суверенітету України. Переконливою думкою є те, що міжнародна єдність кожного суб'єкта міжнародного права у сфері санкцій може не лише відновити міжнародний правопорядок, але і в майбутньому утримувати суб'єктів від актів воєнної агресії.

Література:

1. Панасицька О. Женевські конвенції: як їх порушує росія, а звинувачує в цьому Україну?. voxukraine. URL: <https://voxukraine.org/zhenevski-konventsii-yak-yih-porushuye-rosiya-a-zvynuvachuye-v-tsomu-ukrayinu/> (дата звернення: 13.04.2022).

2. Melander I., Liffey K. Russia quits Council of Europe rights. [www.reuters.com](https://www.reuters.com/world/europe/russia-formally-quits-council-europe-rights-watchdog-2022-03-15/). URL: <https://www.reuters.com/world/europe/russia-formally-quits-council-europe-rights-watchdog-2022-03-15/> (дата звернення: 14.04.2022).
3. Koch T., Somers-Joce C., Rowland E. Enacting ECHR compliant measures to confiscate property: imposing sanctions on Russian oligarchs for the invasion of Ukraine. <https://www.law.ox.ac.uk/>. URL: <https://www.law.ox.ac.uk/research-and-subject-groups/property-law/blog/2022/03/enacting-echr-compliant-measures-confiscate> (дата звернення: 15.04.2022).
4. Lock T. Beyond Bosphorus: The European Court of Human Rights' Case Law on the Responsibility of Member States of International Organisations under the European Convention on Human Rights. *Human Rights Law Review*. 2010. Т. 10, № 3. С. 529–545. URL: <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngq022> (дата звернення: 17.04.2022).

НАПРЯМ VI

Засади формування спеціального міжнародного механізму розгляду воєнних злочинів РФ в Україні

Пирога Ігор Степанович,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
«ДВНЗ» Ужгородський національний університет
м. Ужгород, Україна

ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ РФ У МІЖНАРОДНИХ СУДАХ

24 лютого 2022 року Росія вторглася в Україну. Вбито тисячі цивільних. Понад чверть населення були змушені покинути домівки, з них понад 4 млн переїхали до країн ЄС, половина з них – діти. Маріуполь та багато інших міст України фактично зруйновані. Руйнування та криза біженців такого масштабу не бачені в Європі з часів Другої світової війни. Багато біженців знайшли прихисток у помешканнях європейців, проте зростає занепокоєння щодо доступу наших громадян до освіти, охорони здоров'я та заробітку. Понад 6 млн людей стали внутрішньо

переміщеними особами, які теж стикаються з труднощами. Найгірша ситуація для сотень і тисяч людей, які перебувають у зонах бойових дій, включно зі 100 тис жителів у Маріуполі.

З початком повномасштабної війни Україна активно використовує можливість притягнути до відповідальності як Росію, так і самого Путіна з усіма, хто дає злочинні накази. Для досягнення цілей Україна звернулася до низки міжнародних судів, які можуть розглядати справи щодо війни Росії проти України:

- Міжнародний кримінальний суд (International Criminal Court);
- Спеціальний трибунал для покарання злочинів агресії проти України (в процесі створення);
- Міжнародний Суд ООН (International Court of Justice);
- Європейський суд з прав людини (European Court of Human Rights).

1. Міжнародний кримінальний суд (МКС), розташований у Гаазі, може розглядати справи щодо притягнення індивідів (осіб) до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених статтями 6, 7, 8:

- геноцид (дії, спрямовані на знищення певної групи за національною, релігійною, етнічною чи расовою ознакою);
- злочини проти людяності (наприклад, вбивство цивільних осіб, примусова депортація, катування тощо, вчинені в

межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільних осіб);

- воєнні злочини (істотне порушення законів та звичаїв війни, наприклад, використання живих щитів або забороненої зброї масового вбивства, незаконне використання військової форми супротивника чи емблеми Червоного Хреста).

Юрисдикція МКС поширюється на держави, які ратифікували Римський статут [1] або визнали юрисдикцію цього суду. Україна підписала Римський статут 20.01.2000 р. [2], але жодним із можливих способів не приєдналася до нього шляхом подання ратифікаційної грамоти чи документа про прийняття, затвердження чи приєднання. Відповідно до п. 3 ст. 12 «Якщо відповідно до пункту 2 потрібне визнання юрисдикції державою, яка не є учасником Статуту, ця держава може через заяву, представлену Секретарю, визнати здійснення Судом юрисдикції щодо цього злочину. Визнаючи держава співпрацює з Судом без будь-яких затримок або винятків відповідно до Частини 9». Україна двічі скористалася цим правом (щодо подій на Майдані та щодо агресії Росії проти України). Важливо, що юрисдикція МКС поширюється на всю міжнародно-визнану територію України, включаючи тимчасово окуповані території.

Відповідно до п. 1 ст. 15 Статуту «1. Прокурор може

порушувати розслідування прогрію motu на основі інформації про злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду». Головний прокурор Міжнародного кримінального суду Карім Хан відвідав Бучу на Київщині разом з командою слідчих та експертів, щоб розпочати своє незалежне розслідування безпосередньо на місцях вчинення воєнних злочинів».

З квітня 2014 року в МКС перебуває справа "Ситуація в Україні" щодо вбивств на Майдані, а також ситуації у Криму та на Донбасі. У грудні 2020 року у МКС завершилась стадія попереднього вивчення цієї справи. Прокурорка МКС Фату Бенсуда дійшла висновку про достатність підстав вважати, що "великий спектр дій, які містять воєнні злочини та злочини проти людяності, юрисдикцію над якими має суд, були вчинені у контексті ситуації в Україні".

МКС має повноваження розслідувати будь-які акти геноциду, військових злочинів і злочинів проти гуманності, скоєних на території України. Однак МКС не може здійснити свою юрисдикцію, якщо акт агресії вчинено державою, яка не є стороною Римського статуту. Лише Рада Безпеки ООН може передати справу на розгляд МКС. Оскільки Росія не ратифікувала Статут і буде застосувати своє право вето в Раді Безпеки на передачу справи до МКС, Суд не може притягувати винних осіб до відповідальності за злочини. Однак, може бути легше встановити

відповідальність за ведення агресивної війни, яка є таким явним грубим порушенням Статуту Організації Об'єднаних Націй.

2. Спеціальний трибунал для покарання злочину агресії проти України розглядатиме кримінальні справи щодо конкретних осіб. Щоб доповнити дії, які зараз проводяться в МКС, Міжнародному суді ООН та ЄСПЛ, потрібно створити спеціальний трибунал з обмеженою спрямованістю на розслідування злочинів Росії в Україні, які не можуть бути розглянуті трьома іншими судами. Спеціальний трибунал для покарання за агресію проти України може бути швидко створений. Створення Спеціального трибуналу допоможе зупинити спроби президента Путіна зруйнувати мир у Європі, щоб покласти край жакхливим подіям, цим самим забезпечуючи персональну відповідальність осіб, які призвели до військових злочинів в Україні. Спеціальний трибунал може бути створений на тих же принципах, якими керувалися союзники у 1942 р. – розслідуючи акти насильства з боку Росії в Україні.

Тридцять дев'ять держав «вирішили, в дусі міжнародної солідарності, надати юрисдикцію, що виникає згідно з національними кримінальними кодексами та загальним міжнародним правом до спеціального міжнародного кримінального трибуналу, який має бути створений для розслідування та притягнення до відповідальності осіб, які вчинили

злочин агресії на території України тих, хто матеріально вплинув або скоїв цей злочин» [3].

3. Міжнародний суд ООН (МС ООН) розглядає спори між державами, що пов'язані з порушенням міжнародних зобов'язань. Зазвичай це територіальні спори або ті, що стосуються дипломатичного і консульського права. Цей суд розглядав, зокрема, справу Румунії проти України щодо Чорноморського шельфу. МС ООН розглядає позов однієї держави проти іншої, при наявності згоди держав. Є три механізми надання згоди:

1. Подання декларації до МС ООН про прийняття юрисдикції суду (ані Росія, ані Україна не подали таких декларацій);
2. Надання згоди обох сторін для розгляду конкретного спору;
3. Надання згоди через конкретний міжнародний договір.

Останній механізм використала Україна, подавши заяву про порушення РФ ратифікованих нею міжнародних договорів. Наш позов від 26.02.2022 року [4] стосується тлумачення Росією поняття “геноцид” відповідно до Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього.

З 2017 року МС ООН розглядає ще одну справу України проти Росії. Там Україна намагається притягнути Росію до відповідальності за фінансування тероризму на Донбасі відповідно до Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму та за

дискримінацію кримських татар в окупованому Криму відповідно до Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації.

4. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) розглядає справи проти держав-учасниць Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо порушення ними положень цього документа та Протоколів до Конвенції. Звернутись до ЄСПЛ може як особа, так і інша держава-учасниця. Відповідачем у ЄСПЛ є держава-учасниця. Рішення цього суду є обов'язковими для держав.

28.02.2022 року ЄСПЛ отримав запит України проінформувати уряд РФ про термінові тимчасові (забезпечувальні) заходи, відповідно до правила 39 Регламенту Суду, у зв'язку з “масовими порушеннями прав людини, які вчиняються російськими військами в ході військової агресії проти суверенної території держави Україна”.

01.03.2022 року ЄСПЛ ухвалив рішення про застосування таких заходів, зобов'язавши уряду Росії “утримуватися від військових нападів на цивільне населення та цивільні об'єкти, у тому числі житлові приміщення, транспортні засоби швидкої допомоги й інші цивільні об'єкти, що перебувають під спеціальною охороною, зокрема школи та лікарні, а також негайно забезпечити безпеку закладів медичної допомоги, їх особового складу й автомобілів швидкої допомоги на території, яка піддається нападу або облозі

російських військ”. Уряду РФ направили вимогу якомога швидше повідомити Суд про вжиті заходи, яку в Росії проігнорували. Натомість РФ заявила про вихід з Ради Європи та денонсацію (розірвання) Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, яка і передбачає можливість звернення до ЄСПЛ. ЄСПЛ має право продовжити розгляд справи та ухвалити остаточне рішення. Однак його буде неможливо виконати, допоки Росія не буде членом РЄ.

Розгляд справ у всіх міжнародних судових інстанціях – це дуже тривалий, клопіткий і складний процес, який дає шанс покарати зло.

Література:

1. Римський статут. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>
2. Статус Римського статуту міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_i40#Text
3. Calling for the creation of a special tribunal for the punishment of the crime of aggression against Ukraine. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/files/a/a/aad78ad-combined-statement-and-declaration-1-.pdf>

4. Application instituting proceedings submitted by Ukraine. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220227-APP-01-00-EN.pdf>

НАПРЯМ VII

Функціонування судової системи в умовах правового режиму воєнного стану

Волошина Анастасія Сергіївна,
аспірантка кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна

**Науковий керівник:
Щербанюк Оксана Володимирівна,**

докторка юридичних наук., професорка, доцент
кафедри процесуального права
м. Чернівці, Україна

РОБОТА СУДІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Формально введення воєнного стану не впливає на процес здійснення судочинства. Зокрема, відповідно до ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства в умовах воєнного стану забороняється. Водночас на практиці забезпечити безперебійну роботу судів в період війни вкрай важко. Для врегулювання даного

питання Рада Суддів України прийняла ряд важливих рішень.

02.03.2022 РСУ опублікувала рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану, з них основні: а) особливості роботи суду визначаються виходячи з поточної ситуації у відповідному регіоні; б) при визначенні умов роботи суду у воєнний час необхідно керуватися реальними поточними обставинами, що склалася в регіоні; в) в кожному суді визначається відповідальна особа, яка має забезпечити актуальний облік працівників апарату та суддів, з урахуванням визначеної форми роботи суду (дистанційної тощо); г) усі доступні працівники суду, по можливості, переводяться на дистанційну роботу; д) визначається мінімальна кількість осіб, які повинні знаходитися у приміщенні суду упродовж робочого дня. Організується чергування суддів та працівників апаратів судів; е) громадянам роз'яснюється можливість відкладення розгляду справ у зв'язку із воєнними діями та можливість розгляду справ в режимі відеоконференції; є) обмежується допуск в судові засідання осіб, які не є учасниками судових засідань; ж) розгляд справ по можливості відкладається (за винятком невідкладних судових розглядів), зважаючи на те, що велика кількість учасників судових процесів не завжди мають змогу подати заяву про відкладення розгляду справи або не можуть прибути в суд у зв'язку з небезпекою для життя; з) справи, які не є невідкладними, розглядаються лише за наявності письмової згоди

на це усіх учасників судового провадження; и) процесуальні строки по можливості продовжуються щонайменше до закінчення воєнного стану; і) зосередитись необхідно виключно на проведенні невідкладних судових розглядів (взяття під варту, продовження строків тримання під вартою); ї) якщо за об'єктивних обставин учасник провадження не може прибути в судове засідання суд може допустити участь такого учасника в режимі відеоконференції за допомогою будь-яких інших технічних засобів, в тому числі і власних; й) у разі, якщо провадження розглядається колегіально і колегія суддів не може зібратись в одному приміщенні, то допустимий розгляд справ з різних приміщень судів, в тому числі з використанням власних технічних засобів. [3]

До невідкладних судових справ, що підлягають розгляду, належать: справи щодо обороноздатності держави; щодо забезпечення режиму воєнного стану; щодо мобілізації; щодо термінового вирішення (взяття під варту, продовження тримання під вартою тощо).

Навіть у разі втрати матеріалів справ у судах, що знаходяться на територіях, де ведуться активні бойові дії, процесуальним законодавством передбачено механізм їх відновлення.

Важливо розуміти, що процедура відновлення втрачених судових проваджень може бути застосована тільки до тих справ, у

яких вже ухвалено рішення або постановлено ухвалу про закриття провадження. Всі інші справи відновленню не підлягають, а позивачу у разі втрати провадження слід подавати позовну заяву заново та відповідно до актуальної на цей час підсудності. Не передбачено якихось особливих правил і для процедур банкрутства, які тривають роками.

Щоб суд не відмовив у відкритті провадженні за такою позовною заявою на підставі того, що “у провадженні цього чи іншого суду є справа із спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав” (п. 3 ч. 1 ст. 175 ГПК України), очевидно, слід надати докази, що попереднє судове провадження втрачене. Таким доказом може бути лист із суду, якому визначено підсудність справи, про те, що справа з попереднього суду не була йому передана і він не має можливості здійснити її розгляд.

Зміна територіальної підсудності справ. Законом України «Про правовий режим воєнного стану» передбачено, що у разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів.[2]

У разі неможливості здійснення правосуддя судом з об’єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у

зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами може бути змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, шляхом її передачі до суду, який найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду. У разі неможливості здійснення Вищою радою правосуддя такого повноваження воно здійснюється за розпорядженням Голови Верховного Суду. Відповідне рішення є також підставою для передачі усіх справ, які перебували на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінюється.[1]

Визначено перелік, який налічує 121 суд у різних областях України, територіальну підсудність яких було змінено у зв'язку з неможливістю здійснювати правосуддя під час воєнного стану. Частина судів на територіях, де ведуться бойові дії, працюють, але розглядають лише невідкладні справи. Що стосується судів, розташованих на безпечних на цей час територіях, то вони продовжують працювати у штатному режимі.

Окремо слід наголосити, що навіть в умовах воєнного стану створення надзвичайних та особливих судів, або ж скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства заборонено законом.

Таким чином, незважаючи на складність здійснення

правосуддя в умовах воєнного часу, суди України продовжують працювати на територіях, де це є можливим з огляду на поточну ситуацію, забезпечуючи конституційне право людини на судовий захист. Робота суду залежить від того, яка ситуація склалась у регіоні, де такий суд розташований. Тому необхідно уважно слідкувати за оновленнями, які публікуються на сайтах судів. В разі неможливості прибуття до судового засідання особа має право подати клопотання про відкладення судового засідання або про проведення відеоконференції. Суди мають з повагою ставитись до таких клопотань та за можливості їх задовольняти. Так само суди мають уважно ставитись до пропуску процесуальних строків, уникаючи надмірного формалізму.

Література:

1. Закон України “Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України ‘Про судоустрій і статус суддів’ щодо визначення територіальної підсудності судових справ”;
2. Закон України “Про правовий режим воєнного часу”;
3. Рекомендації Ради суддів України щодо роботи судів в умовах воєнного стану від 2 березня 2022 р.

Ільченко Іван Петрович,

студент 1 курсу магістратури Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

**ОСОБЛИВОСТІ ПОДАЛЬШОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ
СУДОВОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ
ВОЄННОГО СТАНУ НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ ПРОЕКТУ
ЗАКОНУ «ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОДЕКСУ
АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ,
ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ
ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ
УКРАЇНИ (ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ СУДОЧИНСТВА В
УМОВАХ ВОЄННОГО ЧИ НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ)»**

Актуальність теми дослідження зумовлена ти фактом, що умови воєнного стану та повномасштабного вторгнення російських військ на територію України, яке відбулося 24 лютого 2022 року, кардинально внесли свої корективи в усі суспільні відносини нашої держави.

Незважаючи на те, що на сьогоднішній день наша країна героїчно захищає свій суверенітет та незалежність, а в деяких областях точаться запеклі бої й постійні обстріли, однак поряд з тим є сфери діяльності, які навіть попри стан війни не можна поставити на паузу.

До таких сфер належить зокрема і судочинство, так як суди

повинні продовжувати свою роботу для забезпечення потреб населення у вирішенні правових спорів.

Проектом Закону “Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану)” (реєстр. № 7316) прописано які зміни очікує судочинство в умовах воєнного стану.

З таких змін, які мені зразу кидаються в очі, це те, що на період війни повноваження секретаря судового засідання зможуть виконувати інші працівники апарату суду або встановлюється можливість виконувати повноваження секретаря судового засідання свідка, експерта, перекладача, спеціаліста дистанційно.

Вважаю, таке положення прогресивним та актуальним, оскільки всі ми розуміємо справі, що крім судді, який безпосередньо вирішує спір у справі, важливе місце в цьому процесі посідає і секретар судового засідання, який без перебільшення має організувати, щоб це засідання відбулось з дотриманням усіх встановлених регламентів, тому без такої особи, як ми зрозуміли, засідання належно не проведеш, тому пропозиція, яка закріплена в законопроекті вважаю є цілком слушною та позитивною.

Законопроектом передбачено, що якщо неможливо

забезпечити повідомлення учасників в порядку статті 128 цього Кодексу, суд викликає або повідомляє учасників справи та інших учасників судового процесу, які не мають офіційної електронної адреси, про дату, час і місце першого судового засідання у справі будь-якими можливими засобами, на всі відомі засоби комунікації (телефонограма, СМС повідомлення, електронна пошта, повідомлення у месенджерах тощо), а також через оголошення на офіційному веб-порталі судової влади України (з посиланням на веб-адресу відповідної ухвали суду в Єдиному державному реєстрі судових рішень), яке повинно бути розміщене не пізніше ніж за двадцять днів до дати відповідного судового засідання[1].

Учасник справи вважатиметься повідомленим, якщо він підтвердить суду про отримання повідомлення – за допомогою електронної пошти, телефонограми, СМС повідомлення, повідомлення у месенджері тощо. Текст такого підтвердження роздруковуватиметься, а телефонне підтвердження записуватиметься працівником апарату суду, приєднуватиметься до справи[1].

З цього виникає питання, а як дізнатись, що учасник дійсно повідомлений, але він не хоче підтверджувати свою обізнаність про судовий процес, так як не хоче брати у ньому участь. В такому разі чи можна здійснювати розгляд справи, якщо не буде відомостей про факт повідомлення учасника справи? Тому вважаю, що така

пропозиція щодо такої повідомлень слухна, але ж знову таки не завжди вона буде на користь судовому розгляді.

Належним повідомлення вважатиметься й оголошення на офіційному веб-порталі судової влади України (з посиланням на веб-адресу відповідної ухвали суду в Єдиному державному реєстрі судових рішень), яке повинно бути розміщене не пізніше ніж за двадцять днів до дати першого судового засідання та десяти днів – до дати інших судових засідань[1].

Виникає питання, який сенс у посиланні на ухвалу суду в Єдиному державному реєстрі судових рішень, якщо доступ до цього реєстру на час воєнного стану відсутній.

Законопроектом пропонується повідомляти учасників справи, які не мають офіційної електронної адреси, про ухвалення судового рішення шляхом розміщення інформації на офіційному веб-порталі судової влади з посиланням на веб-адресу такого судового рішення в Єдиному державному реєстрі судових рішень

Зараз як бачимо це положення є проблематичним, бо не працюють ЄДР судових рішень.

Строки проведення підготовчого провадження, розгляду справи по суті, строки розгляду апеляційної, касаційної скарги, заяви про перегляд за нововиявленими чи виключними обставинами в умовах воєнного чи надзвичайного стану визначено як розумні.

Також надано можливість суду не дотримуватися

визначених кодексами строків вчинення процесуальних дій – за наявності об'єктивної неможливості їх своєчасного вчинення.

Цілком позитивно ставлюсь до такого положення, бо як ми знаємо на сьогоднішній день з метою в першу чергу забезпечення безпеки осіб та взагалі ситуації, яка відбувається, важко дотримуватись процесуальних строків, що встановлені для здійснення певних дій у мирний час, тому розумність таких строків має залежати від можливості певного судового органу здійснювати правосуддя.

Суд має розпочати розгляд справи по суті не пізніше ніж через шістдесят днів з дня відкриття провадження у справі, а у випадку продовження строку підготовчого провадження - не пізніше наступного дня з дня закінчення такого строку.

В умовах воєнного чи надзвичайного стану суд має розпочати розгляд справи по суті не пізніше ніж через шістдесят днів після встановлення факту повідомлення учасників справи про розгляд справи та встановлення обставин можливості сторін взяти участь у розгляді справи[1].

Суд розглядає справу по суті протягом тридцяти днів з дня початку розгляду справи по суті.

В умовах воєнного чи надзвичайного стану розгляд справи по суті має бути проведене протягом розумного строку з урахуванням можливості учасників справи взяти участь у розгляді

справи.

Мені подобається формулювання «з урахуванням можливості учасників справи взяти участь у розгляді справи», тобто як бачимо в кожному випадку варто враховувати ситуацію, в якій знаходиться сторона та реальну можливість в неї взяти участь у провадженні.

В умовах воєнного чи надзвичайного стану в разі виникнення обставин, які зумовлюють загрозу життю, здоров'ю та безпеці учасників судового процесу, зазначені учасники судового процесу можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів. Підтвердження особи учасника судового процесу здійснюється із застосуванням електронного підпису, а якщо особа не має такого підпису, то у порядку, визначеному Законом України "Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус" або Державною судовою адміністрацією України"[1].

Відносьоь до цього положення позитивно, з огляду на те, що це краще забезпечить безпеку учасників процесу.

В умовах воєнного чи надзвичайного стану, у разі неможливості здійснення повного фіксування судового засідання технічними засобами, хід судового засідання фіксується у

протоколі судового засідання. Секретар судового засідання може вести протокол засідання у режимі відеоконференції (дистанційно).

До цього положення ставлюсь трішки негативно так як в майбутньому можуть виникати багато спорів, де сторони можуть оспорювати певну процесуальну дію, яка вчинялась під час судового засідання, але не була зафіксована технічними засобами, тому підтвердити вчинення такої може бути неможливим.

У разі введення воєнного чи надзвичайного стану за умови, що відсутня об'єктивна можливість виконання процесуальних дій у строки, визначені цим Кодексом для вчинення процесуальних дій судом, - такі процесуальні дії мають бути проведені невідкладно за наявності можливості, але не пізніше ніж через 20 днів після припинення чи скасування воєнного чи надзвичайного стану.

Ставлюсь до такого положення з позитивом так як зрозуміло, що строки під час дії воєнного стану мають бути відтерміновані у разі об'єктивної неможливості вчинення певної дії, покладеної на сторону.

Загалом, як бачимо законопроект націлений на адаптування судочинства до нових реалій сьогодення, тому в загальному можу сказати, що він має як свої плюси, так і мінуси, про які я зазначила вище.

Необхідно відмітити, що в умовах воєнного стану законодавство України, зокрема і нормативно-правові акти, що

регулюють сферу судочинства, мають адаптуватися до нових викликів. Тому на сьогоднішній день судова система України має відігравати важливу роль для нормального продовження функціонування судочинства загалом.

Література:

1. Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану) Проект Закону України від 26.04.2022 № 7316

Калько Анна Іванівна

студентка II-го курсу

юридичного факультету

спеціальність 081 «Право»

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

м. Ужгород, Україна

Науковий керівник:

Менджул Марія Василівна

доктор юридичних наук, професор

заступник декана юридичного факультету

ДВНЗ «УжНУ» з наукової роботи

м. Ужгород, Україна

СУД ТА ВІЙНА: ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Наша держава, за своєю природою, є правовою, що спонукає владу за будь-яких умов стримувати та імплементувати конституційні норми в суспільстві. Суд уособлює в собі справедливість та вирішення конфліктів, що є важливим, особливо, щоб така «державна машина» не зупинила своє функціонування в умовах воєнного стану.

Опираючись на Закон України «Про правовий режим воєнного стану», повноваження судів, органів та установ системи правосуддя, які визначені в Конституції України, не можуть бути обмежені [3]. Такий аспект є досить важливим, адже незважаючи

на війну, люди, підприємства, держава потребують вирішення кримінальних, цивільних, господарських, адміністративних та інших спорів, а також встановлення справедливості, здійснюючи згадану діяльність на основі конституційних цінностей, які є непорушними, тому зупиняти русло роботи судової гілки влади неможливо. А тим більше важливо зберегти свою демократичність, однією із складових якої є поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову. І якщо у цьому механізмі один зупиниться – зупиниться демократія.

Варто згадати і про концепцію перехідного правосуддя, яке у нашій державі вибудовується не за тих обставин, як це сформовано відповідною формулою – після завершення конфлікту, за допомогою міжнародної підтримки, а вже зараз, в умовах війни. Так відбувається, тому що існують два види конфліктів, які потребують вирішення, як зазначають Блага А. та Мартиненко О.: перший – соціальний конфлікт переходу від авторитарного пост-радянського режиму до демократичного (події Революції Гідності), другий – збройний конфлікт переходу у АР Крим та Донбасі (а вже і в таких напрямках, як Північний та Південний, Північно-Західний, себто повномасштабне вторгнення росією) як результат зовнішньої агресії московії. За таких умов актуальною стає не лише аналіз світового досвіду, але й активна підготовка до імплементації основних механізмів та форм перехідного правосуддя. Так, вже

зараз, в умовах «гарячого конфлікту», Україна може здійснювати інституційні реформи, напрацьовувати правові рамки переслідування воєнних злочинців, законодавчо закріплювати механізми надання компенсації жертвам конфлікту [1].

Російсько-українська війна продовжується і відбувається повномасштабно, а тому діяльність судів в умовах правового режиму воєнного стану для нас, на жаль, є актуальною. Кузовкін Е. узагальнив інформацію стосовно сучасної діяльності судів та визначив, що з початку війни 116 судів припинили роботу через окупацію або розташування у зоні активних бойових дій, а щодо діяльності судів у Києві станом на 21.03.2022 р., було визначено:

- Верховний Суд розглядає термінові справи, пов'язані з кримінальним процесом (тобто функціонує Касаційний кримінальний суд);
- Північний апеляційний господарський суд: засідання у всіх справах, призначених до розгляду судом з 28 лютого 2022 р., не відбудуться та будуть перенесені на іншу дату;
- Господарський суд Києва: доступ до приміщень суду тимчасово обмежено, розгляд справ відкладено; телефони не відповідають;
- Печерський районний суд Києва наразі забезпечує розгляд термінових справ (кримінальні справи), всі інші судові справи відкладено; телефони не відповідають;

- Голосіївський районний суд Києва забезпечує розгляд невідкладних справ, які пов'язані з забезпеченням діяльності військово-цивільної адміністрації, справ про адміністративні правопорушення, вчинені на території району (негайний розгляд), та справ, пов'язаних з розслідуванням кримінальних правопорушень (тяжких та особливо тяжких злочинів); телефони не відповідають;
- Вищий антикорупційний суд працює у звичайному режимі, однак є рекомендація звертатися до відповідних працівників суду (номери телефонів зазначені на офіційному сайті та на Фейсбук-сторінці суду) і отримувати релевантну інформацію. Наприклад, деякі справи, що розглядаються колегіально, знято з розгляду на невизначений строк [4].

Варто згадати, що Верховний Суд України зазначив про діяльність судів на своєму веб-сайті, що у разі загрози життю, здоров'ю та безпеці відвідувачів суду, працівників апарату суду, суддів оперативно прийматимуться рішення про тимчасове зупинення здійснення судочинства певним судом. Справи, які не є невідкладними, розглядатимуться лише за наявності письмової згоди на це всіх учасників судового провадження. Не можуть бути відкладеними судові засідання, на яких має розглядатися питання про обрання або продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою [2].

Можна підсумувати, що робота судових органів України в умовах правового режиму воєнного стану працює, а в місцях, де неможливо забезпечити постійну діяльність, створює безпечні умови для продовження роботи. Суспільство потребує справедливого правосуддя, а в умовх війни – це особливо потрібно. Наша держава незламна, а тому влада сприяє та здійснює розвиток правосуддя на теренах нашої держави, як однієї із концептуальних засад Конституції, незважаючи на агресивне повномасштабне вторгнення росії.

Література:

1. Блага А., Мартиненко О. Концепція перехідного правосуддя в Україні: введення у площину юридичної науки. Юридичний вісник. Випуск №4. Реформи в Україні. 2019. с. 32 URL: <http://yuv.onua.edu.ua/index.php/yuv/article/view/941/939> (дата звернення - 02.04.2022 р.)
2. Верховний Суд: Особливості здійснення правосуддя на території, на якій введено воєнний стан. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1261727/> (дата звернення – 02.04.2022 р.)
3. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення – 02.04.2022 р.)

4. Кузовкін Е. Як нині працюють суди. Всеукраїнське професійне юридичне видання. Юридична газета online. Київ. 2022. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/yak-nini-pracyuyut-sudi.html> (дата звернення - 02.04.2022 р.)

Короєд Сергій Олександрович,

доктор юридичних наук, професор,
в.о. президента Науково-дослідного
інституту публічного права,
м. Київ, Україна

**ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРОЦЕДУРИ
ВІДНОВЛЕННЯ ВТРАЧЕНОГО «НЕЗАКІНЧЕНОГО
СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ В МЕХАНІЗМІ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА
СУДОВИЙ ЗАХИСТ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

У зв'язку із військовою агресією Російської Федерації проти України, яка розпочалась 24 лютого 2022 року, в Україні введено воєнний стан. Від зазначеної дати суди, органи та установи системи правосуддя України працюють відповідно до Закону України "Про правовий режим воєнного стану", про що було розміщено відповідну заяву на офіційному веб-сайті Верховного Суду [1]. Цим Законом передбачено функціонування судів, органів та установ системи правосуддя виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, визначені Конституцією та законами України; правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами, створеними відповідно до Конституції України. Водночас Законом встановлено, що у разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій

введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів. Ці законодавчі приписи впливають з положень Конституції України, яка забороняє в умовах воєнного стану обмеження права на судовий захист (права на доступ до правосуддя).

У зв'язку з цим, Голова Верховного Суду зазначав, якщо є можливість вивезти справи із суду з тимчасово окупованої території, то їх передають до іншого суду, визначеного розпорядженням Голови ВС. Якщо ж через певні причини справи не можуть бути передані до іншого суду, є такі виходи: а) за наявності судового рішення суду першої інстанції справа може бути відновлена згідно з процесуальними нормами; б) якщо ж у справі ще не було ухвалено судового рішення, це є підставою для сторони подати новий позов. Відповідно, розгляд судової справи відбувається із самого початку [2]. Тобто існуючий сьогодні процесуальний порядок відновлення втраченого (повністю або частково) судового провадження застосовується лише щодо тих цивільних справ, які закінчено ухваленням рішення або у якій провадження закрито (ст. 488 ЦПК), тобто застосовується щодо "закінченого" судового провадження.

Отже, проблемним є питання можливості відновлення

втраченого ще "незакінченого" судового провадження у справі при зміні територіальної підсудності у зв'язку із воєнним станом, якщо через певні причини матеріали справи не можуть бути передані до іншого суду. Одразу ж зауважимо, що ця проблема існує тому, що Єдина судова інформаційно-комунікаційна система, яка має забезпечити обмін документами в електронній формі (ст. 14 ЦПК) в судах ще не функціонує, а тому справи передаються в паперовому вигляді. А відтак без застосування механізму (чи його аналогу) відновлення втраченого судового провадження не обійтись.

Варто зауважити, що якщо метою відновлення втраченого "закінченого" судового провадження може бути одержання завіреної копії судового рішення, виправлення описок та арифметичних помилок у судовому рішенні, апеляційне чи касаційне оскарження судового рішення, скасування заходів забезпечення позову, вирішення питань щодо звернення судового рішення до виконання тощо (тобто фактично мова йде про необхідність вчинення якихось одиничних процесуальних дій або на стадії оскарження або на стадії виконання судового рішення), то метою відновлення втраченого ще "незакінченого" судового провадження буде забезпечення реальної можливості реалізації взагалі усіх складових конституційного права на судовий захист, зокрема права на доступ до правосуддя та всієї сукупності процесуальних прав, які виникли в учасників справи у зв'язку із

пред'явленням позову та відкриттям провадження у справі, яка перебувала на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінилася.

Тут варто пригадати, що законодавством України раніше вже було передбачено процедуру "відновлення матеріалів справи" при неможливості передачі справ, які незавершені провадженням (тобто які ще розглядались по суті) із судів на тимчасово окупованих територіях та в районі проведення антитерористичної операції на розгляд до інших судів. Так, абз. 2 ч. 3 ст. 1 Закону України "Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції" від 12 серпня 2014 року було передбачено, що у разі неможливості передачі матеріалів справи відповідно до встановленої згідно з цим Законом підсудності вчинення необхідних процесуальних дій здійснюється за документами і матеріалами, поданими учасниками судового процесу, за умови, що такі документи і матеріали є достатніми для ухвалення відповідного судового рішення. Отже, як бачимо, зазначеним Законом фактично запроваджено процесуальний механізм відновлення втраченого, але "незакінченого" судового провадження, метою якого є формування справи (матеріалів справи) заново на підставі поданих учасниками судового процесу документів і матеріалів, а процесуальне оформлення відбувається новим судом або шляхом ухвалення

відповідного судового рішення по суті спору (у випадку, якщо документи і матеріали будуть достатніми для ухвалення судового рішення), або шляхом постановлення ухвали (за аналогією з ч. 3 ст. 494 ЦПК) про відмову у відновленні втраченого незакінченого судового провадження і роз'яснення учасникам справи права на повторне звернення з такою самою заявою за наявності необхідних документів.

Обґрунтовуючи доцільність і ефективність застосування на практиці такого механізму відновлення втраченого "незакінченого" судового провадження в справі, ми також враховуємо, що, по-перше, застосування такого механізму буде відбуватись виключно за ініціативою (заявою) одного із заінтересованих учасників справи до суду, до територіальної підсудності якого згідно із відповідним розпорядженням Голови ВС буде віднесено розгляд справи у зв'язку із воєнним станом, та в межах поданих учасниками судового процесу документів і матеріалів, тобто таким чином буде повністю забезпечено принципи диспозитивності і змагальності цивільного процесу. По-друге, на сьогодні є суди, які вже забезпечують внесення до Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи документів в електронній формі (які можна роздрукувати в електронному кабінеті учасника справи), а також є дані Єдиного державного реєстру судових рішень, в якому є ухвали щодо руху цивільної справи, зокрема ухвали про відкриття

провадження у справі, в якій згідно зі ст. 187 ЦПК обов'язково зазначаються предмет та підстави позову, найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові за його наявності для фізичних осіб) сторін, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання (для фізичних осіб), та зі змісту яких можна встановити обставини справи та ухвалені процесуальні рішення (зокрема щодо забезпечення позову, витребування доказів тощо). Тобто на сьогодні в багатьох випадках все ж таки є можливість відновити втрачене незакінчене судове провадження та продовжити розгляд раніше розпочатої цивільної справи з участю та дотриманням процесуальних прав всіх учасників справи.

Водночас такий механізм потребує встановлення законом строку для передачі матеріалів справи до іншого суду згідно із зміненою підсудністю, ненадходження протягом якого матеріалів справи до нового суду має означати презумпцію втрати незакінченого провадження та бути, за заявою учасника справи, процесуальною підставою продовження розгляду новим судом цивільної справи на підставі відновленого незакінченого провадження. При цьому новий суд не буде окремо розглядати процесуальне питання щодо відновлення втраченого незакінченого судового провадження, а буде продовжувати розгляд справи на підставі поданих учасниками справи документів і матеріалів,

включаючи інформацію з Єдиного державного реєстру судових рішень та Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи, з ухваленням рішення по суті спору або постановленням ухвали про відмову у відновленні провадження при недостатності існуючих (відновлених) документів і матеріалів.

Таким чином, з метою забезпечення реальної можливості реалізації усіх складових конституційного права на судовий захист в умовах воєнного стану, зокрема права на доступ до правосуддя, а також процесуальних прав учасників справи, вбачається за доцільне поширити передбачений абз. 2 ч. 3 ст. 1 Закону України "Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції" механізм відновлення втраченого, але незакінченого судового провадження (з урахуванням наведених ними вище особливостей), на передбачені статтею 26 Закону України "Про правовий режим воєнного стану" випадки зміни територіальної підсудності судових справ у разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан. І навіть, якщо втрачені матеріали справи згодом все ж таки надійдуть до суду, який за зміненою підсудністю буде продовжувати розгляд "відновленої" справи, вони лише будуть долучені і враховані при ухваленні рішення (в такому випадку суд вже буде позбавлений можливості відмовити у відновленні втраченого незакінченого

судового провадження, а зобов'язаний буде ухвалити рішення по суті спору).

Література:

1. Заява Верховного Суду (24 лютого 2022 р.). Офіційний веб-сайт Верховного Суду. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1259866/>.
2. Зміна підсудності, передача справ та відрядження суддів – підсумки наради Голови ВС з керівниками апеляційних судів (26 березня 2022 р.). Офіційний веб-сайт Верховного Суду. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1264923/>.

Огнев'юк Тетяна Василівна,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри приватного права
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Україна

СТВОРЕННЯ ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО СУДУ УКРАЇНИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України постало питання дотримання балансу між виконанням суддями та працівниками апарату професійних обов'язків, пов'язаних з безперервним здійсненням правосуддя та безпекою їхнього життя та здоров'я. Незважаючи на введення з 24 лютого 2022 на території України воєнного стану, суди продовжили здійснювати правосуддя, однак, з певними особливостями: змінювалась підсудність справ, здійснювались відрядження суддів. Під час воєнного стану суди умовно розділились на три категорії: ті, що перебувають в окупації; ті, що перебувають на територіях ведення активних бойових дій; ті, що працюють під час війни без змін. За три місяці війни загальна чисельність звернень до судів України в порівнянні з аналогічним

періодом 2021 року зменшилась в п'ять разів, внаслідок чого постала проблема фінансового та кадрового забезпечення функціонування судової системи [2]. В той же час, за офіційними даними офісу Генерального прокурора України, станом на 15.05.2022 року було розпочато 11 564 кримінальні провадження по обвинуваченню у вчиненні злочинів агресії та воєнних злочинів за ст. 436, 437, 438 Кримінального кодексу України [7].

Є очевидним, що Міжнародний кримінальний суд, який створений та діє при Організації Об'єднаних Націй, не зможе розглянути справи щодо всіх воєнних злочинів, вчинених на території України, тому означені справи розглядатимуться загальними судами України. Попри визнання правничою спільнотою необхідності відновлення системи військових судів, єдиного розуміння щодо концепту їх створення та діяльності у умовах воєнного стану так і не було напрацьовано. Водночас кожен, хто порушив закони і звичаї війни та причетний до агресивної війни, має бути притягнений до відповідальності за скоєне. Наведені обставини актуалізують дослідження питань, пов'язаних з запровадженням військового правосуддя в Україні та розробкою якісного і такого, що відповідає вимогам воєнного часу, законодавчого регулювання означеного інституту.

Військова юстиція – це окрема правова система, яка застосовується до військовослужбовців, а в деяких випадках – і до

цивільних осіб, діяльність яких тісно пов'язана зі збройними силами. Головною метою військової юстиції є збереження дисципліни, належного порядку в збройних силах та забезпечення їх боєздатності [1; С.2]. Визначення означеної головної мети є цілком виправданим зважаючи на специфіку сфери національної безпеки та оборони. Зважаючи на необхідність побудови цілісної системи військової юстиції зміни у цій сфері були розпочаті з відновлення військових прокуратур та реформування військової служби правопорядку. Втім, будь-яка система передбачає функціональну єдність структурних елементів, або ж компонентів, що складають її інституційний зміст. Система військової юстиції є залежною від системних вимог і положень правового забезпечення національної безпеки у воєнній сфері [6, С.141]. За умови створення військової поліції та відновлення військових прокуратур, наступним кроком в побудові органів військової юстиції повинно стати розроблення теоретичної концепції функціонування військових судів в Україні. Розроблення законодавства у сфері правосуддя є складним завданням, яке потребує не тільки порівняльного аналізу законодавства інших країн, але й врахування обставин об'єктивної дійсності. Інститут військових судів успішно функціонує в Польщі, Великобританії та Франції. До ліквідації в 2010 році військові суди діяли в системі судів загальної юрисдикції України, однак були визнані

пережитком радянських часів та ліквідовані. На той час таке рішення начебто відповідало європейським стандартам системи правосуддя, втім з ретроспективного погляду воєнної дійсності стає абсолютно зрозумілим, що ліквідація військових судів була завершальним кроком планомірного знищення існуючої системи військової юстиції в Україні на догоду функціонерам Російській Федерації.

Для побудови досконалої і такої, що відповідатиме викликам часу концепції військового правосуддя необхідно з одного боку врахувати конституційну заборону внесення будь-яких змін до Основного Закону в умовах воєнного стану та з іншого – колосальну необхідність забезпечення діючої судової системи ефективним механізмом розгляду воєнних злочинів. Крім того, потрібно врахувати, що ч. 6 ст. 125 Конституції України заборонено створення надзвичайних та особливих судів, а ст. 6 Конвенції прав та основоположних свобод зобов'язує здійснювати розгляд справ «судом, встановленим законом». За таких обставин, підлягає взяттю до уваги ч. 4 ст. 125 Конституції України, якою встановлено можливість функціонування в Україні вищих спеціалізованих судів. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» такі суди діють в системі судоустрою для розгляду окремих категорій справ. Відтак, вбачається за доцільне створити в системі судів загальної юрисдикції вищий

спеціалізований суд - Вищий військовий суд України, до юрисдикції якого буде віднесено розгляд кримінальних проваджень про військові злочини в т.ч. вчинені військовослужбовцями Російської Федерації; кримінальні справи про злочини (навіть загальнокримінальні) вчинені військовослужбовцями; кримінальні справи про злочини, вчинені військовими в групі з цивільними особами. Такий суд може функціонувати за прикладом Вищого антикорупційного суду України та включати в себе апеляційну судову палату. Для забезпечення можливості здійснювати виїзні судові засідання в т.ч. на територію ведення бойових дій, потрібно внесення змін до діючого кримінального процесуального законодавства. Крім того, на законодавчому рівні відповідно до приписів ст. 33 Закону України «Про судоустрій і статус суддів України» пропонується закріпити однією з вимог, що ставиться до судді Вищого військового суду України наявність статусу військовослужбовця Збройних Сил України. Це надасть можливість військовим слідчим суддям бути допущеними до територій ведення активних бойових дій. Для підвищення ефективності розгляду кримінальних справ Вищим військовим судом України доцільно на базі Національної школи суддів України розробити спеціальний навчальний курс. Крім того, з урахуванням необхідності забезпечення державою належної правової допомоги особам, які підозрюються у вчиненні

воєнних злочинів, пропонується впровадити військову спеціалізацію в адвокатурі України з розробкою та впровадженням у Вищій школі адвокатури спеціального курсу.

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку про те, що запровадження військового суду в сучасній Україні є одним з першочергових завдань законодавця. Створення Вищого військового суду України дозволить підвищити якість та оперативність здійснення правосуддя; зменшить навантаження на суди загальної юрисдикції, які сьогодні внаслідок кадрового голоду, фінансових проблем мають на розгляді велику кількість справ та надасть змогу компетентно, швидко та ефективно розглядати кримінальні справи, пов'язані з вчиненням воєнних злочинів, наблизеними професійно до даних правовідносин суддями.

Література:

1. Вашакмадзе М. Особливості військової юстиції : практичне керівництво / Міндія Вашакмадзе – Женева : DCAF, 2018.
2. Верховний Суд і міжнародний проєкт «Судова влада і суспільство в Україні» визначили пріоритети подальшої співпраці – Режим доступу: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1273924/>.

3. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
4. Закон України «Про Військову службу правопорядку в Збройних Силах України» - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14#Text>.
5. Конституція України – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
6. Стрельцов Є.Л., Полторак С.Т., Аллеров Ю.В., Кривенко О.В., Богучький П.П. Правові основи воєнної безпеки України: Монографія. Львів: НАСВ, 2016. 188 с.
7. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора України – Режим доступу: <https://www.gp.gov.ua/>

Похиленко Ірина Сергіївна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук і права
Київського національного університету
будівництва і архітектури
м. Київ, Україна

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ПІДСУДНОСТІ СУДОВИХ СПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

24 лютого 2022 року Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України було запроваджено воєнний стан, який триває й нині. Відповідно статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а

також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Статті 27-31 Господарського процесуального кодексу України, 25-30 Кодексу адміністративного судочинства України та статті 26-32 Цивільного процесуального кодексу України визначають загальні положення територіальної юрисдикції (підсудності) судових справ. Проте, у зв'язку із військовою агресією російської федерації проти України виникла ситуація, коли стало неможливим забезпечення функціонування судової влади. У частині сьомій статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» було передбачено, що у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами робота суду може бути припинена за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду. Але Вища рада правосуддя була неповноважною у зв'язку з відсутністю повноважень у необхідній кількості членів Вищої ради правосуддя. Це робило неможливим ухвалення рішень про припинення діяльності суду у порядку, передбаченому частиною сьомою статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». У зв'язку з запровадженням військового стану на території України та неможливістю здійснення Вищою радою правосуддя своїх

повноважень, виникла необхідність внесення змін до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Тому, Верховна Рада України 3 березня 2022 року внесла зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо зміни підсудності судів. Так, у новій редакції частини сьомої статті 147 Закону передбачено можливість забезпечення належного функціонування судової влади у випадку виникнення надзвичайних обставин. Зокрема, у разі неможливості здійснення судом правосуддя може бути змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді. Рішення про зміну підсудності ухвалюється Вищою радою правосуддя за поданням Голови Верховного Суду, а у разі неможливості здійснення Вищою радою правосуддя своїх повноважень - за розпорядженням Голови Верховного Суду. Внаслідок зміни підсудності справи передаються до суду, який найбільш територіально наближений до того суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду.

Станом на 10 травня 2020 року Верховним Судом[1] видано 21 розпорядження про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану судів у Харківській, Донецькій, Луганській, Херсонській, Чернігівській, Житомирській, Запорізькій, Київській та інших областях, при цьому є й випадки відновлення підсудності деяких судів. Дізнатись інформацію про

зміну підсудності можна за допомогою сайту Верховного Суду, сторінки у фейсбуці, телеграм-каналу ВС, твіттері та просто за номером Єдиного контакт-центру судової влади України.

Заслуговує на увагу Розпорядження Голови Верховного Суду від 13.03.2022 № 6/0/9-22, яким затверджено рекомендації судам першої та апеляційної інстанції на випадок захоплення населеного пункту та/або суду чи безпосередньої загрози його захоплення. Відповідно до цього розпорядження на випадок захоплення або загрози захоплення суду кожен голова суду і суддя мають діяти відповідно до ситуації, що склалася та умов воєнного стану, приймати розумні та ефективні рішення, усвідомлюючи, що збереження життя і здоров'я людей є їх пріоритетним завданням. Проте, як зазначає голова Верховного Суду Всеволод Князев [2] окупанти мають списки працівників правоохоронних органів, суддів, поліції, СБУ, навіть апаратів українських судів, і на своїх КПП, там, де виїзд із окупованих територій, перевіряють за цими списками суддів і не випускають. Пропонують співпрацювати, затримують.

Підсумовуючи викладене, можна прийти до висновку, що у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України питання діджиталізації щодо визначення територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану стали актуальними та набули практичного значення, адже інформацію

про зміну підсудності можна знайти на офіційних сторінка ВС у соціальних мережах. Тому, що суди - це об'єкти критичної інфраструктури, а отже здійснення судочинства в нашій державі не припиняється і право громадян на судовий захист не може бути обмежено.

Література:

1. Розпорядження про визначення територіальної підсудності справ URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/terutor_pidsudnist / Дата звернення: 10.05.2022 року
2. Голова Верховного Суду: Є інформація, що окупанти не випускають в евакуацію суддів URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/822350.html> Дата звернення: 14.05.2022 року

Хотинська-Нор Оксана Зіновіївна,

докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри нотаріального, виконавчого процесу
та адвокатури, прокуратури, судоустрою
ННІ права Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ СУДДІВ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією росії в Україні було запроваджено правовий режим воєнного стану. Це поставило на порядок денний нові умови існування для українського суспільства та інститутів державної влади. Серед них судова влада, стале функціонування якої є складовою державної безпеки, суверенітету України та верховенства права. Одним із ключовим моментів її діяльності в умовах війни стало питання забезпечення безпеки суддів.

Як показав досвід, набутий за час триваючої в Україні війни, заходи, вжиті органами державної влади з метою забезпечення безпеки суддів, дають можливість розглядати останню з позицій, першочергово, але не виключно, фізичної, гуманітарної та інформаційної безпеки.

Фізична та гуманітарна безпека суддів.

Варто розпочати з того, що на день повномасштабного вторгнення росії на територію України її судова влада не мала ні протоколів, за якими мали діяти суди та організувати свою роботу в умовах військової агресії, ні функціонуючого центрального органу, відповідального за комунікацію та забезпечення незалежності суддів і судової влади.

Відсутність продуманих алгоритмів і повноцінного органу, відповідального за належну координацію, вивели на перший план ініціативи Ради суддів України, які мали ключове значення для стабілізації сфери правосуддя. 24 лютого 2022 року вона прийняла рішення [1], в якому звернула увагу на такі ключові моменти:

- робота судів не може бути припинена;
- безпека людей є первинною ціллю;
- всі органи судової влади повинні розробити плани, які передбачають: заходи збереження особових справ і персональних даних суддів і працівників; переліки судових справ, які підлягають евакуації, а також тих, що підлягають знищенню; місця, куди евакуюються документи, та маршрути їх переміщень; питання евакуації інформаційних технологій і збереження даних;
- відповідальними за організацію екстрених заходів є керівники органів судової влади;
- парламент повинен швидко відреагувати на необхідність законодавчого забезпечення сталого функціонування судової

влади;

- органи влади повинні забезпечити інформаційну безпеку суддів і обмежити публічний доступ до реєстрів, що містять інформацію про них;

- суб'єкти формування ВРП повинні за першої можливості сформувати її склад;

- при Раді суддів України створено оперативний штаб.

Отже, в питанні прийняття ефективних рішень щодо організації роботи судів в умовах війни визначальною стала оцінка, на скільки безпечно для людей здійснювати правосуддя на тій чи іншій території конкретним судом. Адже різна інтенсивність бойових дій на різних територіях, окупація територій визначили неоднорідність у можливостях українських судів здійснювати правосуддя.

Так, на превеликий жаль, загально відомі випадки знищення та пошкодження приміщень судів у містах Харкові, Миколаєві, Чернігові, Києві, в Донецькій, Луганській, Київській, Житомирській та Харківській областях. Зафіксовані трагічні випадки загибелі суддів та працівників судів України.

Рада суддів України рекомендувала зборам суддів, головам судів, суддям судів України у випадку загрози життю, здоров'ю та безпеці відвідувачів суду, працівників апарату суду, суддів оперативно приймати рішення про тимчасове зупинення

здійснення судочинства певним судом до усунення обставин, які зумовили припинення розгляду справ.

Завчасне ухвалення рішень про тимчасове зупинення здійснення судочинства певним судом надавало можливість убезпечити суддів, працівників судів, здійснити їх евакуацію, по можливості здійснити підготовку евакуації чи збереження судових справ, кадрової документації та діловодства. Слід констатувати, що евакуація суддів, працівників судів, органів та установ системи, їх сімей із окупованих територій та територій, де відбувалися бойові дії, здійснювалось власними силами та за допомогою виключно органів судової гілки влади. Інші органи державної влади, що відповідають за подолання наслідків надзвичайних ситуацій, евакуації тощо фактично жодним чином допомоги не надали.

02 березня 2022 року Рада суддів України опублікувала рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану, де зорієнтували суди перевести усіх доступних працівників на дистанційну роботу, визначити мінімальну кількість осіб, які повинні знаходитися у приміщенні суду впродовж робочого дня, чітко розподілити між ними обов'язки; організувати чергування суддів та працівників апаратів судів [2].

З початку широкомасштабного вторгнення органи судової влади координували діяльність і допомагали з розміщенням внутрішньо переміщених працівників судової гілки влади та їх

сімей на більш безпечних територіях нашої країни.

Важливими для збереження життя і здоров'я людей, працівників судів так і дотримання вимог міжнародного гуманітарного права в частині збереження судових справ стали рекомендації, затверджені 13 березня 2022 року Головою Верховного Суду, що були надані судам на випадок захоплення населеного пункту та/або суду чи безпосередньої загрози його захоплення [3]. У Рекомендаціях покроково визначено дії голів судів, суддів, керівників апарату судів у разі загрози можливого захоплення населеного пункту і суду окупаційними російськими військами. У Рекомендаціях зазначається, що на випадок захоплення або загрози захоплення суду кожен голова суду і суддя мають діяти відповідно до ситуації, що склалася та умов воєнного стану, приймати розумні та ефективні рішення, усвідомлюючи, що збереження життя і здоров'я людей є їх пріоритетним завданням. Якщо населений пункт, у якому знаходиться суд, є тимчасово окупованим й немає можливості виїзду з нього, суддям і працівникам апарату суду слід очікувати встановлення евакуаційних коридорів. За наявності евакуаційного транспорту та плану евакуації суддям і працівникам апарату суду доцільно здійснити евакуацію у визначені державними органами місця. За відсутності евакуаційного транспорту залишити (в разі можливості) населений пункт самостійно. При цьому необхідно

керуватися повідомленнями органів влади стосовно безпеки самостійної евакуації.

Інформаційна безпека суддів.

Для забезпечення інформаційної безпеки судів, запобігання загрози життю та здоров'ю суддів, учасників судового процесу у період воєнного стану 24 лютого 2022 року Рада суддів України звернулася до суб'єктів законодавчої ініціативи з пропозицією тимчасово обмежити публічний доступ до декларацій суддів та працівників судової гілки влади, розміщених на сайті Національного агентства з питань запобігання корупції, до декларацій родинних зв'язків та добросовісності суддів, розміщених на сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. До реалізації цих заходів, ухвалено звернутися до Національного агентства з питань запобігання корупції та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України з пропозиціями обмежити публічний доступ до зазначених декларацій, а також інформації про суддівське досьє та досьє кандидатів на посаду судді.

Того ж дня відповідними органами публічний доступ до зазначених декларацій та інформації було обмежено за наслідками комунікації керівників судової гілки влади. Також було тимчасово призупинено доступ до Єдиного державного реєстру судових рішень та сервісу порталу судової влади «Стан розгляду справ».

Рішенням Ради суддів України від 25 березня 2022 року

рекомендовано судам України, Державній судовій адміністрації України, іншим установам системи правосуддя тимчасово відтермінувати до закінчення строку дії воєнного стану в Україні надання відповідей на усі запити про публічну інформацію, які надійшли з початку введення воєнного стану. У разі надходження таких запитів копію направляти Службі безпеки України для ретельної перевірки осіб, які таку інформацію збирають та переслідуваної ними мети [4].

Водночас, наразі багато судів оприлюднюють на власних веб-сайтах певну інформацію, відкрито сервіс “Список судових справ, призначених до розгляду”, тому в обмеженні певної інформації про роботу судів і органів судової влади вже відпала необхідність.

Усі зазначені вище рішення щодо обмеження доступу до публічної інформації були спрямовані на забезпечення інформаційної безпеки в умовах війни, коли публічна інформація щодо діяльності органів державної влади, їхніх працівників, зокрема стосовно суддів, працівників органів та установ системи правосуддя створює ризики загрози їх життю та здоров'ю, може провокувати злочини та становити загрозу національній безпеці держави.

Література:

1. Рішення Ради суддів України № 9 від 24.02.2022 "Щодо вжиття невідкладних заходів для забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні". URL: <http://rsu.gov.ua/ua/documents/130> (дата звернення 12.05.2022).
2. Рекомендації Ради суддів України від 02.03.2022. URL: <http://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu> (дата звернення 12.05.2022).
3. Рекомендації судам першої та апеляційної інстанції на випадок захоплення населеного пункту та/або суду чи безпосередньо загрози його захоплення: розпорядження Голови Верховного Суду № 6/0/9-22 від 13.03.2022. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Recomendatsii.pdf (дата звернення 12.05.2022).
4. Рішення Ради суддів України № 11 від 25.03.2022. URL: <http://rsu.gov.ua/ua/documents/130#> (дата звернення 12.05.2022).

Юраш Іван Іванович,

аспірант 1 року навчання
Ужгородського національного університету
м. Ужгород, Україна

ВЗАЄМНІСТЬ ПОСТУПОК МИРОВОЇ УГОДИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Конституція України передбачає, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом (ст. 55). Якщо йдеться про цивільні права і свободи, їх захист в судовому порядку відбувається за правилами цивільного судочинства. В класичному розумінні в процесі розгляду цивільної справи йде протистояння двох конфліктуючих сторін з визначенням винуватої сторони. Але є можливість існуючий між сторонами конфлікт владнати мирним шляхом, наприклад, завдяки проведенню мирних переговорів з укладенням мирової угоди як результату таких переговорів. На сучасному етапі суспільного розвитку цінність неконфліктного способу вирішення спорів полягає в тому, що він дає можливість зберегти нормальні взаємовідносини сторін, які між ними існували до виникнення спору, економить їх матеріальні та часові ресурси, зменшує навантаження на суд. Для того, щоби мирова угода в цивільному процесі досягла бажаного ефекту, вона повинна базуватися на взаємних поступках.

Незважаючи на те, що прямо в чинному законодавстві вказується на таку важливу рису мирової угоди в цивільному процесі, як взаємність поступок (ч. 1 ст. 207 ЦПК України), в науковій доктрині щодо неї ведуться жваві дискусії. Вони зводяться до того чи можлива мирова угода на підставі односторонніх поступок чи вони мають бути взаємними. Мало того, сперечаються навіть на що саме має бути направлена «взаємність» у мировій угоді.

Як вказували стародавні римляни, мирова угода – це *aliquid datum, aliquid receptum* (щось віддано, щось отримано). Фактично за мировою угодою позивач відмовляється від продовження розгляду цивільної справи в обмін на певні поступки з боку відповідача, який також відмовляється від захисту своїх інтересів у суді або навіть вимог, якщо він подав зустрічний позов. Отже, обидві сторони відмовляються від судового захисту, але не безумовно, а з певним застереженням, беручи на себе ті чи інші зобов'язання по відношенні один одного. Причому, дані зобов'язання повинні бути такими, щоби припинити спір, який виник між сторонами та розглядається судом. Таким чином, дана ознака мирової угоди безпосередньо пов'язана з попередньою: взаємність поступок має бути такою, щоби ліквідувати спір про право та, як наслідок, позбавити суд необхідності вирішувати цивільну справу далі. Сторони самі врегульовують розбіжності між

собою на взаємовигідних для них умовах.

Але не всі науковці підтримують таку позицію. Р.Е. Гукасян вважає шкідливою таку ознаку мирової угоди як взаємність поступок. По-перше, в його розумінні взаємність поступок стосується тільки процесуальних прав і обов'язків сторін, а не матеріальних. Суд не встановлює обставини справи за допомогою доказів при укладенні мирової угоди, а тому не має підстав вважати їх достовірними і, як наслідок, дійсність матеріальних прав та обов'язків сторін передбачувана. Взаємні поступки можливі тільки щодо дійсних прав, якими є процесуальні, а не матеріальних. По-друге, його точка зору зводиться не до того чи можлива мирова угода на підставі односторонньої поступки, а до того, що таку можливість сторонам треба *законодавчо* надати. Він упевнений, що мирова угода може бути результатом взаємного волевиявлення сторін, але без взаємних поступок. Тоді захист суб'єктивних прав буде більш кращий [3, с. 137]. Є.В. Пілехіна також стверджує, що взаємність поступок не є обов'язковим елементом мирової угоди, а двосторонність волевиявлення при укладенні мирової угоди вона вбачає в двосторонніх процесуальних діях сторін: укладення мирової угоди та подання клопотання до суду про її затвердження [6, с. 53]. О.Г. Бортнік, підтримуючи вищевказані аргументи, також заперечує необхідність передбачення взаємних поступок в змісті мирової угоди. Вона наводить декілька цивільних справ, де на її

думку не має поступок з боку відповідача за умовами мирової угоди. Так, в одній справі позивач відмовлявся від стягнення матеріальної та моральної шкоди, а відповідач зобов'язаний інформувати офіційно, що позивач був безпідставно притягнутий до адміністративної відповідальності [1, с. 53-54]. Ще ряд науковців підтримують можливість односторонньої поступки в мировій угоді [5, с. 98; 2, с. 160].

На нашу думку, з вказаною точкою зору взагалі не можна погодитися. Взаємні поступки *повинні* торкатися матеріальних прав і обов'язків сторін та *можуть* стосуватися їхніх процесуальних прав та обов'язків. Якщо зміст мирової угоди не буде стосуватися тих матеріальних прав та обов'язків сторін, щодо яких у них є суперечка, вирішення спору про право не відбудеться. Суд таку мирову угоду ніколи не затвердить. Отже, взаємність поступок однозначно повинна торкатися матеріальних прав та обов'язків сторін справи. І не має значення наскільки для суду вони дійсні та достовірні обставини, з яких ці права і обов'язки випливають. Головне, щоби вони мали значення для сторін та їх переговорного процесу, оскільки мирова угода не направлена на вирішення справи по суті, а на домовленість по матеріальним правам і обов'язкам позивача та відповідача, в які останні насправді вірять.

Суперечка з приводу наявності чи відсутності в мировій

угоді взаємних поступок фактично зводиться до спору про природу договірної зобов'язання, яке є основою мирової угоди: воно одностороннє чи двостороннє. Згідно ч. 2 ст. 626 ЦК України договір є одностороннім, якщо одна сторона бере на себе обов'язок перед другою стороною вчинити певні дії або утриматися від них, а друга сторона наділяється лише правом вимоги, без виникнення зустрічного обов'язку щодо першої сторони; договір є двостороннім, якщо правами та обов'язками наділені обидві сторони договору (ч. 3 ст. 626 ЦК України) [8]. На нашу думку, мирова угода виступає двостороннім договором, де кожна сторона по відношенні до іншої бере на себе певні зобов'язання. Цікаво те, що дані зобов'язання можуть стосуватися також процесуальних прав і обов'язків сторін справи. Зокрема, за ч. 4 ст. 142 ЦПК України сторони можуть в мировій угоді передбачити порядок розподілу судових витрат. Правда, на відміну від матеріальних прав та обов'язків сторін справи, домовленість щодо розподілу судових витрат не обов'язково повинна базуватися на взаємних поступках: може мати місце одностороння поступка. Наприклад, ніщо не заважає покласти на одну сторону всі судові витрати по справі. В цьому разі має місце взаємність, оскільки такий порядок розподілу судових витрат відбувся за домовленістю сторін, але не має поступок на користь один одного, тобто двосторонніх поступок.

Дискусія щодо наявності чи відсутності в мирових угодах в цивільному процесі взаємних поступок далеко не академічний спір, оскільки він має практичний вимір. Так, в одній цивільній справі суд відмовив у затвердженні мирової угоди, оскільки одна сторона взяла на себе зобов'язання (сплатити позивачу 5000 грн.), а інша – ні. Суд резюмував, що «одностороннє бажання вирішити спір не можна віднести до поняття мирової угоди» [7].

Слід погодитися з тими науковцями, які вважають, що взаємність поступок при укладенні мирової угоди не означає рівноцінність таких поступок. Інакший підхід означав б сильне опікування сторін справи з боку держави, що в такій ситуації безпідставно [4, с. 40-41]. Ось чому суд має перевіряти дійсність волевиявлення сторін на укладення мирової угоди, а не те, наскільки вона їм вигідна, окрім випадку її укладення в інтересах сторони, що не володіє цивільною процесуальною дієздатністю (п. 2 ч. 5 ст. 208 ЦПК України). Тут існує пряма вказівка законодавця, що умови мирової угоди не повинні порушувати інтересів сторони справи.

Таким чином, мирова угода в цивільному процесі повинна базуватися на взаємних поступках сторін у матеріальних правовідносинах, що є предметом судового розгляду.

Література:

1. Бортнік О.Г. Мирова угода у цивільному судочинстві: дис. ...канд. юрид. наук. Харків, 2007. 189 с.
2. Гражданский процесс / Под ред. К.С. Юдельсона. Москва: Юрид. лит., 1972. 439 с.
3. Гукасян Р.Е. Избранные труды по гражданскому процессу. Москва: Проспект, 2009. 480 с.
4. Давыденко Д.Л. Мирное соглашение как средство урегулирования частноправовых споров (по праву России и некоторых зарубежных стран): дис. ...канд. юрид. наук. Москва, 2004. 257 с.
5. Князев Д.В. Мирное соглашение в арбитражном процессе: дис. ...канд. юрид. наук. Томск, 2004. 212 с.
6. Пилехина Е.В. Мирное соглашение в практике арбитражного суда и суда общей юрисдикции: дис. ...канд. юрид. наук. Санкт-Петербург, 2001. 146 с.
7. Ухвала Смілянського міськрайонного суду Черкаської області від 8 квітня 2011 р. у цивільній справі №2-347/11. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/14871571> (дата звернення: 22.01.2022)

8. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 22.01.202)

НАПРЯМ VIII

**«Конституційно правові засади реформування
органів державної влади та місцевого
самоврядування: Україна та зарубіжний досвід»**

Ivaniv Ivanna,
postgraduate student

FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE JUDICIAL SYSTEM IN MODERN CONDITIONS

As noted in the scientific literature, the main task of a democratic political system is to ensure the right of man and society to life. Any deviation from this principle means a departure from the democratic model of the political system. To prevent the unfolding of the political process in the anti-democratic direction, the institutions of constitutional control must be guided not only by the letter of the constitution (legal model of the political system) but also by its spirit (socio-philosophical, humanistic principles on which this model is based). Support for the latter is especially important in the modernization period, when human rights violations are sometimes widespread; in stable democratic systems, priority may be given to the letter of the constitutional model of the political system. However,

in order to do so, the institution of the Court must have undeniable political legitimacy. Of all branches of government, judicial institutions have the highest degree of decentralization and specialization; they, unlike parliament and government, are at a minimum distance from social groups and citizens, and thus best embody a horizontal scheme of political governance. Unlike parliament, the court, acting on behalf of society as a whole, can exercise the legitimate will of a wide range of political and economic agents - from the individual citizen to the state as a whole [19, p. 13].

In essence, the constitutional system is a certain established type of constitutional and legal relations and in its content mediates the state and social system provided by the Constitution and guaranteed, the system of democratic system, the constitutional and legal status of the person, etc. [10, p. 135].

In general, the Constitution, as noted by S. Bazylevych - the basic laws of the state, a historical phenomenon and its emergence as a result of the development of society at a certain stage, closely related to the economic structure of society, with the struggle of classes [1, p. 22].

At the same time, the real constitution of the country, according to F. Lassalle, is the actual ratio of forces that exist in the country; the written constitution is strong only and is important when it is an accurate expression of the real balance of social forces. All

states have had a valid constitution at all times. And modern times are not exclusively characterized by valid constitutions, but written on sheets of paper: it is extremely important not to lose sight of it [13, p. 33-36].

According to V. Lagovsky, in modern conditions in the EU the judiciary has no absolute independence from the executive, this is due to the need for governments to take numerous social measures and address the challenges of economic life [12, p. 7].

According to Bulkat M., the judiciary is a relatively independent, legitimate, universal, legal component of state power, which has imperative characteristics and control powers over other components of state power, and provides regulation of a certain range of public relations on the basis of doctrinal provisions on legal state and three-component theory of state power in appropriate forms and specifically established methods based on the content of the signs of its unity and features of legal relations [3, p. 181].

The specificity of the judiciary is that acting, so to speak, "on the side of the state" (because the judiciary, of course, belong to a single and integrated system of public authorities), it in its activities are not subject to one or another interests of the state, and only law and law, as the highest value that governs state, social relations, as well as the processes of interaction between state and society [5, p. 4].

Systematization of separate doctrinal conclusions of scientists gives grounds to D. Bryntsev for classification of functions of judicial power on: 1) external, influencing and operating on a wide range of subjects, and among them first of all: a) justice; b) judicial control; 2) internal: a) judicial administration; b) judicial self-government; 3) combined or mixed: a) law-making function; b) educational; c) preventive. The scholar also notes the need to distinguish between the purely theoretical significance of the system of functions of the judiciary and the functions of all its components (courts of all jurisdictions and levels; bodies of organizational support of the judiciary; bodies of the judiciary). legislation. A clear idea of the single intra-system functions can give a detailed analysis of the implementation of the functions of: 1) a single judge of a local court (judges of courts of first instance); 2) judges of appellate courts; 3) judges of the Court of Cassation; 4) courts (as a whole) of all instances and jurisdictions [2, p. 71-72].

Despite the relative independence of the judiciary, its activities largely depend on other branches of government, for example, the legislature determines the structure of the judiciary, the status of judges. The role of the executive branch in relation to the judiciary lies in its logistical support.

In a democratic society, the legislature has a duty to establish the legal framework under which society lives. The executive is

responsible for the management of society (in the sense that civil servants must perform these functions) in accordance with the legal framework established by the legislature. The function of the judiciary is to resolve disputes between members of society and the state and directly between members of society. The aim of any independent and effective judicial system must be to guarantee a fair, impartial settlement of legal disputes, while respecting the rights and freedoms of all people seeking justice. To achieve this goal, in each case, the court must find the appropriate facts obtained legally, comply with the law and provide effective remedies, especially in cases of human rights violations [16, p. 4].

There is a growing understanding in society that the level of democracy is determined by the place of the court in the state. According to the Constitution of Ukraine, the state is accountable to a person for its activities. The establishment and protection of human rights and freedoms is the main duty of the state. The strength of the judiciary depends on many factors, including a clear organization of its implementation, genuine public confidence in its institutions and bodies, genuine public recognition of their authority. Undoubtedly, to ensure reliable protection of human and civil rights and freedoms, as required by the Basic Law of Ukraine, can only judicial system, which will operate exclusively on the basis of the Constitution, namely: legality, equality of all participants before the law and the court,

publicity process, adversarial proceedings, observance of the presumption of innocence, etc., in the conditions of independence and inviolability of judges [5, p. 5].

The judiciary, as an independent branch of government, is characterized by judicial self-government - the presence of national councils of judges, higher qualification judicial boards, which can decide on the removal of judges from work, imposing fines, promotion or transfer to another place of work [21, c. 168-169].

Legislative and executive bodies may not exercise such powers, although they may appoint judges. And the status of the judiciary is quite ambiguous, because on the one hand it is a strong government, and only it can take the measures and decisions mentioned above, but on the other hand its weakness is manifested in the fact that it does not rely on voter support. Although in some countries jurors are elected by citizens.

Theoretically, the three branches of government of a democratic country should complement each other, should not be "higher" or dominant over others. In a democratic state, the will of the people (people's sovereignty), expressed through a proper democratic process, is paramount. It is also a mistake to believe that any of the three authorities may ever operate in complete isolation from the others. These three authorities rely on each other to provide

the full range of social services needed by a democratic society [16, p. 4].

Among all branches of government, the judiciary, firstly, acts as an arbiter in the relationship between the state and civil society, and secondly - to resolve disputes arising in civil society itself regarding any violations of human and civil rights and freedoms. . It is clear that both functions of the judiciary become especially important in transitional periods, when neither the system of state power is fully formed, nor civil society is sufficiently developed to successfully self-organize. At the same time, the judiciary will meet the expectations of a democratic society only if it is able to make full use of its political and legal ability to influence the decisions and activities of the legislature and the executive. This will allow it to become a guarantor of the protection of human and civil rights and freedoms, social and political stability [5, p. 7].

The defining international legal acts that consolidate the functioning of the judiciary are the Montreal Universal Declaration on the Independence of Justice (1983), the Basic Principles on the Independence of the Judiciary, developed by the United Nations (1985), the European Charter on the Status of Judges (1993), the General (Universal) Charter of Judges (1999), Recommendation № R (94) of the Committee of Ministers of the Council “Independence, Effectiveness and Role of Judges” (1994).

These international legal acts contain the defining principles, is the principles on which the judiciary of a democratic state governed by the rule of law should be based and function. These are the principles of both the actual judicial activity and the principles of building the judiciary. From the point of view of the researched problem the last ones are divided, which are divided into general and special (selection of judges, promotion, professional training, disciplinary responsibility, organization of judicial self-government) [9, p. 46].

A number of provisions on judicial administration are contained in the Montreal Universal Declaration of the Independence of Justice (1983). In particular, it points to the independence of judges from the executive and legislative bodies of the state, the prohibition of executive bodies to exercise control over the judiciary through the administration of courts, to close or suspend their activities, and so on. Thus, paragraphs 4 and 5 state that judges are independent of the executive and legislative bodies of the state. (a) Judges shall have jurisdiction, directly or by way of review, over all matters of a legal nature, including matters of their own jurisdiction and jurisdiction. (b) No special temporary tribunals shall be established. (c) Everyone has the right to a speedy and efficient hearing of cases in ordinary courts or tribunals, on legal grounds within the jurisdiction of the court. (d) Certain restrictions are permitted in emergencies or critical

situations that threaten the viability of the State, but only under the conditions provided by law and only to the extent that they clearly comply with internationally accepted minimum human rights standards. (e) In such emergencies, the State shall ensure that civilians accused of criminal offenses of any kind are heard by ordinary courts (for civilians), which may, if necessary, be extended by additional competent public judges. Administrative detention of persons without charge shall be subject to review by ordinary courts by habeas corpus (review of the lawfulness of the arrest by the court) or similar procedures, in order to confirm the lawfulness of the detention, and to consider any allegations of ill-treatment of the accused. (f) The jurisdiction of military tribunals shall be limited to military offenses committed by military personnel. There should always be a right of appeal to a legally qualified appellate court. (g) No force may be used to interfere with legal proceedings. (h) The executive should not control the judiciary through the administration of the courts. (i) The executive has no power to close or suspend the courts. (j) The executive should refrain from any action or omission that precedes the court's decision or interferes with the proper execution of the judge's decision [14].

It is noteworthy that “there is no single right way to elect judges; the only requirement is that the method of election must

ensure that the appointment of judges is not carried out for dishonest reasons ”[4, p. 125-126].

The European Charter on the Status of Judges (1998) also contains a number of provisions relating to the management of the judiciary. The essence of public administration in this area is that the state must provide judges and the judiciary with all the necessary means for the proper performance of tasks and the administration of justice [6].

The purpose of the Charter (according to its explanatory note) is to define the content of any law on the status of judges, based on the tasks to be achieved: to ensure the competence, independence and impartiality that the public has the right to expect from courts and judges entrusted with protecting their rights. . Thus, this law is not an end in itself, but rather a means of ensuring that persons whose rights are to be protected by courts and judges have the necessary guarantees of the effectiveness of such protection.

Such guarantees of the rights of individuals are provided by the competence of judges, their independence and impartiality. These are positive characteristics, which the law on the status of judges should seek to guarantee, however they at the same time they are negative, because the law should not contain any an element that could negatively affect citizens' belief in such competence, independence and impartiality [17].

The General (Universal) Charter of Judges, adopted on 17 November 1999 by the Central Council of the International Association of Judges, emphasizes, in particular, the importance of the independence of the judiciary. Yes, judges in their work must ensure the rights of everyone to fair and equitable consideration of the case by a judge. They must to support the right of persons who wish to establish their civil rights and responsibilities or in the event of any action being brought against them criminal charges, for a fair and open hearing take place within a reasonable time and should be conducted independently and impartial court. The independence of a judge is an important condition for impartial proceedings that meet the requirements of the law. It is indivisible. All institutions or authorities, both nationally and internationally, must respect, protect and safeguard this independence. The independence of judges must be ensured by law, through the creation and further protection of a judiciary that is truly independent of other branches of government. A judge, as a holder of the judiciary, should be able to exercise his or her powers without any social, economic or political pressure, independently of other judges and governing bodies in the field of justice [7].

Attention should be paid to Recommendation CM / REC (2010) 12 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states on judges, in particular the act setting standards for the

independence of the judiciary and the level at which it should be guaranteed. As stated in Art. 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the purpose of ensuring the independence of the judiciary is to guarantee every person the fundamental right to a fair trial only on a lawful basis and without any outside influence. The independence of judges is guaranteed by the independence of the judiciary in general. This is a basic principle of the rule of law. Judges must have unrestricted freedom of impartiality in accordance with the law and their own understanding of the facts. Judges must have sufficient authority and capacity to carry out to perform their duties, maintaining jurisdiction and the dignity of the court. The jurisdiction of the judge must extend to any person involved in the case, including public bodies or their representatives. The independence of judges and the judiciary must be guaranteed by the Constitution or enshrined in the highest legal level of the Member States. More specific norms should be established at the legislative level. If judges believe that their independence is threatened, they should be able to seek the advice of a panel of judges or another independent body, or use effective remedies. No one has the right to withdraw a case from a judge without good reason. This should be decided by the judiciary on the basis of objective, pre-established criteria and a transparent procedure. Only judges themselves must make decisions in specific cases, based on their own competence, as

defined by law [18].

An important act concerning the proper functioning of the judiciary is the "Basic Principles on the Independence of the Judiciary", adopted by UN General Assembly Resolutions 40/32 of 29 November 1985 and 40/146 of 13 December 1985 [15]. Thus, the act establishes the following principles: 1. Independence of the judiciary, guaranteed by the state and enshrined in the constitution or laws of the country. All state and other institutions are obliged to respect and respect the independence of the judiciary. 2. Freedom of speech and association. According to the Universal Declaration of Human Rights, members of the judiciary, like other citizens, enjoy freedom of speech, religion, association and assembly; however, guided by such rights, judges must always behave in such a way as to ensure respect for their position and to preserve the impartiality and independence of the judiciary. 3. Qualification, selection and training. Persons selected for judicial positions must have high moral qualities and abilities, as well as appropriate selection and qualifications in the field of law. Any method of selecting judges must guarantee against the appointment of judges for improper reasons. 4. Terms of service and term of office. Term of office of judges, their independence, security, appropriate remuneration, conditions of service, pensions and retirement age must be duly guaranteed by law. 5. Professional secrecy and immunity. Judges are required to maintain professional

secrecy regarding their work and confidential information obtained in the course of their duties, except in open court, and may not be compelled to testify on such matters. 6. Punishment, removal from office and dismissal. Accusations or complaints received against a judge in the course of his or her judicial and professional duties must be immediately and impartially considered in accordance with the relevant procedure. The judge has the right to an answer and a fair trial. At the initial stage, the complaint should be considered confidential, unless the judge requests otherwise.

According to I. Ivanochko, the implementation of international standards in the process of judicial reform will address issues related to improving access to justice, strengthening independence, bringing the justice system in line with the needs of society and, as a result, ensure the administration of justice by a professional and independent court. That is why the reform of the judiciary should be based on a new integrated approach, which should include such elements as access to justice, fair decision-making and effective enforcement of court decisions [8, p. 180].

Conclusion. The modern period of state formation requires the formation of new approaches for theoretical and applied understanding of the functioning of the judiciary, their place among other public authorities, the need for proper and guaranteed human rights and freedoms, taking into account legal principles, compliance

with internationally recognized standards in the judiciary. It is today, at a time of challenges for the peoples and nations that have chosen the democratic path of development, including Ukraine, that it is important to ensure the continued effective functioning of the judiciary, taking into account international standards for its construction and development. Among the important principles of the functioning of the judiciary is its independence, including the independence of judges, which includes their proper financial and social security. Corruption risks require compliance with the standards of selection of judges, quality procedures for their selection and evaluation, as well as the functioning of a special independent structure to achieve its goals, which is also an element of the proper functioning of the judiciary. In addition, today it is especially important to intensify the expert and scientific environment, this is the key to building a proper judicial system and ensuring its effective functioning.

References:

1. Bazilevich S. E. Ponyattya ta sut' konstitucii. Zhittya ta naukovo-pedagogichna diyal'nist'. Spogadi. Vibrani statii. L'viv, 1998. S. 22-28.

2. Brincev V. D. Standarti pravovoy derzhavi: vtilennya u nacional'nu model' organizacijnogo zabezpechennya sudovoї vladi : monografiya. Harkiv : Pravo, 2010. 464 s.
3. Bulkat M. S. Teoretiko-pravovi zasady sudovoї vladi: suchasnij koncept : dis. dokt. yur. nauk : 12.00.01. Kiïv, 2019. 444 s.
4. Grin O. Konstitucijne pravo zarubizhnih krayn: navchal'nij posibnik: al'b. ckhem. Uzhgorod: Vidavnictvo FOP Breza A. E., 2015. 183 s
5. Evropejs'ka hartiya pro Zakon “Pro status suddiv” vid 10 lipnya 1998 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_236#Text.
6. Zagal'na (Universal'na) hartiya suddi, uhvalena 17 listopada 1999 r. Central'noyu Radoyu Mizhnarodnoї Asociacij Suddiv v Tajpei (Tajvan') vid 17.11.1999 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j63#Text
7. Ivanochko I. B. Realizaciya mizhnarodnih standartiv shchodo statusu suddiv u hodi provedennya sudovo-pravovoї reformi v Ukraini. Pravo.ua. 2015. № 1. S. 176-181. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pravo_2015_1_28.
8. Kaglyanchuk, I. V. Zarubizhnij dosvid funkcionuvannya sudovih sistem ta jogo vikonannya pri reformuvanni sudovoy sistemi Ukraïni. Naukovij visnik Uzhgorods'kogo nacional'nogo universitetu : Seriya: Pravo, 2013. Vip. 21. T. 1. CH.2. S. 45–49.

9. Konstitucijne pravo Ukraïni / Za red. V. F. Pogorilka. Kiyv, 1999.
10. Krusyan R. A. Reformuvannya sistemi sudoustroyu Ukraini: dosvid, suchasnist', tendency : avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk : 12.00.10 ; Odesa, 2018. 26 s.
11. Lagovs'kij V. M. Princip rozpodilu vladi ta jogo vpliv na sistemu strimuvan' i protivag. Prikarpat's'kij yuridichnij visnik. 2015. Vip. 1. S. 7-11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjuv_2015_1_4.
12. Lassal' F. Sushchnost' konstitucii. CHto dal'she? Sankt-Peterburg : Molot, 1905. 64 s.
13. Monreal's'ka universal'na deklaraciya pro nezalezhnist' pravosuddya vid 01.01.1983 roku. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/mu83323?an=2>.
14. Osnovni principi nezalezhnosti sudovih organiv, ckhvaleni rezolyuciyami 40/32 ta 40/146 General'noy Asambleï vid 29 listopada ta 13 grudnya 1985 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text.
15. Poziciya sudovoy vladi ta yy vidnosini z inshimi gilkami derzhavnoy vladi v umovah suchasnoy demokratii. Konsul'tativna Rada Evropejs'kih Suddiv (CCJE). Visnovok № 18. 2015. 21 s. URL: https://court.gov.ua/userfiles/vusn_18_kr.pdf.

16. Poyasnyval'na zapiska do Єvropejs'koy hartiy pro status suddiv vid 10 lipnya 1998 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a46#Text.

17. Rekomendaciya CM/Rec (2010) 12 Komitetu Ministriv Radi Єvropi derzhavam-chlenam shchodo suddiv: nezalezhnist', effektivnist' ta obov'yazki vid 17.11.2010 № (2010)12. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text.

18. Turkina I. Є. Miscе ta rol' konstitucijno-sudovoї gilki vladi v demokraticnomu politichnomu procesi : avtoref. dis. ... kand. polit. nauk : 23.00.02. Odesa, 2005. 20 s.

19. Shapoval V. M. Konstitucijne pravo zarubizhnih krajn. Akademichnij kurs : pidruchnik. Kiyv: YUrinkom Inter, 2008. 480 s.

Kovtuniak Viktoria,
postgraduate student
Uzhhorod National University

AMENDMENTS TO THE CONSTITUTION AS AN ELEMENT OF THE CONSTITUTIONAL PROCESS: SOME ASPECTS

The Constitution of Ukraine is the normative and legal basis of the constitutional process (which in content is a constitutional transformation in modern Ukraine) as a political and legal process of gradual transformation of constitutional legislation (with a change in the Constitution), development of constitutional relations and constitutional consciousness, creation of security system constitutional law and order in order to form modern Ukrainian constitutionalism [5, p. 167].

The constitutional process has played an important role in the development of democratic principles in Ukraine and is a consequence of the evolution of the political system, which affects all aspects of Ukrainian society and determines the development of the country for many years to come [1, p. 41]. The dynamism and variability of social relations, political and economic systems require a proper response from public authorities and officials. In addition, ensuring the rights and freedoms of man and citizen through restrictions on state power must be real. Consequently, constitutional norms must be relevant to the relations they regulate. Due to the fact that many countries in the world today already have adopted constitutions, the constitutional process can

be implemented through amendments to the constitutions.

It is no secret that the constitutions of states change from time to time. In addition, the old constitutions are disappearing and new ones are being taken in their place. According to V.Ya. Tatsia, “despite the significant positive potential of any Constitution, it is only natural that with the passage of time the question of its reform arises, sometimes even in the form of the adoption of a new Basic Law. Constitutional reform in the life of any country is not only unusual, but sometimes even fateful. After all, the Constitution is the fundamental document that determines the fate of the country for more than a decade “[10, p. 37].

It follows that it is impossible, and not necessary, to prohibit amendments to the constitution. That is why the constitutions establish a special procedure that regulates the process of making changes to it (formal aspect) and certain substantive criteria, ie provisions that, for example, cannot be changed (material aspect).

As you know, one of the important legal properties of the constitution is its stability. The legal guarantee of the stability of constitutions is a special procedure for amending them. This order is designed to ensure both the stability and dynamism of the basic law. In the science of constitutional law traditionally, constitutions, and the way to make changes to them, are divided into flexible and rigid. The constitutions, which are amended in a special way that is more complex than the ordinary legislative procedure, ie the procedure for the adoption

of ordinary laws, are defined as rigid. This requires not only a majority of deputies, but also the implementation of a number of additional procedures. Thus, amendments to the US Constitution are adopted by a two-thirds vote of members of chambers of Congress (parliament) or a specially convened Constitutional Convention. In both cases, the amendments must be ratified by the legislatures or conventions of the three fourth states. Constitutions are defined flexibly, the procedure for amending which differs little from the procedure provided for all other laws. For the most part, the only difference is the number of votes needed by parliament to amend the constitution. If a simple majority (50% + 1) is enough for the current law, it is not enough for the constitution - it is necessary to gather a qualified majority (at least two thirds of the vote). It should be borne in mind that when dividing constitutions into rigid and flexible, it is necessary to indicate which constitution is in question - formal or substantive. Formal constitutions are usually rigid. Material constitutions are always flexible. Of practical importance is only the classification of formal constitutions depending on the complexity of their change, to very strict, for example, the US Constitution of 1787, the Constitution of Ukraine in 1996, and less strict, for example, the Basic Law of Germany in 1949, the Constitution of Kazakhstan in 1995, the Constitution of Spain 1978 and others. [9, p. 55-56]

In addition to, so to speak, the "usual" rigidity in some countries set the so-called fixed norms. The Constitutions prohibit amendments

that affect the constitutional principles enshrined in them. The first such constitution was the French Constitution of 1791, which forbade any revision during the first two legislatures, that is, for four years. Given that the entry into force of the changes required their adoption in three successive legislations (Article 4 of Section VII), only in 1801 could this Constitution be amended. It is known, however, that the next Constitution was adopted in 1793 [7, p. 48].

As Shapoval V. notes, such a classification should be considered as historical, which allows us to emphasize such a key characteristic of the constitution (the basic law) as its rigidity. The concept of rigidity of the constitution has not only scientific but also practical significance, because it indicates its quality as a basic law. Stiffness is one of the guarantees for the implementation of the constitution in this capacity. In this case, different basic laws have different degrees of rigidity, which does not mean differences between them in nature. The degree of rigidity of a particular constitution depends on the peculiarities of the procedure for amending it. This order is usually different in detail from the order of its adoption, but in general they coincide.

As the scientist continues, the analysis of the content of various basic laws allows us to determine the key categories of theory and practice of constitutionalism, which, in particular, include the categories of constitutional rights and freedoms of man and citizen. These categories must be considered in the context of the mentioned "human-

centeredness" of modern constitutional regulation of social relations [11, p. 80-81].

Kolyukh V. draws attention to the fact that in the analysis of the constitutional process the isolation and characterization of its stages as separate moments, periods, stages of its course are important. The following main stages of the constitutional process can be distinguished: initiating the adoption of the constitution or changes to the current constitution; drafting a constitution or constitutional changes; discussion of the draft constitution or constitutional changes; adoption of the constitution or amendments to the current constitution; enactment of the constitution or changes to the current constitution [4, p. 115].

Kupriy V. notes the following main stages of the procedure for amending, which are observed in practice: 1) the initiative and development of an act on amendments to the Constitution; 2) consideration and adoption of the law on amendments to the Constitution; 3) approval of the adopted law; 4) entry into force of the law on amendments and its entry into force. The initiative to make constitutional changes in democracies can belong to citizens and the legislature. In states with an authoritarian regime, this procedure usually belongs to the head of state or the executive. The proposal to amend the text of the Constitution is submitted by the head of state, the government, a group of deputies, and the subjects of the federation. At the same time, the draft law can be drafted both by the head of state and the parliament,

and by a specially created body (constitutional commissions, a special advisory body, the constituent assembly). The right to adopt laws amending the Constitution (constitutional laws) usually belongs to the parliament, which does so independently or with the participation of citizens (constitutional referendum). Usually, amendments to the Constitution must be adopted by a qualified majority vote of parliament (2/3, 3/4, 3/5). In some countries, a bill to amend the Constitution is required to be passed twice, at regular intervals. In most countries, parliament finally passes a law amending the Constitution. In world practice, there is also a procedure for approving amendments to the Constitution by parliaments of two convocations. Under such conditions, several votes are expected by each composition of the parliament to adopt the relevant act. In some countries, the decision of the parliament must be approved by referendum or in the federations - the subjects of the federation [7, p. 48-49].

Instead, it should be noted that the central and most important stage of the legislative constitutional process is the adoption of a law amending the constitution. It should be noted that the norms of the constitutions of most Western European states give this right to the people, who exercise it through a referendum, and the parliament. This approach is fully consistent with the principles of democracy and the provisions of the theory of separation of state power in terms of the implementation of the function of lawmaking by parliament [6, p. 36].

The constitutional process must be the result and means of ensuring people's sovereignty, which is a defining principle for state and national sovereignty. This principle is not only a constitutional formula (which may or may not be included in the text of the basic law). The right of the people to power is a natural right of the human community - society and an absolutely necessary condition for its existence (existence, functioning) and free development. This implies not only the right declared in the Constitution of Ukraine to determine and change the constitutional order, but also the inalienable right to determine the content and form of exercise of power in the state. Given the key role of people's sovereignty for the development of the state and society, ensuring human rights, establishing the rule of law, we have reason to believe that this principle should play the role of political and legal presumption of the constitutional process. It is crucial both for the organization of power in the state (actually constitutional changes, including procedural issues) and in ensuring the appropriate effectiveness of the state mechanism. The constitutional process ensures the functioning of the main constitutional institutions of state power, primarily legislative (legislative, legislative process), executive, judicial, including constitutional justice, as well as the implementation of forms of direct democracy at the national and local levels (electoral, referendum process), local government, rights and freedoms of man and citizen, in general, the functioning of the entire state mechanism and the

implementation of the principle of sovereignty [8, p. 57-58].

The constitutional process is an integral element in the formation and establishment of the principles of constitutionalism, according to which the restriction of state power by the people is real in order to guarantee and ensure the rights and freedoms of man and citizen. Instead, without a constitution, such provision is not possible in the modern world.

As O. Boryslavska points out in this regard, in the conditions of constitutionalism, it is not the fact of the existence of the constitution that is important, but its content, which contains legal and political restrictions on public authorities and officials. The purpose of such restrictions is to ensure the functioning of a human-centered social system, in which the main purpose of the state is to guarantee and protect the rights and freedoms of man and citizen. Of all the systems of government known to mankind, democracy seems to be the most suitable for ensuring the existence of such a system, but not every democracy aims to protect human rights. After all, democracy in its content implies the superiority of the collective (common will) over the individual (individual freedom). Therefore, democracy also needs appropriate restrictions [2, p. 49].

Conclusions. The assertion and guarantee of human and civil rights and freedoms, the provision of legal principles, the restriction of state power by the people, the formation of a human-centered state is

impossible without a fundamental act establishing thorough provisions and norms for the implementation of these tasks. Such an act is considered to be the constitution - the basic law of the state, the implementation of norms and principles in a document that defines the key issues of interaction between the state and the individual.

It is worth agreeing that respecting the constitution means being able to limit one's own intentions and interests by sacrificing them for the common good. To respect the constitution means to refrain from distorting the norms in its interpretation in favor of one or another political force. Finally, to respect the constitution means to abide by it by all participants in the constitutional process and, above all, by the public authorities, which by their actions lay the foundations of law and order and strengthen respect for the current government. This attitude to the constitution is a special condition for the functioning of the legal system of the state in the transitional stages of development, the so-called transit democracies [3, p. 6].

The constitutional process is often seen as a process of adopting a constitution, but its understanding today is broader and can be seen as a process, a way to establish the real supremacy of the constitution, implementation of its principles, real limitation of power and the formation of constitutionalism. In most countries of the world the constitution has already been adopted, but all of them have ensured its actual implementation both by the state and by society and man.

Amendments to the constitution can be considered an integral element of the constitutional process aimed at forming a "living" and relevant constitution, when its functioning is aimed at real approval of fundamental legal principles and ensuring and guaranteeing the right to human and civil liberties.

References:

1. Bajrachna L. K. Konstituciya yak instrument legitimaciy derzhavnoy vladi. Naukovij visnik Hersons'kogo derzhavnogo universitetu. Seriya: Yuridichni nauki. 2017. Vip. 4, t. 1. S. 41–46.
2. Borislavs'ka O. Konstitucijna reforma yak shlyah formuvannya v Ukraini konstitucijnoy sistemi obmezhenogo pravlinnya (na osnovi dosvidu evropejs'koy modeli konstitucionalizmu). Pravo Ukraïni. 2014. № 7. S. 47-54.
3. Koval'chuk V. B. Konstituciya yak osnova legitimnosti publichnoy vladi v pravovij demokratichnij derzhavi. Chasopis Nacional'nogo universitetu "Ostroz'ka akademiya". Seriya "Pravo". 2010. №2. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2010/n2/10kvbpdd.pdf>.
4. Kolyuh V. V. Konstitucijnij proces yak riznovid politichnogo procesu. Visnik Kiïvs'kogo nacional'nogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka: filosofiya, politologiya. № 1(119)/2015. S. 114-116.

5. Krusyan A. Faktori konstitucijnogo procesu v suchasnij Ukraini: u poshukah stabil'nosti ta demokratichnogo rozvitku. Pravo Ukraini. 2014. № 7. S. 167-174.
6. Kuprij V. Pravove reguluvannya procesu vnesennya zmin do konstitucij okremih derzhav svitu (porivnyal'no-pravovij aspekt). Jurnalul juridic national: teorie și practică, 2017. T. 28. № 6-2. S. 33-38.
7. Kuprij V. Poryadok vnesennya zmin do konstituciy u zarubizhnih kraynah. Naukovi zapiski Institutu zakonodavstva Verhovnoy Radi Ukraini. № 6. 2017. S. 44-50.
8. Kuyan I. Konstitucijnij proces yak zasib zabezpechennya suverenitetu v Ukraini. Pravo Ukraini. 2014. № 7. S. 45-63.
9. Majdannik O. O. Konstitucijne pravo Ukraini: Navch. posib. Kiyv: Alerta, 2011. 380 s.
10. Tacij V. Aktual'ni pitannya rozvitku vitchiznyanogo konstitucionalizmu na suchasnomu etapi derzhavotvorennya. Visnik Akademiy pravovih nauk Ukraini. 2008. №3(54). Harkiv : Pravo, 2008. S. 35-42.
11. SHapoval V. Fenomen konstituciy yak osnovnogo zakonu. Pravo Ukraini. 2014. № 7. S. 64-84.

Берч Вероніка Вікторівна,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
м. Ужгород, Україна

Берч Степан Степанович,

старший судовий експерт сектору дослідження
наркотичних засобів психотропних речовин,
їх аналогів та прекурсорів відділу досліджень матеріалів,
речовин і виробів Закарпатського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України
м. Ужгород, Україна

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО ВТОРГНЕННЯ РФ

Численні воєнні злочини росії, злочини проти людяності, геноцид, порушення агресором конституційних прав та свобод людини на території Української держави (зокрема, права на життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканність та безпеку, статеву свободу та недоторканість, права власності та ін.) спонукають сучасних дослідників до численних дискурсів щодо застосування механізму перехідного правосуддя.

Відповідно до норм міжнародного права рф повинна

відшкодувати завдані збитки, спричинені злочинною діяльністю, притягнути до відповідальності винних осіб, а також гарантувати, що такі діяння не повторяться у майбутньому. Відновлення знищеного окупантами займе деякий час, але перш ніж розпочинати відбудову слід визначити розміри завданих збитків для отримання належної компенсації відповідно до норм міжнародного права.

Перехідне правосуддя фактично передбачає реакційний підхід до систематичних або масових порушень прав людини шляхом репарації, тобто відшкодування завданої шкоди, застосування елементів кримінального правосуддя щодо злочинців із врахуванням принципів верховенства права та соціальної справедливості; а також гарантування неповторення таких порушень. Також перехідне правосуддя включає і truth process або truth-seeking, тобто пошук і встановлення правди (істини).

На наше переконання, вагомою рушійною силою у напрямку до ліквідації будь-яких подальших конфліктів із державою-агресором є повна трансформація її політичної системи шляхом подолання імперських поглядів минулого, тотальної зміни державної політики та державно-владних відносин, переходу від авторитаризму до демократії, підвищення рівня правової свідомості та правової культури її громадян, модернізація засобів масової інформації у напрямку фактичного (реального)

висвітлення подій правової та суспільної дійсності тощо. Також важливим вбачається готовність і здатність держави-агресора взяти на себе відповідальність за скоєні злочини аби забезпечити стійкий мир.

Ностальгічні зітхання за найкращими часами, періодом радянського союзу (а насправді комуністичним ярмом), бажання імплемтувати у дійсність імперську парадигму, переписування історії та вивчення цієї брехні у навчальних закладах, ігнорування усіх міжнародних правових стандартів прав людини та морально-етичних норм і принципів, порушення повітряного простору та територіальної цілісності держав (у тому числі незалежної України), численні військові злочини, тероризм і сепаратизм, зазіхання на усталений світовий правопорядок - ось що таке «руській мір». Перехід від авторитаризму, пронизаного амбіціями щодо відновлення радянського союзу, до демократичної форми правління може бути успішним лише за умови подолання спадщини минулого, зокрема серйозних чи масових порушень прав людини.

Зусилля, спрямовані на правосуддя перехідного періоду, можуть суттєво сприяти більш широким, довгостроковим політичним процесам у постконфліктних ситуаціях, які зосереджені на зменшенні насильства та підвищенні безпеки для Європи та світу.

Бєлов Дмитро Миколайович,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
Заслужений юрист України

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ ПАРАДИГМИ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ З БОКУ РФ

«Українсько-російські відносини мають довгу і суперечливу історію, яка нараховує сотні років. Основним її змістом є прагнення Московії та її спадкоємців - Російської імперії, Радянського Союзу та Російської Федерації – унеможливити становлення незалежної держави Українського народу – повноправного члена європейської співдружності націй» - пише В.Горбулін [1].

Збройна агресія Росії, відзначає Г.Яворська, стала довгостроковим чинником деструктивних впливів на глобальну та регіональну безпеку, на українську внутрішню політичну, економічну та соціальну реальність. У часи війни безпекові загрози перетворюються на складники життєвого оточення. Пошуки сутності війни та миру, проблеми їхньої онтології набувають поряд із теоретико-методологічним також і безпосереднє практичне

значення ... Війна і мир належать до категорії явищ, що справляють потужний вплив на розвиток людської думки [2, с. 110].

Таким чином, з 2014 року, а особливо, з після 24 лютого 2022 року «концепт війни» та «концепт забезпечення безпеки держави» становить одне з ключових культурно-цивілізаційних понять, які безпосередньо впливають на формування й зміну конституційно-правової парадигми (*і мова іде вже не тільки про вітчизняну парадигму. На сьогодні слід говорити про зміну конституційно-правової парадигми на глобальному рівні – авт.*).

Сучасне право та його галузі, як дві площини – ординарна та спеціальна – частково перехрещуються, а частково – конфліктують, вони практично не пристосовані і не можуть адекватно реагувати на нові загрози державі, як громадянам нашої країни так і суспільству в цілому, виходять з джерел, які взагалі не розглядають або не відносять до потенційних об'єктів правового регулювання, або не знають, як це можна регулювати. Це загрози від воєн (в тому числі й гібридних).

Отже, цілісне бачення конституціоналізму, покликаного розуміти й пояснювати науку конституційного права, виходячи з певних концептуальних основоположень, що, в свою чергу, наближаються до ряду базових установок та відрізняються довготривалістю свого впливу – нагальна потреба самої науки конституційного права, відповідь на її прагнення пізнати природу

своєї діяльності, а через це і себе. Можливим варіантом такого розгляду служить саме парадигмальний підхід, зміну змісту якого ми в загальних рисах спробуємо застосувати в даній роботі.

Безпека Європейського континенту (а точніше, із погрозами керівника РФ застосувати ядерну зброю – світова безпека) порушена через події навколо України, українській державі заподіяно шкоди ворожими силами з боку РФ та Білорусі. Суттєві територіальні втрати у 2004 році (Автономна Республіка Крим, значна частина Донецької та Луганської областей), бойові дії по всій Україні у 2022 році вимагають виняткових зусиль українського суспільства з усунення згубних причин цих подій та їх наслідків. Безперечно, безпека є визначальною функцією держави, отже, факти великих втрат в означеній галузі вказують на те, що ця функція є враженою, а українська держава й суспільство піддалися смертельній загрозі. Українське суспільство, відзначає О.Береза, не отримало належної відповіді від влади стосовно коренів занапащеної безпеки держави та результатів аналізу причин втрат у цій галузі [3, с. 162].

Новий етап науково-технічної революції, пов'язаний з інформатикою, освітою і культурою, вірно відзначали **Т.Маміраїмов та Е.Байдаров**, формує процеси глобалізації, які створюють серйозні загрози національній безпеці. Якщо у національних урядів не вистачить мужності і ресурсів впливати на

ці глобальні процеси, то вони виявляться втягнутими в воронку чужих цивілізацій, їх інтересів і цінностей. В кінцевому рахунку, це означає втрату головного атрибута суверенітету – національної ідентичності [4].

Згідно з поглядами давньогрецького філософа Епікура держава і право виникають тоді, коли люди укладають між собою угоду з метою забезпечити спільну користь – взаємну безпеку. Отже, основним призначенням держави є безпечне існування соціуму, адже, за вірним твердженням О. Лемака, саме безпека є основним пунктом «угоди», яка укладається між суспільством і найманним ним державним апаратом у провідній теорії походження держави. Безпека соціуму, тобто – соціальна, або суспільна безпека у цьому розумінні виступає синонімом поняття – національна безпека, виходячи з того, що нація – спільнота всіх громадян, та осіб без громадянства, які на даний момент проживають на території держави і підпадають під її юрисдикцію. Тобто національна (суспільна) безпека – це безпека, всіх і кожної особи, які проживають на території України [5, с. 40]. Будь яка небезпека соціуму, суспільства – це автоматично вже й національна небезпека. Крім того, знак рівності між цими поняттями усуне відмінність їх тлумачення, на кшталт, що національна безпека пов'язана тільки з силовими акціями військового чи подібного

характеру, а соціальна безпека – тільки з соціальним (цивільним, мирним, суспільним) ставищем громадян у державі [6, с. 89].

Верховна Рада України 7 лютого 2019 року ухвалила Закон «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)», ініційований Президентом. За відповідне рішення проголосували 334 народних депутатів. Цим документом було внесено зміни до Конституції України, якими закріплюється незворотність стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору [7]. Разом з тим, на превеликий жаль, вторгнення Росії в Україну показало, що архітектура європейської безпеки має бути переглянута. А НАТО виявилось нездатним бути силою, що може зупинити агресора.

В Україні вже не перший день іде дискусія про те, чи варто нам прагнути членства в Альянсі. Хтось каже, що у разі, якщо це настільки критично для Росії, цим можна поступитися. Інші дорікають, що Україна не отримала від НАТО захисту, про який мріяла. Популярною є думка про те, що замість НАТО потрібен інший формат, який давав би Україні ще твердіші гарантії захисту. Власне, останню думку просувають і офіційні посадовці [8].

17 березня 2022 року Президент України В. Зеленський у виступі перед Конгресом США, який транслювався через відеозв'язок, наголосив на необхідності створення нового оборонного союзу U24, оскільки чинні інституції надто повільно реагують на агресію. «Саме у цьому виступі в Конгресі я звернувся і до Сполучених Штатів, і до всіх відповідальних держав щодо створення нового об'єднання U-24. Нового союзу, який гарантуватиме, що кожен агресор отримає скоординовану відповідь світу. Швидко та ефективно. Одразу. Не через тижні, місяці, роки, а за перші 24 години від нападу», - заявив український Президент. В.Зеленський стверджує, що, як свідчить теперішня ситуація, більше не можна довіряти чинним інституціям колективної безпеки, оскільки «бюрократи в міжнародних організаціях» так швидко не змінюються. «Тому ми повинні шукати нових гарантій. Створювати нові інструменти. Брати тих, хто має хоробрість, і робити те, чого вимагає справедливість. Ми вже довели, що можемо робити історичні речі. Це не тільки наш спротив. Не лише оборона», - наголосив Президент України [9].

За словами Керівника Офісу Президента України А.Єрмака, треба зробити так, щоб більше ніхто навіть не думав про розв'язання загарбницьких війн. Зокрема, Україні потрібні надійні всеосяжні та зобов'язувальні гарантії безпеки. Без цього будь-які угоди з Росією будуть лише перемир'ям, тимчасовим і крихким.

«Отже, ми пропонуємо нову колективну угоду щодо гарантій безпеки для України як основу формату колективного реагування на глобальні безпекові виклики», – написав Андрій Єрмак. У перспективі ці умови мають стати основою для багатостороннього формату U-24 (United for Peace) – своєрідної служби порятунку відповідальних держав для країн, що опинились у біді. За його словами, ця служба зможе протягом 24 годин надати гуманітарну, фінансову, матеріальну та військово-технічну допомогу країні, яка зазнала агресії. І протягом доби займеться покаранням агресора шляхом запровадження дієвих та ефективних санкцій [10].

Українськи дипломат В.Єльченко підтримав ідею Зеленського про створення нового формату органу колективної безпеки **U-24**. Дипломат розповів, що це складний процес, але саме це може стати прототипом структури, яка хоч і не замінить ООН, але принаймні створить альтернативу, що працюватиме. «НАТО та ЄС з'явилися як альтернативні та регіональні союзи, роль яких за останні роки сильно зросла. Потім з'явилася ОБСЄ, яка охопила Європу, і певний час вони справлялися з регіональними конфліктами на їхніх просторах. Але **всьому прийшов кінець з захоплення Криму та повномасштабного вторгнення Росії до України**. Я скажу неприємну річ нашим партнерам, але в 2015-2016 роках Франція та Німечина як члени Радбезу ООН

заблокували резолюцію про введення миротворців ООН на Донбас», – відзначив Єльченко [11].

Таким чином з початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України ми спостерігаємо нові вектори розвитку сучасної парадигми конституціоналізму:

- ліберальна доктрина, яка зіграла настільки значиму роль у гуманістичних орієнтаціях держав, потребує сьогодні значного коректування з врахуванням нового підходу до поняття «державна безпека». Парадигма діє, як правило, протягом певного часу, дія ж правової традиції перманентна. Г. Берман відзначає, що час від часу в європейській історії траплялися перевороти, в ході яких руйнувалися правові системи. «Врешті-решт буря вщухала, старе право відновлювалося, але воно вже було вже не те, що раніше. Частина його залишалася незмінною, а частина змінювалася. Відбувається нове народження або переродження правової свідомості. Однак у підсумку відчуття загальної традиції права відновлювалося і навіть зміцнювалося» [12, с. 56]. При цьому, на думку Г. Бермана, «значна частина старого світу зберігалася, а через якийсь час кількість повернутого старого навіть збільшувалася, але в кожній революції ціле – сама парадигма – було новим» [12, с. 56].

- назріла необхідність суттєво скорегувати парадигму і розглядати забезпечення національної безпеки держави не тільки

як характеристику захисту від загроз, а і як урегульовані правом суспільні відносини, що відображають стан та розвиток об'єктів національної безпеки. У цьому випадку, вірно відзначає О.Лемак, за умови правильного розуміння об'єктів національної безпеки та належної організації правового регулювання їх захисту, вирішальними складовими процесу забезпечення національної безпеки стануть аналіз, прогнозування та контроль громадянським суспільством стану та розвитку самих об'єктів національної безпеки, як основних цінностей українського народу так і цілей щодо їх досягнення [5, с. 42].

- напрямком сучасної парадигми конституціоналізму слід передбачити й оптимізацію структури органів забезпечення національної безпеки шляхом: реформування структурних ланок цих органів відповідно до чіткого визначення завдань та функцій усіх органів та їх структурних підрозділів; усунення дублювання та паралелізму в діяльності окремих органів, а також залучення працівників до виконання не властивих їм функцій; визначення оптимальної та обґрунтованої штатної чисельності служб і підрозділів кожного органу; захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру.

- необхідно перейти від практики ситуативного реагування на несподівані загрози й небезпеки до комплексної, довгострокової і науково обґрунтованої державної політики в сфері національної

безпеки з максимальним використанням прогностичних оцінок. Формування в країні стратегії та культури забезпечення національної безпеки свідчить про те, що політика держави на цьому напрямі має стає домінантою українського суспільства. У зв'язку із цим, Україна не повинна копіювати модель парадигми конституціоналізму. Слід сформувавши, пише В. Горбулін, власну модель на основі національних цінностей, національної ідеї, історичного досвіду, традицій, матеріальних й інших можливостей України з урахуванням загальних знань (досвіду інших країн і народів) для досягнення своїх національних цілей і забезпечення національної безпеки [14, с. 12].

- парадигма сучасного конституціоналізму повинна бути спрямована на перегляд структури, ролі та місця міжнародних утворень у системі забезпечення національної безпеки, що хоча за своєю природою спрямовані на забезпечення безпеки, проте на практиці виявилися нездатними реалізувати цю функцію.

Література:

1. Крим. Війна: передумови російської агресії URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/2399.html>

2. Яворська Г. М. Війна і мир у сучасних парадигмах безпекових досліджень. *Стратегічні пріоритети*. № 1 (49), 2019. С. 110-116, с. 110
3. Береза О. Конституційна безпека української держави: історико-правовий аспект. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 162-166.
4. **Мамираимов Т.К., Байдаров Е.У.**, Проблемы национальной безопасности государства в свете послания Н.А Назарбаева народу Казахстана. URL: <http://www.sarap.kz/index.php/ru/pol-ob/pol-ec/256-problemy-natsionalnoj-bezopasnosti-gosudarstva-v-svete-poslaniya-n-a-nazarbaeva-narodu-kazakhstan.html>
5. Лемак О.В. Українська нація і національна безпека: аспекти співвідношення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. №27. С. 40–44.
6. Лемак О.В. Роль Конституції держави в усуненні викликів та загроз, які є наслідками процесу глобалізації. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. № 3. Т. 2. С. 89–94.
7. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 7 лютого 2019

року № 2680-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text>

8. Сидоренко С., Шелест А. Альтернатива НАТО: чем грозит отказ Украины от Альянса по договоренности с Кремлем. Европейська правда. 23 травня 2022 р. URL :

<https://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2022/03/23/7136465/>

9. URL: <https://tsn.ua/ato/zelenskiy-iniciyuvav-stvorennya-novogo-mizhnarodnogo-alyansu-dlya-mittyevoyi-reakcii-na-agresiyu-u24-2011441.html>

10. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/05/02/globalna-systema-bezpeky-vyyavylas-nespromozhnoyu-ukrayina-pokazuye-yak-pobuduvaty-krashhu-andrij-yermak/>

11. URL: <https://tsn.ua/exclusive/pravo-veto-prizvelo-do-paralichu-oon-ukrayinskiy-diplomat-nazvav-alternativoyu-u-24-2056234.html>

12. Горбулін В. Актуальні питання організації стратегічного планування державної політики національної безпеки України. *Стратегічна панорама*. 1999. № 3. С. 12–19.

13. Берман, Г.Дж. Западная традиция права: эпоха формирования: [пер. с англ.] / Г.Дж. Берман. М.: Изд-во МГУ, 1994. 592 с.

14. Горбулін В. Актуальні питання організації стратегічного планування державної політики національної безпеки України. *Стратегічна панорама*. 1999. № 3. С. 12–19.

15. Белов Д.М. Парадигма конституціоналізму: теоретичні питання. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».2012. Випуск 18. С. 57-60.
16. Белов Д.М. Проблеми реформування державної влади в умовах нової парадигми українського конституціоналізму. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». Випуск 19. Ужгород. 2012. с. 65-69.
17. Белов Д.М. Парадигма українського конституціоналізму: правова сутність та зміст. Вісник Запорізького національного університету. Серія «Юридичні науки». 2012. № 4 (Частина I). С. 32-35.
18. Белов Д.М. Удосконалення Конституції як спосіб реалізації парадигми конституціоналізму. Форум права. 2012. № 3. С. 62-67.

Бисага Юрій Михайлович,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна

ЕКЗИСТЕНЦІЯ ПАРАДИГМИ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ ЗА НАДЗВИЧАЙНИХ УМОВ

Парадигма «конституціоналізму» являється однією із найстаріших та найголовніших концепцій науки конституційного права. За весь час становлення ідеї, її удосконалення та впровадження в державний апарат не відбулося вироблення однозначного підходу щодо розуміння теорії конституціоналізму, що зумовлено надзвичайним плюралізмом та неоднорідністю у наукових підходах.

У найширшому значенні доктрину конституціоналізму можна охарактеризувати як, окреслення Основним законом (Конституцією) або сукупністю законів повноважень уряду. Хоча конституціоналізм іноді розглядається як синонім обмеженого уряду, це лише одне тлумачення і аж ніяк не найбільш вживане. У більш загальному вигляді конституціоналізм відноситься до зусиль, спрямованих на запобігання свавільному правлінню. Концепція ж свавілля полягає в здатності правителів керувати

свідомо, тобто з повною свободою розсуду, і служити власним інтересам, а не інтересам керованих. Конституціоналізм намагається уникнути даних небезпек, розробляючи механізми, які визначають, хто може правити, як і для яких цілей. Однак конституційні традиції різняться щодо того, що саме вважається свавільним актом і які механізми пропонують найкращий захист від свавільних дій.

Відтак, конституціоналізм можна охарактеризувати як ідейний інструмент обмеження свавільних повноважень публічних властей. Погоджуємось із твердженням автора наукового напрацювання «Сучасний український конституціоналізм: теорія і практика» Крусян А.Р., яка відмічає, що в основі доктрини сучасного конституціоналізму лежить вчення про характеристику інституціонального антиподу необмеженої всюдозволеності публічної влади [1, с. 3].

С.В. Шевчук стверджує що термін «конституціоналізм» є основою функціонування публічної влади у відповідності до Конституції, де остання розуміється як така, яка заснована на ідеологічних принципах конституціоналізму [2, с. 136–137].

Як справедливо відмічає Наталя Вікторівна, до основоположних принципів конституціоналізму відносять:

- принцип суверенітету,
- принцип народовладдя,

- принцип пріоритету прав і свобод людини,
- принцип верховенства права,
- принцип поділу публічної влади на державну і самоврядну (місцеве самоврядування),
- принцип поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову за наявності системи стримувань і противаг,
- та інші основоположні ідейні засади конституціоналізму [3, с. 21].

Як бачимо, із всього наведеного вище впливає принцип, згідно якого парадигму конституціоналізму більш доцільніше вживати у випадках істинної «конституційної» держави. Погоджуємось із висловлюванням І.І. Забоклицького, який вважає, що про існування теорії «конституціоналізму» доцільніше говорити не там, де Конституція прийнята (у розумінні юридичного акту), а там, де існує істинна «фактична» Конституція – тобто, реальний стан речей, в межах якого забезпечується дієвий механізм організації владних повноважень [4, с. 54].

У світлі викладеного вище постає питання про ефективність та взагалі реальність функціонування інструментів конституціоналізму за надзвичайних умов. За загальним правилом, надзвичайною умовою є стан, за якого існує реальна загроза настання обставин надзвичайного техногенного, природного чи іншого характеру, що створює загрози життю та здоров'ю особи,

територіальній цілісності чи недоторканості країни, державному апарату тощо.

В широкому розумінні до надзвичайних умов ми можемо віднести:

- надзвичайний стан;
- воєнний стан.

Так, положення національного законодавства трактують надзвичайний стан, як: «особливий правовий режим, який може тимчасово вводитися в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до положень даного законодавства повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і

законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [5].

У свою чергу, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» під зазначеним розуміє: «особливий правовий режим, що вводитьься в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [6].

Проаналізувавши нормативні положення, можна дійти до висновку, що будь яка із надзвичайних умов тягне за собою дестабілізацію, паніку та свавілля. Вплив інструментів конституціоналізму за даних умов мінімізується, оскільки владні суб'єкти піддаються моральній паніці та зростає висока ймовірність прийняття нераціональних рішень. В даному випадку у концепції «конституціоналізму» виникає завдання із

забезпечення ефективної моделі дій за вказаної ситуації, зокрема:

- передбачення Конституцією та законами випадків, за яких допускається внесення змін до законодавства, а особливо в частині обмеження прав та свобод людини і громадянина, мінімізація таких обмежень;
- короткостроковість новообмежень та суворе мотивування та обґрунтування причин введення;
 - окреслення кола суспільних правовідносин обмеження чи скасування яких є суворо забороненим.

Погоджуємось із О. Водяніковим, який у свою чергу пропонує власну модель із пристосування концепції конституціоналізму до екстремальних умов, а саме: «leges ex ante, тобто передбачені наперед (передбачені законами винятки, окреслені Конституцією і законами режими надзвичайного і воєнного стану), leges latae, тобто інструменти, що приймаються під час дії екстремальних умов, виходячи з їх інтенсивності, характеру і загроз, але у встановлених Конституцією і законодавством рамках (тимчасове спеціальне законодавство, спеціальні секторальні режими) та leges ex post, тобто законодавчі інструменти, що приймаються за екстремальних умов поза задалегідь встановлених конституційних чи законодавчих рамок, і які легітимізуються чи визнаються неконституційними після нормалізації ситуації (спеціальні секторальні режими)» [7, с. 17].

Отже, як бачимо, концепцією конституціоналізму вироблено чіткий механізм реагування на випадки надзвичайних умов. І як свідчить вітчизняна та зарубіжна практика від ефективності та прогресивності такого механізму залежить стан конституційного ладу в цілому.

Література:

1. Крусян А.Р. Сучасний український конституціоналізм: теорія і практика: автореф. дис.... докт. юр. наук. Спец. 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. Одеса. 2010 р. 40 с.
2. Шевчук С.В. Основи конституційної юриспруденції. К.: *Український центр правничих студій*. 2001. 302 с.
3. Мішина Н.В. Принципи українського конституціоналізму (на матеріалах конституційного реформування місцевого самоврядування). *Юридична Україна*. №3. 2009. С. 21-25.
4. Забоклицький І.І. Основні аспекти сучасного розуміння конституціоналізму. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2015. № 827. С. 53-60.
5. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000 р. №1550-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000 р. № 23. Ст. 176.

6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. №389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015 р. № 28. Ст. 250.
7. Водянніков О. Конституціоналізм в екстремальних умовах: установча і встановлена влада в кризові періоди. *Український часопис конституційного права*. №4. 2021. С. 8-37.

Варга Юрій Юрійович,

прокурор Тячівської окружної прокуратури,
асистент кафедри кримінального права та процесу ДВНЗ
«Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна

ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ПОТЕРПІЛИХ ВІД ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ

У сфері практичного застосування захисту прав потерпілих від збройної агресії РФ наведемо наступні фактичні обставини справ.

Досудовим розслідуванням встановлено, що 08.03.2022 невідомі особи проникли в житловий будинок та в магазин, де пошкодили все майно, що розташовані в м. Буча Київської області, після чого викрали продукти харчування. Оскільки потерпіла Іванова Марія Петрівна разом з своєю сім'єю та побоюючись за своє життя приїхали на територію Закарпатської області, а саме в с. Новоселиця, Тячівського району, де проживають на даний час, та 10.04.2022 звернулась із заявою про вчинення вищевказаного кримінального правопорушення до Тячівського РВП ГУНП в Закарпатській області.

Допитана слідчим СВ Тячівського РВП ГУНП в Закарпатській області потерпіла Іванова Марія Петрівна показала, що вона разом з сім'єю проживала за адресою м. Буча, вул.

Київська, 23, Київська область, в приватному будинку. Крім того у приватній власності потерпілої в м. Буча є будівля, де вона здійснювала підприємницьку діяльність (роздрібна торгівля продуктами харчування та промисловими товарами) – магазин «Аура» (м. Буча, вул. Миколаївська, № 39в, Київської області). До 05.03.2022 року в приміщенні магазину працювали камери відеоспостереження та під час перегляду обстановка порушена не була. А вже 08.03.2022 року її доньці Мирославі на мобільний телефон прийшло повідомлення, що житловий будинок та приватний магазин обкрадають та мародерять, в тому числі вибиті вікна, зірвані ґрати на вікнах, входні двері не пошкоджені, однак в самому приміщенні відсутній будь який товар, всі полиці пусті, відсутні дві кавоварки, пошкоджений термінал для поповнення мобільних телефонів, зірвані камери відео спостереження, все розкидано, однак яка загальна вартість викраденого та пошкодженого майна вона точно оцінити не може.

У зв'язку з тим, що в діях невідомих осіб є наявні ознаки порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, тобто ознаки злочину, передбаченого ч. 1 ст. 438 КК України.

Аналогічними є обставини, які відбулися 15.03.2022. Близько 19 години військовослужбовці збройних сил російської

федерації, застосувавши засоби ведення війни, заборонені міжнародним правом, а також порушивши закони та звичаї війни, що передбачені міжнародними договорами, застосували різного виду озброєння в результаті якого від вибуху вибуховою хвилею було пошкоджено меблі, електроприлади, вікна, двері та інше майно, що розташоване в квартирі N 36 будинку N 15, що розташований по вулиці Петренка в м.Чернігів, яка належить Василю Марині Іванівні 11.08.1950 р.н.

Допитана слідчим в статусі потерпілої Журавська Надія Михайлівна, 01.01.1978 р.н. (рідна донька Василю Марині Іванівни) повідомила, що 22.03.2022 їй зателефонували сусіди і повідомили, що 15.03.2022 близько 19 год. було нанесено ракетний удар збройними силами російської федерації по квартирі в якій раніше проживала її мати. За наслідками враження у вищевказаній квартирі вибиті вікна, пошкодженні входні двері, в самому приміщенні відсутнє особисте майно, все розкидано, однак яка загальна вартість викраденого та пошкодженого майна вона точно оцінити не може.

Дотичними є обставини досудового розслідування за період з 24.02.2022 по 16.05.2022, де загарбники російської федерації на окупованій території пошкодивши ворота гаражного приміщення №18 гаражного кооперативу «Водоспад 1» в м. Маріуполь, вул. Панаса Мирного, 8а, звідки викрали автомобіль марки ВАЗ 1103

д.н.з. АН1149ОІ, який належить Іванову Ігорю Степановичу, мешканцю м. Маріуполь, вул.Ткаченка, 18 б, Донецької області, в результаті чого спричинено матеріальну шкоду на загальну суму близько 50 000 грн. Допитаний слідчим в статусі потерпілого Іванов Ігор Степанович повідомив, що з початку військової агресії російської федерації виїхав з м. Маріуполь на Закарпаття, де останній час проживає в с. Тересва Тячівського району. Декілька днів тому йому зателефонували сусіди і повідомили, що з приміщень гаражного кооперативу військовослужбовці РФ викрали його транспортний засіб марки ВАЗ 0067 д.н.з. АН1276ОІ і використовують його для проведення злочинних військових та терористичних дій на території міста Маріуполь. Заподіяні збитки визначив лише приблизно.

Відтак, як бачимо, кожне діяння російського окупанта за своєю суттю тягне порушення законів та звичаїв війни що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, тобто ознаки злочину, передбаченого ч. 1 ст. 438 КК України. Агресія російських окупантів немає меж та є вкрай жорстокою. Ключем до перемоги української державності над пануючим тоталітаризмом виступає соборне, рівне та неухильне дотримання законодавства як з боку держави так і з боку громадськості.

Васильчук Лариса Богданівна,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна

БЕЗПЕКОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ПРІОРИТЕТ ВНУТРІШНЬОЇ І ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Міжнародне співтовариство та внутрішньодержавний простір стикається із зростаючою загрозою глобальному миру та безпеці. Миру загрожують тероризм, кібервійна, економічні кризи, зброя масового знищення та міждержавні конфлікти. Як наслідок, зусилля з безпекового простору зосереджуються на нівелюванні вказаних загроз. Однак, турбота про навколишнє середовище є не менш важливою для глобальної безпеки в довгостроковій перспективі, в якості як виклику, так і нового інструменту задля забезпечення миру зокрема.

Питаннями національної безпеки та оборони займалася низка провідних вітчизняних науковців, серед яких, зокрема: О. Бодрук, В. Горбулін, О. Їжак, О. Литвиненко, Г. Перепелиця, І. Храбан, О. Хилько та інші.

З плином часу Україна все більше стає інтегрованою до найрізноманітніших міжнародних та регіональних економічних,

політичних, екологічних, безпекових сфер тощо. Останнє, у свою чергу справляє доволі помітний вплив безпосередньо на рівень безпеки України, позаяк, держава починає перебувати та взаємодіяти з колом загроз, присутніх як на національному, так і міжнародному рівнях.

Термін «безпекове середовище» у найширшому розумінні можна представити як сукупність активних дій, які зосереджуються в межах певної території з метою забезпечення безпеки людей, навколишньої сфери та держав в межах такої території.

Свою чергою, звертаючись до нормативного врегулювання, а саме указу Президента України №473/2021 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» підкреслимо, що під безпековим середовищем пропонується розуміти сукупність суб'єктів, які впливають або можуть впливати на національні інтереси, становлять або можуть становити для них небезпеку, для нейтралізації якої необхідне залучення (застосування) сил оборони [1].

Принагідно відмітити, що сферу нормативно-правового регулювання безпекового простору України складають: Конституція України яка оперує такими концепціями, як: «безпека громадянина», «громадська безпека», «безпека держави» [2]; Закон

України «Про національну безпеку України» функціональною спрямованістю якого являється окреслення основ та принципів національної безпеки і оборони, цілей та засад державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз [3]; а також стратегії, зокрема Стратегія забезпечення державної безпеки [4], Стратегія воєнної безпеки України [5], Стратегія кібербезпеки України [6], Стратегічний оборонний бюлетень України [1], Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України [7] тощо.

Зазначимо, що згідно із аналізом політико- та нормативно-правової думки складовими елементами безпекового простору виступають: економічна сфера, політична сфера, екологічна сфера, військова сфера, оборонна сфера та інформаційна сфера.

Незважаючи на компонентну градацію безпекового середовища, неможливо ствердно зазначити, що за наявності будь якої зовнішньої чи внутрішньої загрози страждає одна сфера, навпаки, всі складові є взаємопов'язаними між собою та намагаються блокувати та балансувати ризики на одному рівні.

Що стосується безпосередньо ризиків та загроз щодо нормального функціонування безпекового середовища, то слід підкреслити, що заявлені корелюються за допомогою двох напрямків, а саме: національного та міжнародного.

Як зазначає О.І. Хилько, провідний науковець, старший

науковий співробітник Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, найбільші загрози для сфери безпечного національного простору випромінюють саме внутрошньодержавні чинники, як-от: невключеність України до жодного інтеграційного об'єднання, геополітичне положення, та розмаїтість системи спільних цінностей та спільної ідентичності [8].

Міжнародні або ж глобальні ризики, спровоковані в першу чергу явищем глобалізації, зокрема, в даному випадку мова йтиме про: транснаціоналізацію небезпеки, тероризм, кіберзлочинність, організована злочинність, фінансово-економічна криза тощо.

Підводячи підсумки, відмітимо, що ми погоджуємося із зазначеним підходом щодо більшої ваги національних ризиків, позаяк, вони є більш насущними та актуальними з огляду на актуальний стан державного та громадського правопорядку, особливо в умовах агресивної війни рф.

Слід підкреслити, що сфера безпекового середовища є назвичайно інтенсивною та динамічною, що своєю чергою породжує актуальні виклики та загрози національному та міжнародному правовим порядкам. У зв'язку з цим виникає питання щодо механізму подолання та мінімізації ризиків. На нашу думку, якнайкращим прототипом такого виступає комплекс процедурних дій, які полягають у створенні органів чи залученні

осіб із метою аналізування, прогнозування та розвитку можливих сценаріїв подій з метою нівелювання будь-яких загрозливих чи ризикових ситуацій.

Література:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України»: Указ Президента України від 17.09.2021 р. № 473/2021. *Офіційний вісник Президента України*. 2021 р. № 24. С. 27. Ст. 1088.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018 р. № 31. С. 5. Ст. 241
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки»: Указ Президента України від 16.02.2022 р. № 56/2022. *Офіційний вісник Президента України*. 2022 р. № 17. С. 7. Ст. 911.
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»:

Указ Президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021. *Офіційний вісник Президента України*. 2021 р. № 27. С. 33. Ст. 1321.

6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України від 26.08.2021 р. № 447/2021. *Офіційний вісник Президента України*. 2021 р. № 70. С. 42. Ст. 4417.

7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 червня 2021 року «Про Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України»: Указ Президента України від 20.08.2021 р. № 372/2021. *Офіційний вісник Президента України*. 2021 р. № 69. С. 15. Ст. 4321.

8. Хилько О.Л. Параметри безпекового середовища України. *Міжнародні відносини. Серія: Політичні науки*. №3. 2014. С. 1-19.

Громовчук Мирослава Володимирівна,
доктор юридичних наук, доцент
кафедри конституційного права та
порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ГУМАНІЗМ ТА ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В ПРАВІ: ВИБРАНІ ПИТАННЯ

Гуманізм – це філософський і етико-соціологічний принцип відношення до людини як до вищої цінності. Як духовно-культурне явище гуманізм є головним змістом цивілізаційного процесу, в ході якого він проявляється у різноманітних якостях: етична норма, соціальний ідеал, духовна цінність, свобода волі, взаємодопомога і співробітництво, повага до прав і гідності особистості, рівність і рівноправність, справедливість, захист від зла і насилля [1]. Сучасний підхід із задекларованими принципами демократії дещо є застарілим і весь світ потребує переосмислення набутих та пошуку нових підходів до розуміння рівності, справедливості, захисту і т.д. Необхідна стійкість концепції захисту прав і свобод людини і громадянина досягається шляхом опори на систему принципів, перевірених наукою та практикою. Життєстійкість і прогресивність даної концепції складається за допомогою поєднання правових, моральних, традиційних, інших соціально-регулятивних норм. Врахування такого підходу перешкодить юридичному негативу стати домінуючим явищем правової

системи, стримає натиск правового нігілізму й індиферентності [37, с. 55].

Права людини і громадянина – це найважливіший інститут, який отримав розвиток не тільки в конституційному праві, а й теорії права і в іншому галузевому законодавстві. У другій половині ХХ століття цей інститут висунувся на перше місце, як у внутрішньодержавному, так і в міжнародному плані. Інститут прав і свобод людини і громадянина представляє один з найбільш значних підсумків правового розвитку суспільства, починаючи з найдавніших часів і аж до наших днів, коли права людини стали неодмінним атрибутом демократичної правової держави. Дотримуючись правової концепції прав людини в її сучасному значенні, пише Т. Живуліна, Конституція оголосила людину, її права і свободи вищою цінністю. У сучасних державах права і свободи людини і громадянина гарантуються не тільки Конституцією, й іншим національним законодавством, а й відповідно до загальновизнаних норм і принципів міжнародного права. Це виключно важливе положення, оскільки загальновизнані норми і принципи міжнародного права, міжнародні договори відповідної держави проголошуються як частина його національно-правової системи [2, с. 12].

На сьогоднішній день право, як система правил поведінки, виступає регулятором всіх суспільних процесів в державі. Право

дозволяє і забороняє, охороняє і карає. Іншими словами, право безпосереднім чином впливає на людське життя. Формула, яка складає суть правового регулювання, містить в собі три елемента — права, обов'язки, відповідальність. Право встановлює межі можливого та зобов'язує всіх учасників певних правовідносин не порушувати встановлені правила, інакше порушники нести відповідальність [3, с. 24].

У системі цінностей українського демократичного суспільства на першому місці стоїть людина (ст. 3 Конституції України). Проте взаємозв'язки суспільства й особи, громадянина та держави продовжують ускладнюватись, більш взаємозалежними стають їх інтереси й проблеми, підвищується їх взаємна відповідальність. Усі ці явища та процеси потребують глибокого осмислення, узагальнення і відображення в законодавстві. При цьому, важливе місце посідає проблема конституційно-правового статусу людини і громадянина. Центральний елемент якого – це права та свободи людини і громадянина. Система яких, за вірним твердженням О. Старобора, не може існувати без певних ідей, які закладені в їх основу. Ними є принципи конституційно-правового статусу людини і громадянина [4, с. 22].

Особа в демократичній, правовій державі – це найвища соціальна цінність, яка відіграє вирішальну роль у всіх сферах матеріальній, політичній, соціальній, духовно-культурній

життєдіяльності. При цьому, кожна особа індивідуальна, своєрідна, неповторна, унікальна. Її участь у діяльності правової держави залежить від матеріальних і духовних можливостей у використанні своїх суб'єктивних прав і добровільному виконанні своїх правових обов'язків. Правовий статус особи полягає у встановлені законодавством її прав, свобод, обов'язків, які представляють собою можливості, що перетворюються на дійсність за їх практичною реалізацією [5, с. 73].

Можливості прав і свобод перетворюються на дійсність не тільки завдяки їх використанню громадянами, але і, як відзначають Е. Лукашева і В. Кудрявцев – за рахунок забезпечення з боку держави всіма необхідними матеріальними, соціальними, духовними засобами, охорони та захисту цих прав і свобод відповідними органами [6, с. 3].

У «Декларації демократичних цінностей», що була підписана лідерами семи провідних світових держав, в першому пункті зазначено: «Ми віримо у верховенство права, яке поважає і захищає без остраху і упереджень права і свободи кожної людини і забезпечує умови, в яких потенціал і дух кожної людини розвивається вільно і різнобічно, тим самим забезпечує можливість самореалізації кожної особистості» [7].

Е. Бремс відзначає так: «Якщо ідея, така як «права людини», має бути значимою в усьому світі, вона повинна враховувати

неоднорідність людей у світі», повинна містити певну міру коректності, специфічності та врахування особливостей, бути спрямованою не на абстрактних, а на реальних людей [8, с. 167]. Із цією думкою дотичним є застереження відомого фахівця в галузі прав людини Дж. Донеллі про те, що культурна варіативність людської природи не лише допускає, а й вимагає значної поправки на варіативність прав людини залежно від культури. Та якщо всі права ґрунтуються тільки на культурно визначених соціальних правилах (як це стверджує радикальний культурний релятивізм), ніхто не має жодних прав лише тому, що є людською істотою, застерігає автор. Ураховуючи те, що культура може впливати і впливає на наявність та на вираження багатьох аспектів людської природи, не можна заперечувати існування соціального аспекту людської природи, яка виражається як діапазон можливостей у певних межах. Припускаючи можливість існування універсальних моральних правил або цінностей, автор переконаний, що «права людини в чіткому й очевидному розумінні (невідчужуване право, що однаково належить усім, та на якому ґрунтуються найвагоміші претензії, котрі можуть бути висунуті проти держави й суспільства), є лише одним з механізмів захисту людської гідності, яка в будь-якому випадку є поняттям, що великою мірою визначається культурою» [9, с. 131-132, 133].

Всі це приводить до думки, що сучасний підхід із задекларованими принципами демократії дещо є застарілим і весь світ потребує переосмислення набутих та пошуку нових підходів до розуміння рівності, справедливості, захисту і т.д.

Необхідна стійкість концепції захисту прав і свобод людини і громадянина досягається шляхом опори на систему принципів, перевірених наукою та практикою. Життєстійкість і прогресивність даної концепції складається за допомогою поєднання правових, моральних, традиційних, інших соціально-регулятивних норм. Врахування такого підходу перешкодить юридичному негативу стати домінуючим явищем правової системи, стримає натиск правового нігілізму й індиферентності [10, с. 55].

Не можна не відзначити, що конституційне оформлення обов'язку держави захищати права і свободи людини і громадянина є індикатором демократичного державного будівництва. Цей обов'язок знаходить функціональну визначеність через діяльність владних структур усіх гілок. Захист державою конституційних прав і свобод людини і громадянина від протиправних посягань і прямих порушень, на думку А. Воронова, є додатковою стадією в процесі їх реалізації, виникає у зв'язку з певними юридичними фактами. Такий захист вчені пов'язують з особливою діяльністю держави. Вона може отримати серйозний розвиток і очікувану результативність у задоволенні правозахисних претензій людей

тільки при самостійному системно-діяльній оформленні [11, с. 74].

Політичні та економічні перетворення в нашій державі зумовили переоцінку колишніх соціальних ідей і установок. Зроблені кроки щодо істотного зниження соціальних обтяження суспільства і держави сприймаються населенням далеко не однозначно і тягнуть за собою негативні наслідки. Така ситуація свідчить про те, що соціальні проблеми мають глибокі інституційні корені і за твердженням Т. Міронової «окремими рецептами з нейтралізації конфліктів у суспільстві тут обійтися не можна» [12, с. 3]. При цьому, Е. Лукашева з цього приводу справедливо відзначає, що «права людини покликані сприяти вирішенню одного з найважливіших завдань – забезпечення сталого розвитку сучасного світу» [13, с. 89], а, В. Гурлев і А. Гурлев уточнюють, що «реальний обсяг прав і свобод особистості – це завжди якийсь компроміс, якого вдається досягти в даному суспільстві» [14, с. 84].

Права людини, відзначає І. Загоруй, розглядаються: як основоположна ідея (феномен), що відображає людську гідність, властиву кожній людині, існує на універсальному рівні за межами законодавства та розглядається як моральне й соціальне право та водночас як суб'єктивне право, установлене законом; визначальні засади правового статусу особи; поняття, що характеризує правовий статус людини відносно держави, її можливості й

домагання в певних сферах суспільного життя; як цінності, що захищаються на основі принципу рівності та без дискримінації; найважливіша компонента соціокультурної цивілізаційної системи, стиль цивілізації, основи самого суспільства й держави, її конституційного ладу. Зважаючи ці обставини вказує вчений, очевидно, можна було б говорити про права людини як про оціночний індикатор, який поєднує соціально-правові та моральні імперативи як узаasadничені, відправні, основоположні й невідчужні, що належать кожній людині, а також як своєрідний критерій міри розвитку людини і, відповідно, держави та суспільства [15, с. 69].

У правничій літературі досить часто висловлюються протилежні точки зору щодо реалізації певних стійких стандартів у галузі прав людини. Одні автори вважають, що можливість їх здійснення визначається, насамперед, рівнем соціально-економічного розвитку держави (зокрема, В. Букач [16, с. 28], П. Рабінович [17, с. 84] та ін.). Інші висловлюють думку, що права і свободи людини, закріплені в загальноновизнаних принципах та нормах повинні гарантуватися кожній, гарантуватися конституцією країни та її національним законодавством (зокрема, Т. Миронова [18, с. 3], В. Тимошенко [19, с. 2] та ін.).

На сучасному етапі розвитку наша держава, пройшовши серйозний шлях реформ і перетворень в різних сферах суспільних

відносин, відповідно до принципів побудови демократичної, соціальної і правової держави, проголосила найвищою цінністю людини, її права і свободи, а також поклала обов'язок щодо захисту цих прав на державу. Зміна позитивістського праворозуміння природно-правим, а, відповідно, і зміна законодавства породили необхідність перегляду деяких принципово значущих для вітчизняної науки положень, що стосуються питань захисту прав громадян [20, с. 89].

Природно-правовий підхід визнає найважливішим елементом правової матерії її духовне, ідейне, моральне начало, тобто, правові ідеї, уявлення людей про право. Правові норми і правові відносини лише відображають і втілюють ці ідеї. Таке уявлення отримало вираз у різних правових концепціях і позначалося по-різному: як природне право, юснатуралізм, формальне або філософське право. Закони, за вірним твердженням В. Букача, прийняті державними органами, можуть висловлювати природні права людини, але можуть і розходитися з ними. В останньому випадку закон не буде визнаний обґрунтованим і правовим. Однак зміст природних прав людини не визначається державою, оскільки держава покликана лише закріпити права, належать людині від природи [21, с. 28].

І. Ільїн писав: «Основне завдання позитивного права полягає в тому, щоб прийняти в себе зміст природного права,

розгорнути його у вигляді ряду правил зовнішньої поведінки, пристосованих до умов даного життя і до потреб даного часу, надати цим правилам смислової форми та словесного закріплення й далі проникнути до свідомості та волі людей як пріоритетного об'єданого веління. Позитивне право є доцільною формою підтримки природного права» [22, с. 58]. Разом з тим, із цією точкою зору не можна не погодитися. Звичайно, категорії права і закону не збігаються, оскільки закон є однією з найбільш цивілізованих і досконалих форм вираження права. Але надмірне протиставлення цих двох понять також не приведе до досягнення позитивних цілей. Сучасна юридична думка дійшла до розуміння того, що право усвідомлюється, перш за все, як права людини, а останні не можуть існувати без їх закріплення в нормах законодавства. Саме взаємопроникнення та закріплення природного права в нормах позитивного в співвідношенні як зміст і форма – одне з пріоритетних завдань, що підлягають вирішенню на шляху побудови правової держави [23].

Права людини виникають та існують як багатогранне, складне явище, яке спирається на увесь спектр соціальних факторів, що обумовлюють їхнє існування. Відтак, проблема прав людини має багатоваріантні виміри («звучання»), глибоко проникаючи в мораль, філософію, ідеологію, релігію, право тощо. Тому права людини можуть знаходити і знаходять своє вираження

й безпосереднє опертя в моралі, в ідеології й у психології людей, у їхньому світогляді в цілому, у практиці суспільнополітичних і неполітичних рухів та організацій, у вимогах та особливостях економічного життя сучасного суспільства, у законах [24, с. 69]. З огляду на це у філософсько-правовій літературі основний принцип обґрунтування прав людини з антропологічних позицій виражається в тому, що «людина як людина повинна мати право» [25, с. 152]. Антропологічне обґрунтування прав людини широко обстоюють російські науковці (А.В. Поляков, І.Л. Честнов). На думку А.В. Полякова, «Права людини є єдністю легітимних правових текстів, що включають нормативну поведінку суб'єктів, діючих у власних інтересах, і забезпечених виконанням обов'язків іншими суб'єктами» [26, с. 32].

У процесі розвитку положень про правовий статус особи, закріплених у Декларації незалежності США, а також французькій Декларації прав людини і громадянина (XVIII ст.), інститут прав і свобод став центральним у конституційному праві і серцевиною конституційного ладу [27, с. 164]. Останнім часом досить часто виникає запитання: який сенс займатися правами людини, якщо у нас вже перемогла демократія? [28, с. 45], ототожнюючи при цьому демократію із владою більшості. Одначе, як показує історія, влада більшості може виявитися дуже жорстокою щодо окремих людей або різних меншин (саме більшість винесла смертний вирок

Сократу і навряд чи можна стверджувати, що це добре свідчення про політичний устрій Афін).

Дослідження різнорідних аспектів прав і свобод людини – завдання не з простих. Протагоровська сентенція «людина – мірило всіх речей» в поетапному історичному розвитку знайшла сучасне звучання – «людський вимір», так учасники НБСЄ (ОБСЄ) назвали комплекс запитань у сфері взаємовідносин, пов'язаних з правами людини [29].

Таким чином, визнання людини «мірилом» пов'язане з виявленням системоутворюючих ланок, які забезпечують механізм захисту цього статусу. Комплексне вирішення поставленого завдання, на наш погляд, пов'язано з розглядом конституційної системи захисту прав і свобод людини і громадянина в самостійному форматі. Відзначимо, що в конституційній науці глибше та послідовніше розроблена теорія прав і свобод людини [30; 31; 32; 33; 34; 35; 36]. Висновки, зроблені вченими в даній сфері, систематизація наукового знання про їх природу і сутності, про принципи визначення правового статусу, класифікація прав людини, створюють, за твердженням М. Марнгейм, імпульс для вдосконалення правозахисних механізмів реалізації таких прав, пошуку адекватних і доступних процедур, вдаючись до яких, людина дійсно може відчувати себе, за конституційним визначенням, «найвищою соціальною цінністю».

Відповідно до ч. 2 ст. 3 Конституції України, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [37]. При цьому, конституційне вживання слова «обов'язок» в однині при фактичному поширенні її (обов'язки) на визнання, дотримання і захист орієнтує на їх триєдине сприйняття та дослідження. Такий підхід домінував у вивченні проблем, відбивають взаємовідносини держави та індивіда з приводу реалізації прав і свобод останнього.

Аналіз вітчизняної правозастосовчої практики дає підстави стверджувати, що практично двадцятирічний досвід вивчення та практичного застосування ст. 3 Конституції України в традиційному форматі показав, що істотних позитивних змін у галузі прав і свобод людини і громадянина не сталося. Вони як і раніше порушуються представниками влади, внаслідок чого у індивідів формується недовіра до держави, відторгаються ініціативи органів її влади, включаючи і правоохоронні. Подібний розвиток подій все більше віддаляє нашу державу від якості правової держави і послаблює її; заважає людям усвідомити себе значущими фігурами громадянського суспільства і відстоювати свої права та охоронювані законом інтереси; створює загрозу

серйозного, аж до драматичного, протиставлення України і її громадян [31, с. 26].

Виходячи з тематики нашого дослідження, слід звернути особливу увагу на принципи права.

Статтею 3 Конституції України встановлено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Таким чином, діяльність держави повинна бути спрямована на забезпечення дотримання усіх встановлених прав та свобод людини. Так що цілком очевидно, що всі ці правові аксіоми покликані забезпечувати індивідуальні права і громадянські свободи. Основоположним принципом права, за вірним твердженням Е. Труханова, слід визнати принцип гуманізму, який є соціальним ідеалом, відповідно до якого людина – ключова цінність демократичного суспільства, а лейтмотив і мета всієї системи права – забезпечення його прав і свобод. Гуманізм – наскрізний і найбільш фундаментальний принцип права, що означає визнання цінності людини, повагу до його гідності, забезпечення необхідних умов і можливості дотримання її прав і свобод, прагнення до її блага як до мети суспільного прогресу. Саме від того, наскільки даний принцип реалізований в праві, наскільки глибоко його значення осмислюється суспільною

свідомістю, залежить подальший розвиток права і всього людства в цілому [38, с. 27].

Так, у сучасній філософській літературі під гуманізмом (*від лат. *humanus* — людський*) розуміють систему світоглядних орієнтирів, центром яких є людина, її особистість, високе призначення та право на вільну самореалізацію. Гуманізм визначає вивільнення можливостей людини, її благо критерієм оцінки соціальних інститутів, а людяність — нормою стосунків між індивідами, етнічними й соціальними групами, державами [39, с. 134]. Гуманізм як риса світової культури збагатив етичну думку визнанням самоцінності людського та земного життя. Звідси поступово розвинулася ідея щастя, справедливості та рівності людей [40, с. 6].

Існує досить багато філософських визначень поняття гуманізму. Одне з них визначає гуманізм як визнання цінності людської особистості, її права на вільний розвиток і прояв своїх здібностей, право на свободу і щастя, затвердження блага людини як критерію оцінки суспільних відносин [41, с. 14].

Не ставлячи за мету дослідження історії розвитку цього явища, лише зауважимо, що найвдалішою спробою проникнути в його суть є діалектичне протиставлення з його антиподом – антигуманізмом. Антигуманізм – це, передусім, обмеження, які перешкоджають зростанню творчості вище рівня, який вважається

в культурі, в суспільстві звичним. Він виступає у формі заборони на інновації, в проголошенні цінності, недоторканості певних догм. Конкретний зміст історії людства постійно містить різні скерування людей. Історію людства можна розглядати як історію боротьби свободи і несвободи, рабства, творчості – з її історичними обмеженнями. І найважливішим елементом змісту історичного процесу якраз і є боротьба гуманізму й антигуманізму [40, с. 6].

За своєю сутністю, пише С. Погребняк, гуманізм – це світогляд, у центрі якого – ідея людини як найвищої цінності, ідеологія, що орієнтується насамперед на позитив людини при визнанні її негативу, який потребує контролю й обмежень. У найбільш узагальненому вигляді гуманізм – це філософський, етичний і природно-правовий принцип, що надає людині статусу абсолютної цінності [42, с. 33]. При цьому, вірно зауважує цитований нами вчений, вищі гуманітарні засади, зумовлені сутністю суспільства та прагненням людини до високого, гідного становища, реалізуються передусім у цінностях природного права. Однак, зауважує дослідник, гуманізм поряд зі свободою, справедливістю та рівністю, без сумніву, є також однією з основних засад позитивного права. Це обов'язково необхідно враховувати під час створення, реалізації, застосування й тлумачення юридичних норм [42, с. 34-35].

Вітчизняний науковець М. Костицький, вважає, що гуманізм стверджує цінність людської особистості, людського існування, гідність, права, свободи кожної людини [41, с. 13]. В той же час, відомий конституціоналіст А. Колодій принцип гуманізму відносить насамперед до загальносоціальних принципів права, що акумулюють у собі витоки духовного життя суспільства, а принцип гуманізму права – до власне принципів права (суб'єктивного). Як відзначає цитований нами вчений, останні прямо опосередковують і включають до своєї органіки певну частку змісту загальносоціальних принципів, що мають вирішальне значення для правової системи [43, с. 38].

В той же час, пише Г. Калінічева, гуманізм як шляхетна ідея не міг не знайти свого втілення в праві. Він є однією з найсуттєвіших, органічно властивих праву якостей, з якою пов'язаний так званий другий вимір права як духовного явища. Право ніби переводить гуманістичні ідеали й принципи з соціально-етичної площини в юридичну, внаслідок чого гуманність набуває статусу правового поняття. З цих причин сучасне право іноді афористично визначають як обіцянку людяності, надану однією частиною людей іншій і гарантовану законом [44, с. 2].

За П. Рабіновичем, однією з визначальних рис Конституції України є її гуманістична спрямованість. Виявляється це, пише вчений, зокрема, в тому, що, по-перше, найбільшу частину статей

Основного Закону (майже третину) присвячено саме правам і свободам людини й громадянина; по-друге, він закріплює низку таких прав і свобод, яких не було в жодному з попередніх українських конституційних актів; і нарешті, по-третє, конституційні положення з цих питань змістово (а часто й текстуально) збігаються з положеннями, зафіксованими у фундаментальних міжнародно-правових актах з цієї проблеми – Загальній декларації прав людини, міжнародних пактах, Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини та інших [45, с. 92].

В той же час, А. Колодій та А. Олійник, на наш погляд вірно відзначають, що держава з усіма її владними органами повинна стати головним гарантом забезпечення конституційних прав, свобод та обов'язків. Водночас, пишуть науковці, вона сама повинна реформуватися, виходячи з того, що побудову правової держави потрібно розпочинати із забезпечення цих прав, свобод та обов'язків, бо останні є складовою загальносоціального принципу гуманізму. Гуманізм — це принцип, згідно з яким вищою цінністю є самоцінність кожної людини в сукупності з її невід'ємними правами. Його складовими є доброта, милосердя, співчуття, співпереживання, увага до людини, прагнення допомогти їй зайняти гідне місце в житті, позбавитися всього негативного [46, с. 208].

На думку В. Васецького, принцип гуманізму — це конституційний принцип, що знайшов вираження в Конституції України. Закріплений цей принцип на міжнародному рівні, зокрема в Декларації прав людини та Європейській конвенції про захист прав і основоположних свобод людини та інших міжнародно-правових актах. Принцип гуманізму задекларований не тільки на рівні Конституції України. Він пронизує всю правову систему України та правову систему будь-якої цивілізованої держави світу [47, с. 169].

Відповідно до інших міркувань, тенденція посилення в сучасному праві гуманістичної складової пов'язується з визнанням особливого значення ідеї гідності людини, що легітимує такі стандарти, як свобода, рівність, справедливість, основоположні права людини, й визначає їхній зміст. Вона ґрунтується на поширеному в моральній філософії твердженні, що самого лише принципу справедливості вже недостатньо для існування людської громади. Дуже важливо, щоб поважався такий тип суспільних відносин, який підносить індивідів через виокремлення їх особливостей, який робить їх важливими для інших, такими, на яких зважають у групі, які є вартими уваги [42, с. 35].

Принцип гуманізму, пише М. Момот, парадокс «співмірності» вирішує таким чином, щоб при захисті інтересів постраждалої сторони (наприклад, потерпілого) надати винному

можливість, випробувавши страждання (в першу чергу, морального характеру), виправитися, стати законослухняним членом суспільства [48, с. 25].

Гуманізм правових приписів виражається, пише С. Чеботарьов, і в тому, що вони гарантують недоторканість особи: ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню; усі особи, позбавлені волі, мають право на гуманне поводження і повагу їх гідності тощо. Таким чином, у своїх найкращих зразках право концентрується навколо людини, його цінностей та інтересів, забезпечує їх захист, створює умови для реалізації потенціалу людини, хоча й не гарантує результат цієї реалізації без її власних зусиль. В цілому гуманізація, відзначає вчений, - одна з основних сучасних тенденцій розвитку прав і свобод людини і громадянина. Ця тенденція пов'язується з визнанням особливого значення ідеї гідності людини, яка легітимує і визначає юридичний зміст таких стандартів, як свобода, рівність і справедливість, конституційні права людини. Гідність людини, за твердженням науковця, розглядається як провідний гуманістичний концепт, як «архімедова точка опори» сучасного західного права і сучасної конституційної держави, що ґрунтується на кантівському вченні про моральну автономію особи. Це знайшло втілення в Загальній декларації прав людини. Ця ідея втілена в

задекларованих в Конституції України загальних принципах (відповідно до ст. 3, людина, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю). Саме ця конституційна норма справедливо розглядається як юридичний фундамент гуманістичного спрямування розвитку суспільного та державного життя в Україні [49, с. 79].

Фундаментальність і загальновизнаність принципу гуманізму зумовлена системою його імперативів і субімперативів, його структурних компонентів. При розгляді формальних та практичних аспектів реалізації принципу гуманізму ми неминуче стикаємося з проблемою його поліструктурності, тому що реалізація даного принципу зачіпає необхідність реалізації його складових [50, с. 25].

Одним з компонентів, на наш погляд, є стан рівня моральності суспільства, досягнення найвищого розвитку суспільства безпосередньо пов'язане з рівнем розвитку члена такого суспільства, громадянина, посадової особи і т.д. У суспільстві з високим рівнем моральності та моралі не має значення, формалізовані ці права чи ні, тому що реалізація прав людини в такому суспільстві є природною.

Так, на думку Ч. Кулі, людина не існує поза соціального порядку, і тільки на його основі він може удосконалювати свою

особистість, причому лише в тій мірі, в якій сам цей порядок досконалий. Далі автор зазначає, що будь-яка людина в будь-який період свого життя вільна або невільна залежно від того, опиниться вона чи ні в умовах, які сприяють повному й гармонійному розвитку її особистості [51, с. 75].

П. Новгородцев, в свою чергу, зауважив, що нові завдання правової держави більш ніж будь-які інші вимагають зміцнення та підтримки з боку факторів моральних, засобів виховання та всяких способів громадського впливу на умови і характери людей, що мусять вільними зусиллями суспільства створювати більш досконале суспільство [52, с. 25]. Б. Чичерін в своїх працях пише про те, що будь-яка дія відбувається під впливом відомого внутрішнього або зовнішнього спонукання або через досягнення певної мети. Далі автор підкреслює, що коли відповідно до юридичного закону дію викликано не страхом зовнішнього покарання, а усвідомленням обов'язку, вона отримує моральний характер [53, с. 12].

Реформування конституційного ладу, що відбувається в нашій державі, зумовлює нове значення принципу гуманізму, як фундаментального принципу права, що дозволяє конкретизувати і по-новому окреслити його зміст. Викладені обставини підтверджуються тим, що багато сучасних провідних правознавці, що стоять на різних позиціях, в той же час, виділяють принцип гуманізму, як невід'ємний принцип права і законодавства. При

цьому на сьогоднішній день немає чіткого законодавчо закріпленого терміну «гуманізм», практично не розробляються нові концепції про зміст даного принципу в правовій науці. У той же час, за вірним твердженням Е. Труханова, питання гуманізму в контексті сучасності було і залишається ключовим в науці конституційного права, теорії держави і права, філософії права, в розумінні суті прав і свобод в різних сферах людської життєдіяльності [38, с. 28].

Таким чином, гуманізм, на наш погляд, як правова категорія, являє собою світогляд, що розглядає людину як вищу, самодостатню і самоусвідомлюючу цінність. Гуманізм виражає ставлення до людини принаймні з двох боків: визнає соціальну цінність людської особистості й відкидає все, що є несумісним з такою її оцінкою. Отже гуманізм є певною моральною вимогою до поведінки людей, тобто певною категорією морального усвідомлення людини найвищою соціальною цінністю в державі.

Література:

1. Морозова Л.П. Гуманізм: особливості історичного розвитку. URL: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/morozova.php>
2. Живулина Т.Л. Права человека в современных теориях правопонимания : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Н. Новгород: РГБ, 2007. 220 с.

3. Явич Л.С. Общая теория права. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. 285 с
4. Старобор О.В. Принципи конституційно-правового статусу людини і громадянина. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2012. № 2. С. 22-25.
5. Воронов А.А. Роль адвокатуры в реализации конституционного права на квалифицированную юридическую помощь : дисс.докт.юрид.наук по спец. 12.00.11 - судебная власть, прокурорский надзор, организация правоохранительной деятельности, адвокатура. М., 2008. 490 с.
6. Кудрявцев В.Н., Лукашева Е.Л. Новое политическое мышление и права человека. Вопросы философии. 1990. № 5. С. 3-11.
7. Акимов Н.А. Вооруженные конфликты: понятие, виды, причины и способы разрешения. Военно-юридический журнал: Федеральное издание. 2010. № 4. С. 2-5.
8. Бремс Е. Вороги чи союзники? Фемінізм та культурний релятивізм як дисидентські голоси в розмові про права людини. Права людини: концепції, підходи, реалізація : Пер. з англ. / Під ред. Б. Зізік. К.: Вид-во "Ай Бі", 2003. С.145-173.
9. Доннеллі Дж. Культурний релятивізм та універсальні права людини. Права людини: концепції, підходи, реалізація : Пер. з англ. / Під ред. Б. Зізік. К.: Вид-во "Ай Бі", 2003. С.129-144.

10. Мархгейм М.В. Конституционная система защиты прав и свобод человека и гражданина в Российской Федерации: Дис.... д-ра. юрид. наук / М.В.Мархгейм - Москва, 2005. - 384 с.
11. Воронов А.А. Роль адвокатуры в реализации конституционного права на квалифицированную юридическую помощь : дисс.докт.юрид.наук по спец. 12.00.11 - судебная власть, прокурорский надзор, организация правоохранительной деятельности, адвокатура. М., 2008. 490 с.
12. Миронова Т.К. Основные права человека в Конституции и международно-правовых нормах. *Гражданин и право*. 2006. № 4. С. 3-7.
13. Лукашева Е.Л. Права человека: геополитический подход. *Государство и право*. 2001. №5. С. 87-90.
14. Гурлев В.В., Гурлев Л.В. Социальное государство и общество. СПб, 2002. 312 с.
15. Загоруй І.С. Поняття «права людини»: теоретико-правові підходи до розуміння прав людини. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2016. № 2. С. 66-82.
16. Букач В. Зміст конституційних прав і свобод громадян. *Право України*. 2001. № 9. С. 28-31.

17. Рабінович П.М. Права людини та їх юридичне забезпечення (основи загальної теорії права і держави): Навч. посібник. К., 1992. 330 с.
18. Миронова Т.К. Основные права человека в Конституции и международно-правовых нормах. Гражданин и право. 2006. № 4. С. 2-8.
19. Тимошенко В.І. Юридична і фактична рівність: проблеми розмежування. Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 33. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. С.2.
20. Лукашева Е.Л. Права человека: геополитический подход. Государство и право. 2001. №5. С. 87-90.
21. Букач В. Зміст конституційних прав і свобод громадян. Право України. 2001. № 9. С. 28-31.
22. Ильин И.А. О сущности правосознания. М., 1993. 218 с.
23. Труханова, Э. Ф. Защита прав человека при проведении биомедицинских исследований :теоретический аспект : диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.01 - теория и история права и государства ; история учений о праве и государстве. М., 2010. 243 с.
24. Загоруй І.С. Поняття «права людини»: теоретико-правові підходи до розуміння прав людини. Вісник Луганського

державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2016. № 2. С. 66-82.

25. Максимов С. І. Філософський зміст і обґрунтування прав людини. Філософія права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін. / за ред. д-ра філос. наук, проф. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2009. С. 149-153.

26. Поляков А. В. Антрополого-коммуникативное обоснование прав человека (тезисы доклада). Права человека: вопросы истории и теории. Материалы межвузовской научно-теоретической конференции 24 апреля 2004 года. / Под ред. Д. И. Луковской. СПб.: ЮФСПбГУ, 2004. С. 19-28.

27. Баглай М. В. Конституционное право Российской Федерации: учебник. 4-е изд., изм. и доп. / М.В. Баглай - М., 2004. – 364 с.

28. Россоха С.В. Правоохоронні органи держави в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина. *Науковий вісник УжНУ. Серія "Право"*. Випуск 35. 2015. С. 45-49.

29. Документ Копенгагенської наради Конференції щодо людського виміру НБСЄ (ОБСЄ), Міжнародний документ від 29.06.1990 URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_082

30. Антонович М. Права людини за конституційним та міжнародним правом: порівняльний аспект. Наукові записки. Т. 18. Правничі науки. К.: НаУКМА, 2000. С. 22-25.
31. Бородін І. Права та свободи громадян, їх класифікація, гарантії реалізації. Право України. 2001. № 12. С. 18-22.
32. Букач В. Зміст конституційних прав і свобод громадян. Право України. 2001. № 9. С. 28-31.
33. Мюллерсон Р.А. Права человека: идеи, норма, реальность. М., 1991 212 с.
34. Нересянц В.С. Права человека в истории политической и правовой мысли. От древних до Декларации 1789 г. Права человека в истории человечества в современном мире. М., 1989. С. 31-38.
35. Погорілко В.Ф., Головченко В.В., Сірші М.І. Права та свободи людини і громадянина в Україні. К., 1997. 280 с.
36. Рабінович П.М. Права людини та їх юридичне забезпечення (основи загальної теорії права і держави): Навч. посібник. К., 1992. 330 с.
37. Конституція України : Верховна Рада України; Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
38. Труханова, Э. Ф. Защита прав человека при проведении биомедицинских исследований :теоретический аспект :

диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.01 - теория и история права и государства ; история учений о праве и государстве / Эльвира Фаритовна Труханова. - М., 2010. – 243 с.

39. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редакції). К.: Абрис, 2002. 742 с.

40. Цельєв О. В. Гуманізм та принципи верховенства права на прикладі права на громадську непокору. Науковий вісник ХНУ. 2009. № 2. С. 5-8.

41. Костицький М. В. Гуманізм права як прояв вищих (космічних) законів у суспільстві. Принципи гуманізму та верховенства права як умова розвитку демократичної, соціальної, правової держави (пам'яті професора В. В. Копейчикова): Матеріали міжвуз. наук.-теорет. конф. К.: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2009. С. 13 — 15.

42. Погребняк С. П. Втілення принципу гуманізму в праві. Вісник Академії правових наук України. 2007. № 1. С. 33-42.

43. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні / [О. В. Зайчук, В. С. Журавський, Н. М. Оніщенко та ін.]; за ред. Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчук. К.: Юридична думка, 2007. 424 с.

44. Калінічева Г. Європейський цивілізаційний вимір розбудови громадянського суспільства в Україні. Віче. 2010. № 22. С. 2—4.
45. Рабінович П. М. Права людини і громадянина: Навч. посіб. К.: Атіка, 2004. 464 с.
46. Колодій А. М. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні: Підруч. К.: Правова єдність, 2008. 350 с.
47. Колодій А. М. Принципи права України. К.: Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
48. Момот М. О. Діалектика справедливості та гуманізму в правотворчості. Право і суспільство. 2010. № 3. С. 24-29.
49. Чеботарьов С.С., Гуманізм як принцип права України. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: філософія. Філософські перипетії. 2011. № 952. С. 78-81.
50. Момот М. О. Діалектика справедливості та гуманізму в правотворчості. Право і суспільство. 2010. № 3. С. 24-29.
51. Куля Ч. Прицип гуманізму та проблеми його реалізації. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. 2006. № 1. С. 74 — 83.
52. Новгородцев П.И. Кризис современного правосознания. Новое время. 2012. С. 25-27.

53. Чичерин Б.И. Эволюция отечественной моральности и права. *Вестник МГУ*. 1995. № 2. С. 11-14.

Когут Марина Геннадіївна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії
та історії держави і права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна

Переш Іван Євгенійович,

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри теорії та історії
держави права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна

Зан Мирослава Іванівна,

старший викладач кафедри
Теорії та історії держави права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна

ІСТОРИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ НЕПРЯМИХ ПОДАТКІВ

На сучасному етапі економічного розвитку Україна посідає далеко не перші місця практично за всіма економічними показниками. Так, згідно індексу економічної свободи, станом на 2020 рік знаходиться на 127 позиції, пропустивши вперед майже всі країни Європи. Згідно рейтингування, така позиція попадає в групу

країн з майже невільною економікою (mostly unfree), що, зрозуміло, є негативним фактором для подальшої розбудови держави. Важливою складовою, яка визначає рейтинг економічної свободи країни є податкова свобода. Після проведених реформувальних заходів податкового законодавства (прийняття податкового кодексу, який вступив в силу в 2011 році)[1] та реформування органів податкового контролю, саме показник податкової свободи покращив світову позицію України (станом на 2011 рік Україна знаходилась на 164 місці, відносившись до країн з повністю залежною економікою) [1]. На даному етапі показник податкової свободи сягає 88,7%, що згідно таблиці класифікації належить до показників вільної економіки. Така динаміка показує, що обраний державою шлях реформування податкової системи є успішним, однак це ж і стимулює до подальшого її реформування.

Одним із ключових елементів податкової системи є, як відомо, непрямі податки. Саме їх належне функціонування забезпечує високий рівень економічних відносин між державами, так як саме непрямі податки є безпосередніми «учасниками» імпортно-експортних відносин. Для глибшого розуміння даної проблематики нами здійснено аналіз основних підходів до розуміння поняття непрямих податків та процесу непрямого оподаткування як вітчизняними так і іноземними науковцями.

Одне з найстаріших питань в теорії і практиці оподаткування

зокрема і податкового права загалом - це питання про правильне поєднанні прямих і непрямих податків. Вибір між прямими і непрямими податками завжди викликав тривалі і жваві дискусії в політичних і академічних колах щодо переваг і недоліків цих двох форм оподаткування. У даному дослідженні автор здійснює огляд еволюції співвідношення прямих податків до непрямих податків в різних типах країн, теоретизуючи те, що лежало в основі уявної переваги тієї чи іншої форми оподаткування, визначальних чинників, які були позаду інтенсивності використання обох форм оподаткування та економічної значущості вибору податкової структури з точки зору економічного зростання, макроекономічної стабільності, розподілу доходів і потоку прямих іноземних інвестицій (ПІІ).

Для початку корисно мати робоче визначення прямих і непрямих податків. Автор в даному дослідженні дотримується позиції канадського вченого А.Б. Аткинсона, який визначає як прямі податки ті, які можуть бути скориговані з урахуванням індивідуальних характеристик платника податків, і як непрямі податки - ті, які стягуються з транзакцій незалежно від обставин покупця або продавця [2, с. 590]. Таким чином, звичайні прибуткові податки можна класифікувати як прямі податки, і те ж саме можна сказати про більшість податків на активи і багатство, якщо є потенційні коригування з урахуванням характеристик власників.

Наприклад, податки на майно щодо житла, займаного власниками, можуть коригуватися з урахуванням особистих характеристик власників, але це не завжди так. Податки на нерухомість в комерційних будівлях, транспортних засобах і т.д. практично ніколи не коригуються з урахуванням особистих або домашніх характеристик, і тому їх можна розглядати як непрямі податки. До цієї категорії непрямих податків відноситься більшість податків на операції з диференційованими ставками (податок з продажів, податок на додану вартість [ПДВ], акцизи, мито (в окремих країнах) і т. д.). Але, як вказує Аткінсон, між цими двома категоріями існують так звані «перехідні» податки; зокрема, єдиний загальний податок з продажів можна легко перетворити в загальний податок на споживання або витрати, який можна адаптувати до особистих характеристик або характеристикам домогосподарства [2, С.596].

За останні три десятиліття середнє співвідношення прямих і непрямих податків в різних країнах зросло, і ці зміни були більш помітними для розвинених країн, ніж для країн, що розвиваються. У випадку з розвиненими країнами найбільше змінився чисельник коефіцієнта, при цьому основною рушійною силою є підвищення відносної значущості внесків до системи соціального забезпечення, в той час як відносне збільшення меншого розміру в корпоративному прибутковий податок було компенсовано також

менше відносне зниження прибуткового податку з фізичних осіб; це супроводжувалося відносно стабільним виконанням податків на внутрішнє споживання. У випадку країн, що розвиваються найбільший вплив справила зміна знаменника коефіцієнта. Досить значне зниження відносної значущості митних податків було лише частково компенсовано підвищенням відносної значущості податків на внутрішнє споживання, в той час як невелике зниження податків на прибуток було більш ніж компенсоване збільшенням відносної значущості податків на внутрішнє споживання. В економічній літературі протягом багатьох років теоретичні дебати супроводжували вибір між прямою і непрямими формами оподаткування. Вибір прямих і непрямих податків має фундаментальне значення для оптимальної структури податкових систем, оскільки ці форми оподаткування можуть по-різному впливати на цілі ефективності та справедливості при виконанні функцій державою. Деякі ранні праці світових вчених прагнули продемонструвати перевагу прямих податків над непрямими при певних умовах, і тому, спочатку в літературі, що стосувалась питання оптимального оподаткування основна увага приділялася окремим формам оподаткування. Однак, середині минулого століття деякі науковці здійснили якісну зміну в тематиці дослідження. Так Аткинсон і Стігліца одні з перших в світовій науці розглянули взаємодію прямих та непрямих податків в досягненні

цілей ефективності та справедливості. Теорема Аткинсона і Стігліца говорить, що в економіці, де люди різняться тільки своїми здібностями до заробітку, уряд може стягувати загальний прибутковий податок, і функція корисності розділена між працею і всіма товарами, тоді в оптимальній податковій схемі необхідно використовувати як пряме так і непряме оподаткування [3, С.58-60].

Правильність такого наукового підходу підтверджується сучасною податковою структурою всієї світової спільноти, оскільки в основному у всіх країнах використовуються разом широкі форми прямого і непрямого оподаткування, хоча наука податкового права ще далека від повного розуміння основних факторів, що визначають поєднання прямих і непрямих податків. Оскільки співіснування прямих і непрямих форм оподаткування пояснюється в теоретичній літературі з оптимального оподаткування, велике питання, яке залишається в значній мірі без відповіді, - це економічні наслідки різних сполучень прямих і непрямих податків. Наприклад, з точки зору економічного зростання в неокласичній системі податкова структура не має постійного впливу на темпи зростання, хоча зміни в податковій політиці можуть мати тимчасові наслідки. У моделях ендогенного зростання навіть стабільні податкові структури можуть впливати на темпи зростання через зовнішні фактори впливу на накопичення

людського і фізичного капіталу. Все більша кількість досліджень виявляє неабиякий вплив схем співвідношення прямих та непрямих податків на темпи економічного зростання.

Вибір поєднання прямих і непрямих податків однозначно має неабиякий вплив на стабільність економіки держави, та окрім того, значною мірою може впливати і на інші сфери. Так правильно підібрана схема податків може виправити нерівність у розподілі доходів та сприяти стабілізації іноземних інвестицій, а також подолати моральне неприйняття податків населенням. Що, в свою чергу, стимулюватиме громадян добровільно та свідомо сплачувати не лише непрямі податки (котрі в силу своєї юридичної природи є більш непомітними для особи при їх сплаті, ніж прямі), а й відповідні прямі податки.

Література:

1. Рейтингування економічних систем світу. URL: https://www.heritage.org/index/pdf/2021/countries/2021_IndexofEconomicFreedom-Ukraine.pdf (дата звернення: 12.12.2021 року);
2. Atkinson A.B. Optimal Taxation and the Direct versus Indirect Tax Controversy. The Canadian Journal of Economics. № 10(4). 1977. P. 590-606;

3. Atkinson, A.B., Stiglitz J.E. The Design of Tax Structure: Direct versus Indirect Taxation. Journal of Public Economics. № 6(1-2). 1976. P. 55-75.

Ленгер Яна Іванівна,

доктор юридичних наук, професор кафедри права
Луцького національного технічного університету

Вісин Валентин Васильович,

доктор історичних наук, професор кафедри права
Луцького національного технічного університету

НАЙВИЩА СОЦІАЛЬНА ЦІННІСТЬ ДЕРЖАВИ: ЇЇ ЗАХИСТ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

За змістом статті 2 Конвенції про захист прав і свобод людини [3] право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання [3].

Дослідження, присвячені правам людини, мабуть, не втратять свою актуальність ніколи. Не зважаючи на той факт, що дане питання є об'єктом досліджень широкого кола науковців, перелік питань, які підлягають вивченню, є невичерпним. Перш за все, це обумовлено тим, що відповідно до трансформацій, які відбуваються у суспільстві в цілому, змінюються й підходи до визначення поняття, обсягу, способів забезпечення та захисту прав людини. В умовах воєнного стану, коли найвища соціальна цінність піддається обмеженню і утискам, їй завдається шкода,

питання захисту права людини є найнеобхіднішим і актуальним.

Позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили:

- a) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства;
- b) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою;
- c) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання.

Відповідно до практики Європейського суду з прав людини, стаття 2, наскільки це можливо, має тлумачитись у світлі міжнародно-правових норм, зокрема, норм міжнародного гуманітарного права, які відіграють незамінну і загально визнану роль у зменшенні варварства і негуманності воєнних конфліктів. У зоні міжнародного конфлікту держави-учасниці повинні захищати життя тих, хто не залучені чи вже не залучені у військові дії, що вимагає, зокрема, надання медичної допомоги пораненим. Стосовно тих, хто гине в бою або помирає від поранень, зобов'язання надати звітність передбачає, що їхні тіла мають бути належно поховані, а влада має зібрати і поширити інформацію про їх особу і їхню долю, або ж дозволити зробити це таким організаціям, як Міжнародний комітет Червоного Хреста (Varnava і Інші проти Туреччини [ВП], § 185) [2] .

Акцентовано на тому, що навіть у випадку міжнародного воєнного конфлікту закріплені у Конвенції гарантії продовжують застосовуватись, хоча й витлумачені у світлі міжнародного гуманітарного права (Hassan проти Сполученого Королівства [ВП], § 104) [1].

Розкриваючи детально зміст умов відступу від зобов'язань за цією Конвенцією під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, закріплених статтею 15 ЄКПЛ, це положення не може бути підставою для відступу від статті 2, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, і від статей 3, 4 (пункт 1) і 7.

Варто відмітити питання, що стосується специфіки зобов'язань держави стосовно захисту права на життя в умовах воєнного конфлікту, що включає:

- 1) питання юрисдикції в умовах окупації території;
- 2) перелік зобов'язань держави під час збройного конфлікту;
- 3) межі необхідності застосування сили при правомірних воєнних діях, в умовах необхідності протидії терористичним актам, здійсненні спеціальних операцій;
- 4) особливості розслідування фактів позбавлення життя.

Зважаючи на міжнародний правовий досвід, на держави може покладатися відповідальність за дії їхніх органів влади незалежно від того, чи вони були вчинені в межах або поза межами

своїх кордонів, якщо ці дії мали наслідки поза межами їхньої території. Зокрема, так відбувається тоді, коли одна з держав-сторін здійснює дієвий контроль за певною територією або принаймні має вирішальний вплив на неї.

На державу може покладатися відповідальність згідно з Конвенцією за порушення прав осіб, які перебувають на території іншої держави, але які виявляються підвладними або підконтрольними першій державі за посередництвом її агентів, які діють – законно чи незаконно – у іншій державі.

В умовах воєнного часу, під час здійснення судової практики, коли фактична ситуація зменшує сферу юрисдикції, незважаючи на неї держава повинна застосовувати всі доступні юридичні й дипломатичні заходи стосовно іноземних держав і міжнародних організацій, щоб продовжувати гарантувати права та свободи відповідно до Конвенції.

Конкретним переліком зобов'язань держави під час збройного конфлікту можна назвати наступні:

– держави повинні вжити заходів для захисту осіб від наслідків військових дій (*Osman v. United Kingdom*) [2],

– держави зобов'язані відповідати за долі людей під час збройних конфліктів (планування операцій, запобігання та розслідування насильницьких зникнень, попередження про прибуття ворожих сил) (*Isayeva v. Russia, Imakayeva v. Russia*,

Varnava and others v. Turkey) [2],

– держави повинні вжити заходів для захисту окремих осіб як від повстанців (заколотників), так і від незаконних воєнізованих формувань (парамілітарних угруповань) (попередження про прибуття озброєних сил) (Isayeva v. Russia) [2].

Потрібно пам'ятати про фактор межі необхідності застосування сили під час такого стану. Поміж тим, державні органи змушені планувати свої операції з метою мінімізування ризику для цивільного населення.

Абсолютність тексту статті 2 Конвенції повинна застосовуватись паралельно з різними ступенями контролю в залежності від того, яким засобом влада контролює ситуацію, а також не забувати про інші обмеження, що супроводжуються оперативністю прийняття рішень в цій чутливій сфері.

Суд повинен ретельно вивчити не тільки питання щодо суворості пропорційності сили, застосованої з необхідністю захистити людей від незаконного насильства, а й питання про те, чи планувалася і чи проводилася владою операція так, щоб звести до мінімуму (наскільки можливо) застосування сили, що тягне за собою позбавлення життя. Державні органи зобов'язані планувати операції, пов'язані із застосуванням сили, таким чином, щоб мінімізувати ризик як для життя осіб, проти яких спрямована операція, так і випадкових свідків подій.

Особливості розслідування фактів позбавлення життя висвітлено через призму основних принципів та керівних положень, що стосуються права на правовий захист і відшкодування збитків для жертв грубих порушень міжнародних норм в галузі прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права.

Основними вимогами щодо розслідування таких злочинів і справ залишаються незалежність; адекватність (здатність встановити факти); ретельність; розумна швидкість; доступність результатів розслідування рідним та громадськості.

Міжнародна судова практика сформулювала найбільш важливі умови для ефективного розслідування обмеження права на життя [4].

Держава повинна діяти за власним бажанням для того, щоб розпочати розслідування смерті, замість того, щоб чекати від сім'ї загиблого заяви для відкриття провадження;

Ті, хто проводить розслідування, повинні бути незалежними від тих, хто причетний до смерті. Вони повинні бути інституційно незалежними, а також демонструвати їх незалежність на практиці. Крім того така вимога потребує наявності незалежного механізму скарг на дії судів, поліції та військових.

Розслідування повинно бути ефективним і здатним привести до визначення того, чи є дії, вчинені державними органами,

виправданими за обставин, щодо визначення вини і відповідальність осіб за смерть.

Це зобов'язання не результату, а використаних засобів, тому основною метою такого розслідування є забезпечення ефективності реалізації внутрішніх законів, які захищають право на життя та у тих випадках, що стосуються державних агентів або державних органів, забезпечити їхню відповідальність за смерть.

Уніфікація прав людини, можливість безумовного захисту найвищої соціальної цінності держави в будь-яких умовах і станах є пріоритетом розвитку правового суспільства та функціонування цивілізованої спільноти. Стандартизація прав людини є юридичним відображенням стандартизації всього сучасного суспільного життя. Норми, котрі закріплені (прописані) в європейських конвенціях, рішеннях європейських організацій з питань прав людини, рішеннях Європейського Суду з захисту прав і свобод людини, що враховуються всіма країнами-учасницями Ради Європи становлять собою безапеляційну основу поняття «захисту прав людини».

Права людини можуть виступати універсальною правовою цінністю, а неприйняття деякими державами універсальності прав як конкретних формулювань міжнародно-правових актів не виключає універсальності ідеї прав людини як міри її свободи та гідності. Формування загальновизнаних європейських стандартів

щодо захисту прав людини проходить з урахуванням багаторічного досвіду становлення національних законодавств в цій галузі.

Одночасно, слід особливу увагу звернути на забезпечення та захист прав людини, на реальність прав і свобод людини в умовах сьогодення. Реальність прав людини визначають як об'єктивне існування прав людини, що забезпечується чітким формулюванням їх складових елементів в законодавчих актах, офіційно встановленою процедурою (процесом) їх реалізації, ефективним судовим і адміністративним захистом у разі їх порушення. Інакше кажучи, реальність прав людини - це можливість дійсної реалізації, охорони, захисту та поновлення у разі порушення прав особи. Для забезпечення реальності прав людини існують гарантії прав і свобод особи.

Права і свободи, що містяться в Конвенції, - це мінімальні стандарти, що визначають діяльність держав-учасниць в сфері дотримання прав людини. Держава має свободу вибору засобів, механізмів застосування цих стандартів у своєму законодавстві та правозастосовній практиці.

Література:

1. Христова Г. Про позитивні зобов'язання держави стосовно прав людини в умовах збройного конфлікту та його наслідків. Режим доступу: <https://bit.ly/3JfUWB8>

2. Христова Г.О. Про позитивні зобов'язання держави в умовах збройного конфлікту та тимчасової втрати контролю над частиною своєї території. Режим доступу: <https://bit.ly/3uZuab8>.
3. Довідник із застосування статті 2 Європейської конвенції з прав людини. Право на життя. Оновлено 31 серпня 2018. Режим доступу: <https://bit.ly/3j6HjJR>.
4. Усманов Ю. І. Міжнародно-правове забезпечення права на життя в умовах збройних конфліктів та ситуацій насильства всередині держави. дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 «Міжнародне право». Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2018. Режим доступу: <https://bit.ly/3JbWigm>.

Маркулинець Андрій Андрійович,

аспірант кафедри цивільного права та процесу,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

м. Ужгород, Україна

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОНАТУ: СУЧАСНА ПРАКТИКА ТА ТЕНДЕНЦІЇ ДО ЗАСТОСУВАННЯ

В актуальних реаліях ми дедалі частіше зустрічаємо в повсякденному вжитку слово «донат», «донатити» тощо. Таким чином, цілком справедливо виникає питання нормативно-правового регулювання відносин, які складаються у процесі донатування, а також змісту та функціональної спрямованості таких відносин.

Так, з англійської слово «донат» тлумачиться як пожертва, жертвувати тощо [1]. Тобто, в загальному донат – це подарунок, зроблений фізичними чи юридичними особами, як правило, на благодійні цілі та/або на користь будь-якої справи. Пожертвування може приймати різні форми, включаючи грошові пропозиції, послуги, нові або вживані товари, в тому числі одяг, іграшки, продукти харчування та транспортні засоби. Донат також може складатися з предметів екстреної допомоги, гуманітарної допомоги, допомоги з метою розвитку, а також може належати до потреб у медичній допомозі, наприклад, трансплантація крові або

органів.

Таким чином, виникає питання щодо співставлення «донату» та «пожертви», передбаченої Цивільним кодексом України. Так, згідно статті 729 ЦКУ пожертвою є дарування нерухомих та рухомих речей, зокрема грошей та цінних паперів, фізичним особам, юридичним особам, державі та територіальній громаді задля досягнення ними певної, наперед обумовленої мети [2].

На нашу думку, «донатування» можна охарактеризувати як підвид пожертви, позаяк дані відносини є суміжними в предметі правового регулювання та функціональному спрямуванні, однак, однією із прерогатив донату є його оперативність, широке залучення аудиторії, міжнародний доступ в режимі реального часу, ефективність.

Таким чином, можна окреслити наступні, найбільш ефективні способи збирання донатів, а саме:

- *Донаткування у соцмережах.* Збір коштів (донатів) у соціальних мережах відкриває великі можливості для некомерційних організацій. Враховуючи шалену кількість людей, які використовують соціальні мережі, цей спосіб є одним із найефективніших та найбільш оперативним. (Instagram, Facebook, Twitter, Tiktok та інші);

- *Донаткування на стримі.* Збір коштів через Twitch, YouTube або Facebook Gaming у прямій трансляції.
- *Донати у іграх.* У відеоігри грають сотні мільйонів людей по всьому світу: від гравців, які присвячують своєму хобі весь вільний час, до людей, які іноді можуть просто грати на своєму телефоні. Відеоігри – це великий бізнес, який може надати серйозну підтримку добрим справам.

Своєю чергою, відносини з донаткування регулюватимуться в першу чергу Конституцією України, Цивільним кодексом України (в частині регулювання публічного договору, договору дарування, пожертви).

Таким чином, донат можна охарактеризувати як добровільну грошову пожертву (винагороду) з благодійною метою. Тенденція до поширення функціонування донаткування останнім часом є неабияким позитивом, яке дозволяє підтримувати українську армію, внутрішньо переміщених осіб, постраждалих осіб, інфраструктуру тощо.

У зв'язку із постійною тенденцією щодо поширення застосування практики донаткування, вважаємо за доцільне внести зміни до Цивільного кодексу України, врегулювавши таким чином правовий статус донату або віднісши його до інституту пожертви як його окремого підвиду.

Література:

1. David Horton Smith, Robert A. Stebbins, and Michael A. Dover. A Dictionary of Nonprofit Terms and Concepts. Indiana University Press. 356 p.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003 р. № 40. Ст. 356.

Нечипорук Ганна Юріївна,

кандидат юридичних наук,
асистент кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Категорія власності являється першоосновою право- та державотворення, посідає особливе місце в громадській свідомості та суспільному житті. Відносини власності є базисом, центровим елементом гарантування та розвитку громадянського суспільства, економічної стабільності держави та політичної впевненості.

При обґрунтуванні правової природи права власності виникає сполука взаємопов'язаних факторів. Одним із них є проблема загального обґрунтування: «Навіщо взагалі існувати праву власності, якою є його ціль та мета? Іншою є проблематика конкретного обґрунтування: «Враховуючи те, що мають право існувати певні види, складові права власності, то якими вони мають бути? Якими речами слід володіти і яким чином? Третім фактором виступає проблема конкретного виправдання: «Враховуючи те, що конкретна власність є визнаною, хто в такому випадку, наділяється правом власності щодо неї? І нарешті питання

трансформації та взаємозалежності права власності від зовнішніх надзвичайних (екстремальних) умов.

І якраз четвертий фактор запропонованої нами градації становитиме предмет обраної проблематики дослідження, а надзвичайний стан, в свою чергу стане прообразом введеного 24 лютого 2022 року воєнного стану на всій території України [1].

Згідно положень чинного законодавства правом власності являється право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб [2].

Цивільним законодавством, зокрема, встановлюються такі гарантії права власності, як: реалізація функцій власника на власний розсуд та в межах власних інтересів, виключаючи завдання шкоди третім особам, суспільству, державі; рівні умова здійснення прав власника; вільний та безперешкоджений доступ до об'єктів власності; захищеність та відновлення порушених прав власності державними механізмами.

Нові актуальні реалії внесли докорінні зміни, трансформуючи звичні умови життєдіяльності, де першим прийняв на себе удар якраз інститут права власності. Так, відповідно до Закону «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та

передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [3].

Так, традиційно серед низки конституційних гарантій, в тому числі містяться положення щодо неможливості протиправного позбавлення права власності жодною особою. Дана гарантія закріплює непорушність права власності, гарантує недійсність його безпідставного відчуження [4]. Однак, Конституція України оперує таким терміном як «примусове відчуження об'єктів права власності», яке може бути застосоване в якості винятку з мотивів суспільної необхідності. Дана обставина підтверджує факт трансформації змістовного наповнення відносин власності у випадку існування реальної загрози державним та суспільним інтересам. Зокрема, під час дії воєнного стану можуть вводитися такі обмеження як: відчуження об'єкту права власності за умови відшкодування вартості такого майна, використання потужностей підприємства задля оборонних потреб, неможливість

забезпечення вільного та безперервного доступу до об'єктів власності, проблеми щодо захисту та запобіганню порушення права власності тощо.

Таким чином трансформацію права власності за надзвичайних умов можна охарактеризувати як процес із адаптації та пристосування відносин власності до об'єктивних зовнішніх реалій з метою гарантування та збереження прав власників.

Серед складових трансформації права власності зосереджуються наступні фактори:

- перехід підприємств/установ/організацій в режим реального часу;
- стимулюючі дії вищого командування (митні пільги, податкові пільги, кредитні канікули, мобілізаційні відстрочки (для аграріїв) тощо);
- повне відшкодування примусово вилученого майна;
- спрощена процедура набуття права власності на об'єкти тощо.

Отже, як бачимо трансформуючі процеси відносин власності є динамічним та стратегічним процесом з метою створення якнайкращих умов для власників та гарантування і захисту конституційно-прописаних правоможливостей осіб.

Література:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022. № 64/2022. *Голос України*. 2022. № 37.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003 р. № 40. Ст. 356.
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015 р. № 28. Ст. 1509.
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996 р. № 30. Ст. 141.

Попко Вадим Вікторович,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри порівняльного і європейського права
Інституту міжнародних відносин
Київського університету імені Тараса Шевченка

СУБ'ЄКТИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ

Для сучасних міжнародно-правових відносин характерним є розширення кола суб'єктів, що пов'язано з розвитком суспільних відносин, ускладненням міждержавних стосунків, з охопленням ними нових сфер співпраці, де поряд із державами, міжнародними міжурядовими організаціями більш помітну роль відіграють об'єднання, корпорації, партії. З'являються нові види відносин, що не могли б існувати за участю «традиційних» суб'єктів міжнародного права (держави, нації та народи, державоподібні утворення та міжнародні міжурядові організації), зокрема в наш час актуальним є питання про визнання суб'єктом транснаціонального кримінального права юридичної особи. Це, наприклад, міжнародні правовідносини за участю фізичних і юридичних осіб у захисті їхніх прав у міжнародних органах з прав людини, відносини у зв'язку з притягненням індивідів до відповідальності в міжнародних кримінальних судах, а також відносини щодо видачі особи, яка вчинила злочин за міжнародним правом.

У міжнародному кримінальному праві поряд із поняттям «суб'єкт міжнародного права», який наділяється повною правосуб'єктністю, важливе значення мають поняття «суб'єкт злочину» та «суб'єкт кримінальної відповідальності», кожне з яких має певне змістовне навантаження й межі дієздатності.

Серед аргументів, що наводяться як вітчизняними, так і зарубіжними вченими на користь концепції міжнародної правосуб'єктності індивіда, наведемо найголовніші: 1) міжнародне право може безпосередньо створювати для індивіда міжнародні права і обов'язки; 2) можливість індивіда самостійно й незалежно звертатися до міжнародних органів, зокрема органів юстиції; 3) індивіди є суб'єктами міжнародної кримінальної відповідальності за міжнародні правопорушення. Разом із тим зазначимо, що міжнародно-правові акти, у тому числі й міжнародні договори (конвенції), згідно з якими фізична особа визнавалася б суб'єктом міжнародного права, відсутні, як відсутні й положення про визнання міжнародної правосуб'єктності фізичної особи універсальними міжнародними судовими установами. Щодо визнання фізичної особи суб'єктом міжнародної відповідальності, то заперечень з цього приводу не існує.

Згідно з принципом *індивідуальної відповідальності фізичні особи* (громадяни, іноземні, особи без громадянства) визнаються основними суб'єктами кримінальної злочинності та, як наслідок,

кримінальної відповідальності. Характер правосуб'єктності індивідів визначається конкретними міжнародними угодами і вона буде обмежена тільки такою домовленістю, яка зафіксована в конкретному міжнародному договорі й відносно держави, що підписала і ратифікувала даний договір. Також суб'єктами міжнародної кримінальної відповідальності є колективні утворення (злочинні організації). У Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. вживається поняття «організована злочинна група». Також ставиться питання про визнання суб'єктом кримінальної відповідальності за конвенційні (транснаціональні) злочини юридичної особи.

Виходячи із загальноприйнятої класифікації злочинів за міжнародним правом на міжнародні злочини (злочин геноциду, воєнні злочини, злочини проти людяності, злочин агресії) й злочини міжнародного характеру (тероризм, піратство, наркоторгівля, фальшування грошей, торгівля людьми й дітьми, кіберзлочини, екоцид тощо), визначаються й суб'єкти цих категорій злочинів та відповідальності за їх вчинення.

По міжнародним злочинам суб'єктами відповідальності є держави-порушники й індивіди, з дій яких і складається дане правопорушення. У цьому випадку фізичні особи несуть міжнародну кримінальну відповідальність, а відповідальність держави-порушника може бути виражена у формі міжнародно-

правової відповідальності. Кримінальна відповідальність за вчинення транснаціональних злочинів настає у тому випадку, якщо кримінально-правова заборона міститься в національному законодавстві.

У зв'язку з поширенням великої кількості організованих злочинних спільнот, які різняться за розмірами, сферами спеціалізації, територією дії й іншими параметрами, постало питання про наявність *колективних суб'єктів злочину*. Найбільш могутніми із транснаціональних кримінальних формувань у наш час є: колумбійські кокаїнові картелі; китайські кримінальні угруповання – тріади; Сицилійська мафія (Коза Ностра), Неаполітанська каморра, Калабрійська ндрангета.

У кримінальному законодавстві багатьох країн, зазвичай європейських, передбачена кримінальна відповідальність за створення, керівництво злочинною організацією та участь у ній. Зокрема в Італії згідно зі ст. 416 Кримінального кодексу карається об'єднання трьох або більше осіб з метою вчинення злочинів, у тому числі не тільки осіб, які створюють або організують таке об'єднання, а й тих, які сприяють цьому. За Кримінальним кодексом Швейцарської конфедерації (ст. 260) до кримінальної відповідальності притягується особа, яка бере участь у діяльності злочинної організації, а також та особа, яка підтримує таку організацію в її злочинній діяльності.

Останнім часом, особливо після подій 11 вересня 2001 р. в США, у літературі ставиться питання про визнання *міжнародних терористичних організацій* суб'єктами міжнародного кримінального права й можливу відповідальність, проте ця проблема допоки мало вивчена. Міжнародною терористичною організацією є організація, діяльність якої має транснаціональну спрямованість і яка використовує тероризм як основну тактику в досягненні своїх цілей. Терористичні організації не є суб'єктами міжнародного права і, отже, не зв'язані в збройних конфліктах нормами міжнародного гуманітарного права, адже будь-яка воююча сторона повинна дотримуватися, як мінімум, стандартів, закріплених у ст. 3 спільної для Женевських конвенцій 1949 р.

Міжнародно-правовому статусу міжнародних терористичних організацій присвячене дослідження датського вченого Ларса Маммена (Mammen L. *Völkerrechtliche Stellung von Internationalen Terrororganisationen*. Nomos Verl. Baden-Baden, 2008. P. 508). Метою цього дослідження стало теоретико-правове обґрунтування міжнародної правосуб'єктності терористичної організації, зокрема чи може вона бути об'єктом санкцій, що застосовуються відповідно до резолюцій Ради Безпеки ООН, прийнятими на підставі Глави VII Статуту ООН.

Зазначимо, що відсутність чіткого визначення міжнародної терористичної організації створює низку проблем у протидії їй

злочинній діяльності, зокрема існує проблема щодо визнання державами тієї чи іншої організації як терористичної. Так, воєнізована ліванська шіїтська організація і політична партія «Хезбола» визнані терористичною організацією в Австралії, Великобританії, Ізраїлі, Канаді, Єгипті, деякими державами Європейського Союзу, Лігою арабських держав, проте Іран та Сирія виявилися осторонь; «Ісламська Держава» визнана терористичною в Австралії, Великобританії, Канаді, Російській Федерації, Саудівській Аравії, США, Туреччині.

Питання визнання міжнародної правосуб'єктності за міжнародною терористичною організацією пов'язані з проблемою притягнення самої терористичної організації до міжнародно-правової відповідальності. Слід зазначити, що постановка питання про визнання міжнародної терористичної організації як самостійного суб'єкта злочину міжнародного тероризму і відповідальності за міжнародним правом є правомірною. Міжнародні терористичні організації давно вже стали самостійною силою, володіють достатніми ресурсами для нанесення ударів по населенню будь-яких, навіть найзначніших у військовому та економічному відношенні держав. Як свідчить приклад взаємодії «Аль-Каїди» і руху «Талібан» в Афганістані, терористичні організації в змозі протягом певного часу самостійно вести бойові дії проти збройних сил держав.

Невід'ємною і юридично значимою характеристикою фізичної особи як суб'єкта злочину є його вік. Чітких вікових меж для притягнення до кримінальної відповідальності за злочини за міжнародним правом не встановлено. Такі норми містяться у внутрішньодержавному праві. На відміну від національних правопорядків міжнародні договори зазвичай не містять відповідної спеціальної норми про мінімальний вік, з якого настає кримінальна відповідальність, або закріплюють рамкові положення. У Конвенції про права дитини 1989 р. (ст. 40 п. 3) закріплено зобов'язання держав-учасниць зі встановлення мінімального віку, «нижче якого діти вважаються нездатними порушити кримінальне законодавство». Виняток становить ст. 26 Римського статуту МКС, яка закріпила юрисдикцію Суду над особами, що досягнули 18 років, та міжнародні акти, що засновують міжнародні гібридні суди, однак вони передбачають різні підходи до врегулювання даних відносин. Відповідно до ст. 7 Статуту Спеціальний суд по С'єрра-Леоне не володів юрисдикцією над особами, які на момент вчинення злочину не досягнули 15-річного віку. У зв'язку з цим існує проблема відповідальності дитини за вчинення злочину за міжнародним правом й особливий інтерес становить розгляд можливості кримінального переслідування дитини міжнародними кримінальними судовими установами.

Не дивлячись на значні зусилля міжнародної спільноти, направлені на попередження безпосередньої участі дітей у воєнних діях та збройних конфліктах, в окремих регіонах вона не тільки не знизилась, а й за останні роки зросла в кілька разів. У Доповіді Генерального секретаря ООН про дітей та збройні конфлікти від 16 травня 2018 р. наводяться такі дані: «Число підтверджених випадків вербування і використання дітей зросло порівняно з 2016 р. в Центральнопівденноафриканській Республіці в чотири рази (299), а в Демократичній Республіці Конго – вдвічі (1049)» [1].

На Шостому Міжнародному конгресі кримінального права, що відбувся в Римі в 1953 р. була висловлена рекомендація державам заборонити притягнення до кримінальної відповідальності осіб, молодших 16 років. У зарубіжному законодавстві нижня вікова межа коливається (від 7 років в Ірландії, 8 років у Шотландії, від 15 років у Норвегії й Фінляндії та 16 років у деяких штатах США), що значно ускладнює застосування норм права у випадку скоєння злочину за міжнародним правом. У більшості держав кримінальна відповідальність настає у віці від 12 до 16 років.

Література:

1. Дети и вооруженные конфликты: доклад Генерального секретаря ООН от 16 мая 2018 г. (A/72/865-S/2018/465) / URL: <http://undocs.org/ru/s/2018/465>

Попович Терезія Петрівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та
історії держави і права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна

Топольницька Мар'яна Іванівна,

старший лейтенант поліції
інспектор взводу 2 роти 2 батальйону
Управління патрульної поліції
в Закарпатській області
м. Ужгород, Україна

Маслюк Оксана Василівна,

кандидат юридичних наук
доцент кафедри кримінального права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна

**ПОНЯТТЯ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ:
ОКРЕМІ АСПЕКТИ**

Орієнтація світових тенденцій на колективну безпеку як мету є запорукою захисту державності в довгостроковій перспективі.

Перш за все варто зазначити, що Україна дотримувалася й дотримується принципів та засад, які є основою системи безпеки

для єдиної Європи без кордонів і розподільних ліній у своїй міжнародній політиці. На думку авторів, відновлення територіальної цілісності України є головною передумовою для повернення Європи до стану безпеки.

Україна ратифікувала Женевські конвенції 3 серпня 1954 р. та Додаткові протоколи I і II до них 25 січня 1990 р. Оскільки відповідно до статті 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства, то норми міжнародного гуманітарного права являють собою внутрішні юридичні норми. У статті 5 Конституції України вказано, що ніхто не може узурпувати державну владу. Крім цього, в статті 17 йдеться про те, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [1].

Разом з тим, ситуація у зоні проведення Операції об'єднаних сил (далі – ООС) засвідчила про те, що представники ОРДЛО порушили ст. 5 та ст. 17 Основного Закону, здійснили узурпацію влади та порушили територіальну цілісність території України.

Законодавець наводить наступне визначення: збройний конфлікт – збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні)

або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт) [2]. Одночасно вживається поняття «воєнний конфлікт» як форма розв'язання міждержавних або внутрішньодержавних суперечностей із двостороннім застосуванням воєнної сили; основними видами воєнного конфлікту є війна та збройний конфлікт.

Інструкцією про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України визначено, що до неміжнародного (внутрішнього) збройного конфлікту належать такі ситуації, коли у межах території однієї держави починаються чітко визначені воєнні зіткнення між збройними силами та іншими організованими збройними формуваннями або між організованими збройними формуваннями [3, с. 118]. До неміжнародних (внутрішніх) збройних конфліктів не належать випадки порушення громадського порядку та ситуації внутрішньої напруженості (наприклад, масові заворушення, терористичні акти, окремі акти насильства тощо) [4].

Проаналізувавши законодавство України з'ясувалось, що поняття «збройний конфлікт» у нормативних актах прописане неоднозначно, не визначено критеріїв щодо того, які конфлікти слід до нього віднести [5, с. 8]. Вищенаведене свідчить про те, що українське законодавство часів «до збройного конфлікту» не було

підготовлене до даного явища, а у національному законодавстві немає єдності в розумінні даного поняття.

У Законі України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» (далі – Закон) [6] чітко зазначено основний напрям ідеологічної політики України в безпековому контексті, зокрема: слідувати курсу політико-дипломатичного врегулювання конфліктів на основі принципів і норм міжнародного права.

Крім того, у вищезазначеному Законі передбачено, що Російська Федерація чинить злочин агресії проти України та здійснює тимчасову окупацію частини її території за допомогою збройних формувань.

Ще у звіті від 2016 року, Прокурор МКС попередньо оцінила ситуацію на території Криму та Севастополя як міжнародний збройний конфлікт між Україною та Російською Федерацією, що виник не пізніше 26 лютого 2014 р. У звіті за 2018 р. Прокурор МКС продовжує кваліфікувати події у Криму як міжнародний збройний конфлікт, а саму територію називати окупованою, що є правовою основою для аналізу злочинів, вчинюваних в контексті ситуації в Криму в період з 20 лютого 2014 року [7]. Відтак, законодавче визнання Російської Федерації агресором є значним кроком у питанні притягнення до відповідальності винних у вчиненні

збройного конфлікту на території України.

Виходячи з вищевикладеного, автори дійшли наступних висновків: у національному законодавстві немає єдності в розумінні досліджуваного поняття. Доцільно внести зміни у акти національного законодавства в частині використання дефініції «збройний конфлікт» – це зіткнення інтересів, яке досягло певного порогу конфронтації, між суверенними суб'єктами або між державою та організованими збройними групами, або ж між такими групами всередині однієї держави, для яких характерна наявність організованих збройних сил, контроль частини території, політичні цілі та причинно-наслідковий зв'язок між їхніми діями та наявністю жертв на території конфлікту; Російською Федерацією було порушено основоположні принципи міжнародного права, зокрема поваги до територіальної цілісності і заборони застосування сили, про що зазначено в Законі. Відповідальність за вчинене повинна бути невідворотною, адже безкарне порушення принципів міжнародного права нівелює існування міжнародних інституцій та міжнародного порядку у цілому.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/Law/show/254к/96-вр> (дата звернення:

13.05.2022).

2. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 10.05.2022).

3. Бескоровайний С. Я. Види збройних конфліктів та їх правове регулювання. Юридична наука. 2014. Вип. 3. С. 116-126.

4. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 р. URL: <https://dovidnykmpz.info/social/nakaz-ministerstva-oborony-ukrainy-v-12/> (дата звернення: 15.05.2022).

5. Лавніченко О. В., Годлевський С. О. Сутність збройного конфлікту всередині держави та підходи до його типології. Честь і закон. 2015. Вип. 4. С. 4 – 13.

6. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України від 18.01.2018 р. URL: <https://ua/laws/show/2268-19> (дата звернення: 13.05.2022).

7. Report on Preliminary Examination Activities (2018). Report of the Prosecutor of the International Criminal Court to the United Nations. URL: <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=181205-rep-otp-PE> (accessed October 31, 2019).

Продан Вікторія Іванівна,
*старший викладач кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

ГАРАНТУВАННЯ ОСВІТНІХ ПРАВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ЦІЛІ, ЗАВДАННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ

Освіта є одним із найважливіших пріоритетів у плані динамічного розвитку суспільства. Право на освіту орієнтоване на встановлення цивілізованого, мирного та вільного від дискримінації співжиття. Розглядаючи категорію освіти як одну з найдосконаліших соціальних інвестицій, ми зазвичай маємо на увазі дітей та молодь загалом, яким необхідно надати рівні можливості в освіті, хоча не слід оминати й дорослих, які повинні бути мотивованими до навчання протягом усього життя. Розглядаючи освіту як потужну інвестицію у розвиток особистості і, в свою чергу, як характер успішної та економічно потужної держави, де кожен має свою частку в загальному добробуті країни, першочерговою метою освітньої політики будь-якої країни є

реалізація права на освіту та забезпечення належного рівня освіти для кожного, незалежно від зовнішніх факторів.

Чинна *Конституція України* у статті 53 гарантує право кожного на освіту. При цьому, серед гарантій права на освіту зосереджуються також доступність, розвиток, безоплатність освіти (дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах) та можливість навчання рідною мовою (для національних меншин) [1].

Сферу міжнародно-правового механізму гарантування права на освіту складають, зокрема:

- *Загальна декларація прав людини 1948 року*. Цей міжнародний акт про права людини підтверджує право на освіту як універсальне право людини, яке доступне кожному за виключенням будь-якої дискримінації[2];

- *Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права*, який був прийнятий ООН у 1966 році та набув чинності 1976 року гарантує у статті 13, що країни, як договірні сторони Пакту, визнають право кожного на безкоштовну освіту (безкоштовну для початкового рівня та «поступове впровадження безкоштовної освіти» для середнього та вищих рівнів). Стаття 14 Пакту вимагає від тих сторін, які ще не створили системи безкоштовної обов'язкової початкової освіти, швидко прийняти

детальний план дій щодо її запровадження «протягом розумної кількості років». Документ також оперує такими гарантіями у сфері освіти, як: рівність у праві на освіту, доступність, заохочення та адаптованість [3];

- *Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти 1960 р.* Стаття 4 Конвенції передбачає обов'язок держав-учасниць формувати, розробляти та застосовувати національну політику, яка за допомогою методів, що відповідають обставинам і національному звичаю, буде спрямовуватися на сприяння рівним можливостям і ставленням до питання освіти, зокрема: а) формування початкової освіти на безкоштовних засадах як обов'язкової; забезпечення середньої освіти в різних її формах загальнодоступною для всіх; забезпечення функціонування вищої освіти однаково доступною для всіх на основі індивідуальних можливостей; забезпечення дотримання кожним обов'язку із відвідування школи, встановленого законом; б) забезпечення еквівалентних стандартів та умов якості освіти в усіх державних навчальних закладах одного рівня; в) заохочення та мотивування відповідними методами навчання осіб, які не здобули початкової освіти або не закінчили повного курсу початкової освіти, та продовження їхньої освіти на основі індивідуальних можливостей; d) забезпечення підготовки для вчительської професії за виключенням дискримінаційних проявів» [4];

- У статті 10 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1999 року вказується, що: «держави-учасниці вживають усіх належних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок, щоб забезпечити їм рівні права з чоловіками у сфері освіти і, зокрема, забезпечити на основі рівності чоловіків і жінок: а) однакові умови для професійної орієнтації, доступу до навчання та отримання дипломів у навчальних закладах усіх категорій як у сільській, так і в міській місцевості (дана гарантія поширюється на дошкільну, загальну, технічну, професійну та вищу технічну освіту, а також у всіх видах професійної підготовки); б) доступ до тих самих навчальних програм, тих самих іспитів, педагогічного персоналу з однаковою кваліфікацією та шкільних приміщень та обладнання такої ж якості; в) усунення будь-яких стереотипних уявлень щодо ролей чоловіків і жінок на всіх рівнях і в усіх формах освіти шляхом заохочення спільної освіти та інших видів освіти, які допоможуть досягти цієї мети, і, зокрема, шляхом перегляду підручників і шкільних програм та адаптації методів навчання; д) однакові можливості із отримання стипендій та інших виплат на навчання; е) однакові можливості для доступу до програм безперервної освіти, включаючи програми навчання дорослих та функціональної грамотності, особливо ті, які спрямовані на якнайшвидше скорочення будь-якого розриву в освіті між чоловіками та жінками;

f) зменшення кількості студенток, які не закінчують школи, та організація програм для дівчат і жінок, які передчасно залишили школу; є) однакові можливості для активної участі в спорті та фізкультурі; h) доступ до спеціальної освітньої інформації, яка допоможе забезпечити здоров'я та благополуччя сім'ї, включаючи інформацію та поради щодо планування сім'ї» [5];

- Стаття 28 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини 1989 року зазначає, що держави-учасниці визнають право дитини на освіту і з метою поступового досягнення цього права на основі рівних можливостей вони, зокрема: а) роблять початкову освіту обов'язковою та безкоштовною для всіх; б) заохочують розвиток різних форм середньої освіти, у тому числі загальної та професійно-технічної, роблять їх доступними для кожної дитини та вживають відповідних заходів, таких як запровадження безкоштовної освіти та надання матеріальної допомоги у разі потреби; с) забезпечують вищу освіту доступною для всіх на основі здібностей кожного за допомогою всіх можливих засобів; d) забезпечують освітню та професійну інформацію доступними для всіх дітей; e) вживають заходів щодо заохочення регулярного відвідування шкіл та зниження кількості учнів, які залишили школу» [6].

Проаналізувавши гарантійні положення освітньої сфери, цілком справедливо виникає питання реалізації механізму

функціонування освітніх правовідносин в умовах воєнного стану.

Так, 24 лютого 2022 року стало переломним моментом української політико- та державно-правової думки. Президентом України було підписано Указ № 64/2022 Про введення воєнного стану в Україні. Як наслідок, ймовірним та легітимним стало обмеження основоположних прав та свобод людини і громадянина гарантованих Конституцією України, куди, безпосередньо належать освітні права також [7].

Нові реалії потребували нових, рішучих трансформацій відвже і так достатньо дестабілізованого та деморалізованого уряду. Останні за відносно недовгий період обернулися у вигляді поправки 1 до статті 57 Закону України «Про освіту», яка, серед іншого включила такі гарантії здобувачів та працівників закладів освіти в умовах воєнного стану, як:

- організацію освітнього процесу в дистанційній формі або в будь-якій іншій формі, що є найбільш безпечною для його учасників;
- збереження місця роботи, середнього заробітку, здійснення виплати стипендії та інших виплат, передбачених законом;
- місце проживання (пансіон, гуртожиток тощо) та забезпечення харчуванням (у разі потреби) [7].

Таким чином, всупереч надзвичайно складним та трагічним подіям, які спіткали долю української державності, праця кожного

на своєму власному фронті є безцінною. Не виключенням є учнівство та студентство яке презентує майбутнє нашої держави. Позаяк, формування якісних фахівців в умовах воєнного стану є нічим іншим, як викликом сьогодення, яке вимагає від кожного з нас докладання максимальних зусиль задля активізації власних професійних та особистісних якостей з єдиною переможною метою

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. ООН. *Голос України*. 2008. № 236.
3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: Організація Об'єднаних Націй від 16.12.1966 року. № 995_042. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 15.05.2022 р.).
4. Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти: Організація Об'єднаних Націй від 14.12.1960 року. № 995_174. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174#Text (дата звернення: 15.05.2022 р.).
5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: Організація Об'єднаних Націй від

18.12.1979 року. № 995_207. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 15.05.2022 р.).

6. Конвенція про права дитини: Організація Об'єднаних Націй від 20.11.1989 року. № 995_021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 15.05.2022 р.).

7. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022. № 64/2022. *Голос України*. 2022. № 37.

8. Про освіту: Закон України від 05.09.2017. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017 р. №38-39. Ст. 380.

Пулей Валентин Іванович,
здобувач кафедри теорії та історії держави і права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна

ПРАВО НА КОНСТИТУЦІЙНУ СКАРГУ: ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ

Історія Європи наприкінці 20-го століття - початку 21-го століття стала свідком консолідації ідей конституціоналізму не лише в галузі права, але й у реальному та ефективному обмеженні державної влади. Сучасний конституціоналізм є немислимим без ідеї захисту прав і свобод людини. Конституція, як *ius supremum* - вищий закон, закріплює основні права, які випливають з природи людини. Вродженим правам людини надається фундаментальний конституційний статус, тобто гарантії, що ця природа не може заперечуватися будь-якою владою [1].

У вільному демократичному суспільстві на державу покладається обов'язок забезпечувати ефективний захист прав і свобод людини та громадянина від будь-яких порушень, зокрема від порушень внаслідок прийняття неконституційних положень законів та інших правових актів. Тож держава має прагнути до створення ефективною моделі, здатної забезпечити такий захист. У

ст. 3 Конституції України головним обов'язком держави визначено утворення і забезпечення прав і свобод людини. Цей обов'язок можна трактувати як встановлену необхідність поведінки держави (в особі її органів та посадових осіб) в інтересах суспільства, в межах і порядку, передбачених Конституцією України й іншими законами України, що спрямована на створення умов для правомірної реалізації прав і свобод людини та недопущення на них посягань як із боку представників органів державної влади, місцевого самоврядування, так і з боку окремих осіб [2].

В конституційно-правовій практиці європейських держав, конституційна скарга, як конкретний процесуальний інструмент для захисту прав і свобод, гарантованих людині Конституцією, стала засобом, що все частіше приймається і застосовується, а також доводить свою ефективність. У більш широкому аспекті, такі тенденції можна вважати пов'язаними із загальними змінами, які впливають на статус людини в сучасному суспільстві [1].

Конституційна скарга як інструмент є важливою складовою права на судовий захист, окресленого Конституцією України в ст. 55. Відповідно до частини четвертої статті 55 Конституції України, «кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом».

Як зазначає науковець В. Копча, ідеться про «новизну»

конституційної скарги як інструменту, яким людина спроможна захистити себе від державного втручання на рівні «закону України», чого раніше не було передбачено в межах національного правопорядку. Так, в березні–квітні 2018 року Конституційний Суд України реорганізував свою діяльність, створивши Велику палату, два сенати та колегії, чим було активізовано механізм розгляду конституційних скарг в Україні. Хоча станом на 1 вересня 2018 року жодного рішення не було ухвалено, конституційні провадження в десятках справ за конституційними скаргами вийшли на фінішну пряму, тож найближчим часом суспільство ознайомиться з першими рішеннями. Підсумовуючи, В. Копча стверджує, що сутність конституційної скарги активно досліджують вітчизняні вчені, предмет дослідження не втрачає актуальності, оскільки конституційна скарга як феномен лише починає утверджуватися в конституційній практиці України [3, с. 66].

Досліджуючи ретроспективний розвиток конституційного контролю в межах конституційної юрисдикції науковця К. Айріян слушно зазначає, що виникнення, становлення та функціонування конституційного судочинства як виду конституційного контролю має глибоке коріння в історії держави і права України та зарубіжних країн. Осмислення історичного досвіду

запровадження конституційного судочинства в межах конституційного контролю, а також поглядів науковців щодо витоків цього правового явища та закономірностей його розвитку дає підстави стверджувати про існування історико-правового підґрунтя для його становлення, зумовлене наявністю нерозривного зв'язку з формуванням державності, концепціями захисту конституційного ладу, прав і свобод людини та громадянина.

На сучасному етапі розвитку судового конституційного контролю в світі до ключових інструментів його здійснення відносять конституційну скаргу. Рівень ефективності цього конституційно-правового інституту в Україні не можна передбачити завчасно повною мірою. Проте на підставі аналізу щорічної значної кількості звернень громадян до КС України є всі підстави стверджувати про затребуваність інституту конституційної скарги в Україні. Остання поставатиме визначальним елементом конституційної юстиції, за допомогою якої фізичні та юридичні особи матимуть субсидіарну можливість захищати свої основні права та свободи в органі конституційної юрисдикції. [4, с. 50].

Формулювання звернення з конституційною скаргою «у порядку, визначеному законом» стало перешкодою до розгляду конституційної скарги Конституційним Судом України в період

після їх імплементації до конституційного порядку 30 вересня 2016 року законом про внесення змін до Конституції України від 2 червня 2016 року. Фактично цей розгляд було розпочато в Конституційному Суді України лише в квітні–травні 2018 року. Згідно з даними статистики, протягом 2018 року до Конституційного Суду України подано 491 конституційну скаргу. Ключові ознаки моделі конституційної скарги в Україні закладено в нововведеній ст. 151-1 Конституції України: «Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано». Із цього приводу слід зауважити, що хоча в конструкції конституційної скарги не передбачено її обумовленість захистом основних (конституційних) прав і свобод людини, таке конституційне формулювання не слід тлумачити в іншому контексті. Юридичний зміст скарги як індивідуального інструменту зумовлює нерозривний зв'язок конституційної скарги як інституту з потребою захисту (відновлення) прав людини – у цьому випадку йдеться про конкретну особу або групу осіб. Якщо акцентувати увагу на конституційній формулі ст. 151-1 Конституції України

(«при ухваленні остаточного судового рішення в її справі»), норма Конституції також засвідчує зв'язок цього правового засобу із захистом від порушення прав саме ідентифікованого суб'єкта. Навіть якщо за наслідками розгляду конституційної скарги буде з'ясовано нормативний потенціал порушення прав людини, який відображає системну проблему конституційного правопорядку (на що й повинна бути спрямована передусім діяльність Конституційного Суду), це не змінює природи конституційної скарги).[3, с.67]

На думку науковця М. Гецька, звернення громадян або їх об'єднань з індивідуальною чи колективною скаргою в Конституційний суд можна назвати одним із видів звернень громадян в державні органи [5]. Так, науковець твердить, що поняття «звернення громадян» у вітчизняному законодавстві раніше ніколи не було закріплено. Досить вдала спроба, з висвітленням самої суті такого поняття, хоча і з однобоким, властивим адміністративним нахилом, зустрічається в преамбулі Указу Президії Верховної Ради СРСР від 1968 року (в редакції від 4 березня 190 року) «Про порядок розгляду пропозицій, заяв та скарг громадян». Тут подано політичну характеристику такого звернення: «звернення громадянина до державних органів з пропозиціями, заявами, скаргами — важливий засіб... закріплення зв'язків державного апарату з населенням, суттєве джерело

інформації, необхідне при вирішенні повсякденних та перспективних питань державного, господарського і соціально-культурного будівництва [6]. У радянській юриспруденції звернення громадян традиційно розглядалось в теорії управління, як одна з форм зворотного зв'язку між державними органами і громадянами як членами суспільства [5, с. 12].. Уважно та детально аналізуючи такий підхід, можна сказати, що метою таких звернень є з однієї сторони участь в управлінні справами держави, а з другої — забезпечення законних прав та інтересів громадян, шляхом захисту таких прав і свобод від порушень. По своїй суті такий підхід до розуміння «звернення громадян» зберігся у прийнятому Верховною Радою України законі «Про звернення громадян» від 1996 року. У преамбулі до закону йдеться про те, що цей закон регулює питання практичної реалізації громадянами України наданого їм Конституцією України права вносити в органи державної влади, об'єднання громадян відповідно до їх статуту пропозиції про поліпшення їх діяльності, викривати недоліки в роботі, оскаржувати дії посадових осіб, державних і громадських органів. Закон забезпечує громадянам України можливості для участі в управлінні державними і громадськими справами, для впливу на поліпшення роботи органів державної влади і місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, для відстоювання своїх прав і законних інтересів

та відновлення їх у разі порушення.

Згідно цього закону, скарга — це звернення з вимогою про поновлення прав і захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, посадових осіб [7].

Таким чином, одним із способів звернення громадян за захистом своїх законних прав та інтересів являється оскарження до суду рішень посадових осіб та державних органів. Погоджуємося, можна стверджувати, що право на звернення до суду за судовим захистом — встановлена законом можливість будь-якої зацікавленої особи звернутися до суду з метою захисту порушеного чи оскарженого права або захищеного законом інтересу. При цьому право на судовий захист — не тільки право на звернення до суду, але і можливість отримання судового захисту, включаючи виконання судового рішення. Право громадян на звернення до відповідного суду кореспондує обов'язок останнього розглянути цю скаргу і прийняти по ній законне, справедливе та обґрунтоване рішення [5, с. 78-79].

Література:

1. Індивідуальна конституційна скарга як ефективний інструмент посилення захисту прав людини та конституціоналізму.

URL: https://uba.ua/documents/events/2015_10_02-01/Zalimas%2001.10.2015.pdf

2. Білоскурська О. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини – головний обов’язок держави. Право України. 2011. No 7. С. 169-174.

3. Копча В. Звернення з конституційною скаргою як інструмент захисту прав людини в Україні. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ, 3 (Грудень 2021), с. 66-70.

4. Айріяні К.Б. Конституційна скарга як форма звернення до органу конституційної юрисдикції : дис. ... канд. юрид. наук [12.00.02] / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2015. 267 с.

5. Гецько М. М. Інститут конституційної скарги як засіб захисту основних прав і свобод: порівняльноправовий аналіз : монографія / за заг. ред. М. М. Гецько, Ю. М. Бисаги, Д. М. Белова Д. М. Ужгород : Гельветика, 2015. 228 с.

6. Указ Президиума Верховного Совета СССР от 12 апреля 1968 г. «О порядке рассмотрения предложений, заявлений и жалоб граждан» в редакции от 4 марта 1980 г. Ведомости Верховного Совета СССР. 1980: № 11. Ст. 192 (утратил силу с принятием Федерального закона. № 5 9-ФЗ от 2 мая 2006 г.)

7. Закон України «Про звернення громадян» від 1996 року
[URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text)

Синьобок Михайло Сергійович,
аспірант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна

НАРОДОВЛАДДЯ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Як слушно відзначає Л. Заморська, питання про сутність права та його призначення в житті суспільства безпосередньо пов'язане з його функціями. У свою чергу варто визнати, що саме правові функції відображають легітимність діючої влади, загальносоціальну спрямованість діяльності держави, оскільки право покликане забезпечувати інтереси всіх членів суспільства й кожного з них зокрема. Отже, право повинно бути найбільш ефективним соціальним регулятором, визначати можливу й обов'язкову поведінку в цьому суспільстві [1, с. 3-9].

В свою чергу, право за своєю природою покликане в суспільстві узгоджувати протилежні інтереси різних соціальних суб'єктів, сприяти вирішенню різних соціальних суперечностей, примушуючи сторони шукати компроміси, укладати угоди тощо [2,

с. 10].

У такий спосіб право справляє безпосередньо позитивний вплив на поведінку суб'єктів правовідносин та на систему суспільних відносин у цілому, а це у свою чергу відображають такі функції права, як регулятивна, охоронна, виховна, функція переконання, примусу та інші [1, с. 4].

У контексті досліджуваної проблематики слід зазначити, що на сьогоднішній час у вітчизняній науці майже відсутні напрацювання у напрямку розкриття сутності функцій права народу на формування здійснення правосуддя, тому через узагальнення аналізу доктринальних джерел ми спробуємо розкрити зміст функцій права народу на формування здійснення правосуддя та особливості їх реалізації.

Н. Заяць зауважує, що для розуміння правової природи форм безпосереднього народовладдя виникає потреба дослідження їх функцій. Аналіз сутності та змісту цих функцій дає можливість зрозуміти призначення форм безпосереднього народовладдя, їх місце і роль інших форм здійснення публічної влади [3, с. 23].

В. Погорілко вважає, що функції безпосереднього народовладдя можна розрізнити за суб'єктами, об'єктами, способами безпосереднього народовладдя. За суб'єктами, тобто учасниками безпосереднього народовладдя, до них відносять функції народу, функції територіальних громад, функції

політичних партій і громадських організацій, функції державних органів та органів місцевого самоврядування, які сприяють здійсненню безпосереднього народовладдя. За об'єктами, тобто за сферами безпосереднього народовладдя, розрізняють внутрішні функції (політичну, економічну, соціальну, культурну (духовну, ідеологічну), екологічну) та зовнішні функції (зовнішньоекономічну, зовнішньополітичну, гуманітарну оборонну). За способами здійснення безпосереднього народовладдя виділяють установчу, законодавчу, контрольну, охоронну. За засобами здійснення безпосереднього народовладдя - інформаційну, територіальну, фінансову, матеріально-технічну, охоронну [4, с. 14].

В свою чергу Л. Шипілов має інше бачення щодо розуміння функцій народовладдя. За змістом він виділяє такі функції народовладдя, як установчу, уповноваження, контрольну та державно-організаційну [5, с. 148].

Н. Заяць також акцентує на тому, що важливим чинником безпосередньої владної діяльності у сфері контролю є участь народу в здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних. Така діяльність дає змогу виконувати подвійне завдання, а саме: здійснювати профілактику вчинення правопорушень у судовій системі шляхом участі представників народу в здійсненні правосуддя; забезпечувати дотримання

принципу незворотності покарання винних осіб під час розгляду справ за участю народних засідателів і присяжних, завдяки розгляду справ особами, що не пов'язані з органами державної влади й виражають суспільну думку та громадські погляди на справедливість, що унеможлиблює застосування закону, який є несправедливим [6, с. 181].

Дещо по-іншому підходить до визначення функції контролю народу за судами М. І. Гаврилов, стверджуючи, що в демократичній державі суд не може бути органом влади. Влада народу базується на принципі справедливості. Здійснення справедливості припускає своєю першоосновою ідею неупередженості. У свою чергу, атрибути неупередженості, що являють собою символи правосуддя, свідчать, що суд нічого спільного не має з владою як такою. Цим положенням визначаються принципи правосуддя, процес судочинства і справедливість правосуддя. А відтак, державна влада народу може спиратися тільки на право як єдиний можливий засіб досягнення публічної свободи. Позаяк правове забезпечення державної влади народу не можна створити без чіткого визначення повноважень суду. І найбільш істотним у цій визначеності є розуміння того, що суд не є якою-небудь формою влади. У демократичній державі здійснення принципів справедливого правосуддя можливе лише тоді, коли суд буде «по той бік» влади. Суд є формою, за допомогою якої народ має

можливість здійснювати свою владу через контроль, беручи участь у ньому в якості присяжних засідателів [7, с. 24–25].

Разом з тим, системна природа суспільства передбачає обов'язковий зворотний зв'язок між її елементами, додатковими інструментами якого виступають механізми соціальної відповідальності й контролю [8, с. 159].

А відтак, відповідальність суддів та контроль за діяльністю органів судової влади – невід'ємна складова судочинства відповідно до принципів верховенства права та законності [9, с. 23]. Громадський контроль один із механізмів формування та забезпечення ефективного і справедливого судочинства в Україні. Відтак системна реалізація громадського контролю забезпечить підвищення якості роботи суду та окремих суддів [9, с. 30].

Більше того громадський контроль за діяльністю органів судової влади на думку Л. Наливайко та В. Олійник є одним із видів соціального контролю, що здійснюється з використанням комплексу правових та організаційних заходів з боку інституцій громадянського суспільства з метою сприяння ефективній діяльності органів судової влади та неухильного дотримання положень Конституції і чинного законодавства України в умовах розбудови демократичної, соціальної, правової держави, що передбачає отримання об'єктивної інформації про роботу судів та доведення її до громадськості [9, с.133].

Більше того громадський контроль за діяльністю органів судової влади на думку Л. Наливайко та В. Олійник є одним із видів соціального контролю, що здійснюється з використанням комплексу правових та організаційних заходів з боку інституцій громадянського суспільства з метою сприяння ефективній діяльності органів судової влади та неухильного дотримання положень Конституції і чинного законодавства України в умовах розбудови демократичної, соціальної, правової держави, що передбачає отримання об'єктивної інформації про роботу судів та доведення її до громадськості [9, с.133].

Разом з тим, контрольна функція народовладдя полягає не тільки у забезпеченні поінформованості народу щодо здійснення делегованої влади, але й здатності подолання її нелегітимного використання [5, с. 183].

Як слушно з цього приводу наголошує С. Слободяник, суддя ж, усвідомлюючи, що народ має право його відкликати, буде дбати про поведінку, яка відповідає закону та високому званню судді [10, с. 430].

Отже, суспільство контролює функціонування суду не тільки через участь громадян у процесі судочинства в якості присяжних і народних засідателів, але і через механізми виборності суддів та відкликання їх з посади. Тобто через реалізацію права на формування судової влади та здійснення правосуддя.

А тому з огляду на те, що формування народом судової гілки влади здійснюється шляхом виборів, вважаємо за необхідне для більшого повного з'ясування змісту та виду функцій народовладдя в ході реалізації такого права, дослідити також функції виборів взагалі.

Література:

1. Заморська Л. І. Функції права: змістовно-теоретичний аналіз. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2015. Вип. 6. С. 3-9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvu_2015_6_3.
2. Оніщенко Н.М. Правова система: проблеми теорії : [монографія]. К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. 352 с.
3. Заяць Н.В. Функції форм безпосереднього народовладдя: теорія та практика с. 21-26. URL: <http://clar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/5891>
4. Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії і практики [за заг.ред. В.Ф. Погорілка]. К.: Ін-т держави і права ім. В. Корецького, 2002. 312 с.
5. Шипілов Л. М. Народовладдя як основа демократичної держави: Монографія. Харків: Видавництво “ФІНН”, 2009. 216 с.
6. Заяць Н. В. Основні види діяльності народу з реалізації безпосередньої демократії. Науковий вісник Національної академії

- внутрішніх справ. 2018. № 3. С. 173-186. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2018_3_17.
7. Гаврилов М. І. Філософія демократичної державності: Автореф. дис... д. ф.н.: спец. 09.00.03. Дніпропетровськ, 2007. 32 с.
8. Баронін Д.Б. Правовий статус суду в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 201 с.
9. Наливайко Л. Р., Олійник В. М. Теоретико-правова характеристика взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства: монографія. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 192 с.
10. Слободяник Н. Вибірне начало та його значення у формуванні суддівського корпусу. Юридичний вісник. 2014. № 6. С. 425-432. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urid_2014_6_73.

ЗМІСТ

Напрямок 1 Захист основоположних конституційних прав людини в умовах воєнної агресії РФ щодо України

Бобровник С.В. Захист прав людини: доктринальний аспект..	12-18
Гришко Л.М. Окремі питання забезпечення прав та свобод людини органами місцевого самоврядування в Україні в умовах воєнного стану 2022 року.....	19-26
Дробуш І.В. Роль територіальних громад та їх представницьких органів у забезпеченні соціальних прав вимушено переміщених осіб в умовах війни з рф.....	27-32
Дрозденко Д.М. Призначення нотаріату в Україні для охорони прав людини і громадянина в умовах правового режиму воєнного стану.....	33-40
Кармаза О.О. Проведення виборів в Україні в умовах дії правового режиму воєнного стану.....	41-48
Шелевер Н.В. Захист судами конституційних прав людини в умовах воєнного стану в Україні.....	49-53

Напрямок 2 Шляхи вдосконалення національного механізму захисту прав людини в умовах воєнної агресії РФ

Батанов О.В. Інститут військового омбудсмена на захисті прав людини у сфері безпеки й оборони.....	54-61
---	-------

Дерев'янюк Б.В. Про конституційну рівність людей у правах (на прикладі дії норм про розміри посадових окладів вчителів, науковців, співробітників ДБР і суддів).....	62-69
Заборовський В.В. Заходи щодо попередження конфлікту інтересів як необхідна умова надання адвокатом професійної правничої допомоги.....	70-74
Іваницький С.О. Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах війни.....	75-78
Ставичний П.І. Внутрішньодержавні інституції захисту громадянських прав.....	79-85
Щербанюк О.В. Реалізація конституційного права на судовий захист в умовах воєнного стану (особливості національної та міжнародної юрисдикції).....	86-99

Напрямок 3 Модернізація законодавства України щодо забезпечення належного безпекового середовища та протидії загрозам державної безпеки

Mishyna N. It-constitutionalism In Ukraine.....	100-103
Баб'юк А.М. Митна безпека в контексті національної безпеки України.....	104-107
Греца С.М., Греца Я.В. Правовий механізм забезпечення виконання конституційного обов'язку захищати вітчизну...	108-115
Дворак А.Ю. Актуальні зміни в бюджетному законодавстві для місцевих державних адміністрацій у період воєнного стану на території України.....	116-120
Зубенко Г.В. Проблема застосування санкцій до політичних партій в Україні з метою забезпечення належного безпекового середовища.....	121-125

Петрецька Н.І. До питання стандартів «зеленої» сертифікації містобудівної діяльності України.....	126-132
Радченко О.І. Деякі аспекти вдосконалення процедури натуралізації в Україні.....	133-137
Хорт І.В. Організація територіальної оборони у громадах: основні законодавчі акти та практичні аспекти їх реалізації.....	138-146

Напрямок 4 Інформаційна безпека як складова національної безпеки України

Бенца В.С. Інформаційна безпека як складова національної безпеки України.....	147-155
--	---------

Напрямок 5 Оновлення міжнародного механізму захисту прав людини у світлі воєнних злочинів РФ

Vzova L. Etapele mecanismului internațional de protecție a drepturilor omului în lumina armatei crime.....	156-160
Жаровська І.М. Недоліки міжнародного гуманітарного права.....	161-163
Остіян Є.З. Сексуальне насилля як тактика ведення війни.....	164-178
Трегуб О.Г. Масштабне порушення росією міжнародно-правових норм: правові аспекти відповідальності.....	179-184

Напрямок 6 Засади формування спеціального міжнародного механізму розгляду воєнних злочинів РФ в Україні

Пирога І.С. Притягнення до відповідальності рф у міжнародних судах.....185-193

Напрямок 7 Функціонування судової системи в умовах правового режиму воєнного стану

Волошина А.С., Щербанюк О.В. Робота судів України в умовах воєнного стану.....194-199

Ільченко І.П. Особливості подальшого функціонування судової системи в умовах правового режиму воєнного стану на основі аналізу Проекту Закону «Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану)».....200-207

Калько А.І., Менджул М.В. Суд та війна: здійснення правосуддя в умовах воєнного стану.....208-213

Короєд С.О. Перспективи запровадження процедури відновлення втраченого «незакінченого судового провадження в механізмі забезпечення конституційного права на судовий захист в умовах воєнного стану.....214-221

Огнев'юк Т.В. Створення вищого військового суду України як передумова забезпечення ефективного функціонування судової системи України в умовах воєнного стану.....222-228

Похиленко І.С. До питання щодо визначення територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану.....229-233

Хотинська-Нор О.З. Забезпечення безпеки суддів в умовах війни в Україні.....234-241

Юраш І.І. Взаємність поступок мирової угоди в цивільному процесі 242-249

Напрямок 8 Конституційно правові засади реформування органів державної влади та місцевого самоврядування: Україна та зарубіжний досвід

Ivaniv I. Formation and development of the judicial system in modern conditions.....	250-267
Kovtuniak V. Amendments to the constitution as an element of the constitutional process: some aspects.....	268-278
Берч В.В., Берч С.С. Концептуальні основи перехідного правосуддя в Україні в умовах воєнного вторгнення рф.....	279-281
Бєлов Д.М. Особливості сучасної парадигми українського права в умовах військової агресії з боку рф.....	282-294
Бисага Ю.М. Екзистенція парадигми конституціоналізму за надзвичайних умов.....	295-302
Варга Ю.Ю. Практичне застосування захисту прав потерпілих від збройної агресії рф.....	303-309
Васильчук Л.Б. Безпекове середовище як пріоритет внутрішньої і зовнішньої політики держави.....	310-315
Громовчук М.В. Гуманізм та його застосування в праві: вибрані питання.....	316-346
Когут М.Г., Переш І.Є., Зан М.І. Історичні умови формування непрямих податків.....	347-354

Ленгер Я.І., Вісин В.В. Найвища соціальна цінність держави: її захист в умовах воєнного часу.....	355-363
Маркулинець А.А. Цивільно-правове регулювання донату: сучасна практика та тенденції до застосування.....	364-367
Нечипорук Г.Ю. Трансформація права власності в умовах воєнного стану: сучасні реалії та виклики сьогодення.....	368-372
Попко В.В. Суб'єкти відповідальності за міжнародним кримінальним правом.....	373-381
Попович Т.П., Топольницька М.І., Маслюк О.В. Поняття збройного конфлікту: окремі аспекти.....	382-387
Продан В.І. Гарантування освітніх прав громадян в умовах воєнного стану: цілі, завдання, перспективи.....	388-395
Пулей В.І. Право на конституційну скаргу: загальні питання.....	396-404
Синьобок М.С. Народовладдя та здійснення правосуддя: окремі аспекти.....	405-412

Конституційно-правові механізми реалізації та захисту прав людини і громадянина в умовах війни: світовий досвід та Україна

НОТАТКИ

НОТАТКИ

Конституційно-правові механізми реалізації та захисту прав людини і громадянина в умовах війни: світовий досвід та Україна

НОТАТКИ

*Матеріали міжнародної науково-практичної
конференції
Ужгород, 26 травня 2022 рік*

**МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-
ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ**

**«КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ
МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ
ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В
УМОВАХ ВІЙНИ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА
УКРАЇНА»**

26 травня 2022 р.